

BİR DİLİN İNKARI

Türkiye’de Kürtçe Dili Hakkı

Editörler: Kerim Yıldız
Koray Düzgören

Bumerang

İHD
Diyarbakır

KHRP

ÖNSÖZ

Kısa bir süre önce Kürt üniversite ve ortaöğretim öğrencileri tarafından Türkiye çapında başlatılıp sürdürülen Kürtçe eğitim kampanyaları dolayısıyla, ki bu kampanyalar, ilk başladıkları 2001 sonbaharından itibaren Türk yetkililer tarafından kaba kuvvetle bastırılmak istenmiştir, KHRP, 2002 yılının Şubat ayında, öğrenci kampanyasına ilişkin kesin ve nesnel enformasyon sahibi olmak ve Kürt dilinin statüsünü, gerek yasa gerekse uygulaması; yalnızca eğitimde değil, fakat yayın, siyasi tartışma, sivil toplum kurumları, adli sistem, kültür hayatı, özel ve ticari hayat ile çocuklara takılan isimler ve yer isimleri boyutunda daha geniş anlamda incelemek amacıyla acilen bir araştırma-inceleme heyeti göndermiştir.

Heyet, Glasgow Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden azınlık hakları uzmanı Robert Dunbar; Türkiye'den deneyimli bir Kürt insan hakları uzmanı ve KHRP'nin Uluslararası Danışmanlar Kurulu üyesi Nazmi Gür ile insan hakları avukatı ve KHRP'nin Direktör Yardımcısı Fiona McKay'den oluşmuştur. Bu yeni rapor, görevli heyetin bulgularını belgelemekte ve Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne girişi kabul edilmezden evvel uymak zorunda kalacağı Kopenhag Kriterleri de dahil olmak üzere, uygulanabilir uluslararası hukuki standartlar açısından tepeden tırnağa bir durum analizi yapmaktadır. Bu rapor, ayrıca diğer uluslararası mekanizmalar gereğince yapılabileceklerin yanısıra, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde dava açma sürecini de araştırmaktadır. Raporun nihai hükmünde, görevli heyet reform konusundaki tavsiyeleri ayrıntılı bir liste halinde biraraya getirmiştir.

Rapor, AB'ye giriş öncesi süreç bağlamında Türkiye'nin dil hakları da dahil olmak üzere azınlık haklarını daha geniş ölçüde tanımaya zorlandığı bir zamanda hazırlanmıştır. Bu raporun açıkça ortaya çıkarttığı gibi Türkiye, Kürtlerin dil hakları ve azınlık hakları çerçevesinde bir dizi uluslararası ilkeyi ihlal etmiştir.. Türkiye'nin uluslararası standartlara uyar hale gelebilmesi için Türk Anayasası'nda, yasalarda, politikalarda ve uygulamalarda geniş bir yelpazede değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Nitekim bu raporun yazımını izleyen tarihlerde Türkiye, Uyum Yasaları adı verilen bir dizi Anayasa ve kanun maddesini kabul ederek Kopenhag Kriterleri'ni gerçekleştirme yolunda bir adım atmış bulunmaktadır. Buna rağmen uygulamada fazla bir değişiklik görülmemiştir. AB ülkeleri ve organları Türkiye'nin hem bu yasaların içlerinin doldurmasını hem de Kopenhag Kriterleri'ne uyma konusunda daha ileri adımlar atmasını beklediklerini açıklamışlardır.

Biz bu aşamada raporu ve bulgularını size sunarken bu konularda yapılan yasal değişikliklerin içeriğinden söz etmeyeceğiz. Buna karşılık metnin sonuna kabul edilen bu kanunları ve bu kanunlara dayanılarak çıkarılan yönetmelikleri eklemekle yetineceğiz.

Bu çalışmanın, Kürt Dilinde eğitim ve radyo-tv yayın hakkının tartışıldığı böyle bir

dönemde çıkmış olması oldukça önemlidir.

Bu vesileyle, heyete katılan üyelere ve raporun hazırlanmasında ve yayımlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyoruz.

Kerim Yıldız

Kürt İnsan Hakları Projesi

Direktörü

Koray Düzgören

Gazeteci

Londra

Eylül 2002

SUNUŞ

20 Kasım 2002 tarihinde İstanbul Ünivesirsitesi'nden bir grup öğrenci, üniversitede tercihli (isteğe bağlı) Kürtçe dersleri verilmesini talep eden bir dilekçeye imza attı ve bu eylemi bir basın konferansıya duyurdu. Bu örnek, ülke çapındaki üniversitelerde ve ortaöğretim okullarında, yetkililerden gelen muhtemelen ummamış oldukları tepkiyi ve hem ülke içinde hem de ötesinde yankılanmaları tekikleyerek uygulandı. 2002 yılının Şubat ayı itibariyle Türkiye çapında 24 üniversetiden öğrenciler 11.837 adet dilekçeyi yetkililere iletmeye çalışmışlar ve bunlara, ilk ve orta öğretim okullarında Kürtçe öğretilmesi çerçevesindeki kendi dilekçeleriyle binlerce ilk ve orta okul öğrencisi ile aileleri de katılmıştır. Yetkililerin buna cevabı kesin ve kaba olmuştur: 14 Şubat itibariyle 1.359 kişi gözaltına alınmış; 143 kişi yargılanmak üzere hapse gönderilmiş ve 46 kişi okulundan ya da üniversitesinden atılmıştır.¹

Öğrenci kampanyası tercihli (isteğe bağlı) Kürtçe dersleri konusunu gündeme getirmişti ama bu, Türkiye'deki dil hakları sorununun sadece bir yüzüydü. KHRP, Şubat 2002'de öğrenci kampanyası ile bunun, Türkiye'de Kürt dilinin durumu bağlamında gündeme getirdiği daha geniş konuları incelemek üzere bir araştırma-inceleme heyeti göndermeye karar verdi. Söz konusu heyetin görev amaçları üç bölümden oluşuyordu:

- Öğrenci kampanyasına ilişkin kesin ve nesnel bilgi sahibi olmak ve Kürt dilinin statüsünü, gerek yasa gerekse uygulaması; yalnızca eğitimde değil, fakat yayın, siyasi tartışma, sivil toplum kurumları, adli sistem, kültür hayatı, özel ve ticari hayat ile çocuklara takılan isimler ve yer isimleri boyutunda daha geniş anlamda incelemek
- Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne girişi kabul edilmezden evvel uymak zorunda olduğu Kopenhag Kriterleri de dahil olmak üzere uygulanabilir uluslararası hukuki standartlar açısından bir durum analizi yapmak ve Türkiye'ye müeyyide altına girdiği diğer uluslararası mekanizmalar çerçevesinde yapılabileceklerin yanısıra, İnsan Hakları ile İlgili Avrupa Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde dava açma potansiyelinin temellerini de araştırmak.
- Hem Türkiye'de hem de uluslararası platformda Kürt dilinin Türkiye'deki durumu ile uluslararası standartlar çerçevesindeki ihlaller konusunda bilinçliliği artırmak ve reform için tavsiyelerde bulunmak.

Görevli heyet, Glasgow Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden azınlık hakları uzmanı Robert Dunbar; Türkiye'den deneyimli bir Kürt insan hakları uzmanı ve KHRP'nin Uluslararası Danışmanlar Kurulu üyesi Nazmi Gür ile insan hakları avukatı ve KHRP'nin Direktör Yardımcısı Fiona McKay'den oluşmuştur.

Heyet, Kürt dili üstündeki kısıtlamaların etkisini mümkün olan en geniş çerçevede

¹ Türkiye İnsan Hakları Derneği (İHD)-İstanbul Şubesi tarafından derlenmiş ve 14 Şubat 2002 tarihinde bir basın konferansıya duyurulmuş olan enformasyon.

öğrenmek amacıyla, son yirmi yıl boyunca süren silahlı anlaşmazlık nedeniyle yerinden edilmiş yaklaşık bir buçuk milyon kişi de dahil olmak üzere, büyük bir Kürt nüfusu barındıran İstanbul ile Diyarbakır ve Van'ı ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında heyet insan hakları örgütleriyle, baro ve diğer mesleki hukuk dernekleri temsilcileriyle, Kürt kültürel kurumları ve yayıncılarıyla, siyasi partilerle, üniversite öğrencileriyle ve onların aileleriyle, ülke içinde yerinden edilmiş kişileri temsil eden sivil toplum örgütleriyle, öğretmenlerle, sendikacılarla ve yerel belediye görevlileriyle görüşmüştür.

Demografik açıdan Türkiye'de Kürt nüfusunun ne kadar olduğu bilinmiyor. Türkiye'de kaç kişinin Kürtçe konuştuğunu veya kaç kişinin yalnızca Kürtçe konuştuğunu da kesin olarak bilmenin imkanı bulunmuyor. Çünkü, Türkiye'de devlet nüfus sayımlarında bu türden bilgi toplamamaktadır ve ilerde göreceğimiz gibi Türkiye'de araştırma yapacak akademik çevreler, ulusal kültür örgütleri ve buna benzer hiçbir kurum da bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tür demografik bilginin tamamı tahminlere dayanmaktadır. Böylesi tahminlere göre Türkiye'de 15 milyon Kürt bulunmaktadır. Bu durum Kürtlerin, genel nüfusun yaklaşık % 20'sini oluşturan hacimli bir azınlık olduğunu göstermektedir. Birbirinin ardına gelen Türk hükümetlerinin Kürtler'i asimile etme ve dillerini baskı altında tutma çabalarına rağmen Kürtçe, Türkiye'deki birçok Kürt'ün birinci dili olarak kalmıştır. 1995 yılında Güneydoğu'daki altı ilde yapılan bir ankete göre, ankete katılanların % 65'i evde Kürtçe konuşmakta ve ev dışında da % 52'si Kürtçe-Türkçe karışımı bir dil konuşur iken, % 21'i özellikle Kürtçe konuşmaktadır.² Kürt çocuklar genel olarak evde Kürtçe öğrenmekte ve Türkçe'yi yedi yaşında okula gittikleri zaman öğrenmeye başlamaktadırlar. Kürtçe özellikle yaşlılar, kadınlar ve kırsal bölgelerdeki Kürtler arasında yaygındır ve bu konuda herhangi bir istatistik bulunmamakla birlikte bu gruplara mensup Kürtler ayrıca bir Türkçe'yi de iyi konuşmamaktadırlar. Ülke içinde yerinden edilmiş ve kentlere göçmüş kişiler için problem çok daha büyüktür ve bu toplulukla çalışan örgütlerden biri heyete, İstanbul'a göçen annelerin ve çocukların % 75'inin ilk geldikleri zaman Türkçe bilmediklerini söylemiştir.

Heyetin görüştüğü insanların birçoğu Kürtçe konuşmanın ve Kürtçe'yi kullanmanın kendileri açısından niçin önemli olduğunu izah etmiştir. Bir öğrenci şunu söylemiştir: *“Kürtçe benim anadilim. Ben onunla büyüdüm ve dünyayı onunla öğrenmeye başladım.”* Bir başkası da şunları demiştir: *“Kürtçe düş görmek istiyorum!”* ve *“Kendi dilimizi kullanmanın insan olarak hakkımız olduğuna inanıyorum.”*

1991 yılına kadar Türkiye'de Kürtçe, özel hayatta bile yasaklanmış durumdaydı. Türkçe Dışındaki Dillerde Yayınlar'a ilişkin 1983 tarihli yasa şunu emrediyordu:

“ Fikirlerin ifade edilmesi, yayılması ve yayımlanması için, devletlerin, Türk Devleti tarafından tanınmış olan birinci dilleri dışında herhangi bir dilin kullanılması yasaklanmıştır.”³

² Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'nin, Kürtlerin Kültürel ve Dil Hakları Raporu, KHRP, Şubat 1997, s. 20'de alıntı yapılmış 1995 Anketi.

³ Yasa no. 2932, 19 Ekim 1983.

Yasa, Türk vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğunu ilan etmekte ve başka bir dilin bir anadil olarak kullanımına ilişkin her türlü etkinliği yasaklamakta ve Türkçe dışında herhangi bir dilde plak, teyp ve görsel-işitsel (ödyo vizüel) malzemeyi yasadışı saymaktaydı. Yasanın amacı, “Devlet’in, ülkesinin ve halkın bölünmez bütünlüğünü, ulusal bağımsızlığı, Cumhuriyet’i, ulusal güvenliği ve kamu düzenini korumak” olarak ifade edilmişti. 1983 yasası 1991 yılında iptal edilmiş olmakla birlikte, Türkçe hala yegane resmi dil durumundadır ve eğitimde, medyada, siyasi hayatta ve birçok başka alanda öteki dillerin kullanımına ilişkin hala birçok kısıtlama bulunmaktadır. Bu raporda göreceğimiz gibi, bu kısıtlamaların birçoğu, özel olarak Kürtçe’nin kullanımının önlenmesini amaçlamaktadır..

AB’den tam üyelik öncesi kriterlere uyum konusunda gelen baskılar altında Türkiye, yavaş yavaş reformlarını yapmaktadır. Ön giriş belgesinde yer alan kısa vadeli kriterlerden bir tanesinin doğrultusunda Türkiye, “TV/Radyo yayınında Türk vatandaşlarının anadillerinin kullanımını yasaklayan her tür yasa hükmünü kaldırmak”⁴ zorundadır. Orta vadede AB tarafından Türkiye’nin, “kültürel farklılıkları güvence altına alması ve köklerinden bağımsız olarak bütün vatandaşlarının kültürel haklarını garanti etmesi” istenmektedir. “Eğitim alanı da dahil olmak üzere, sözkonusu haklardan yararlanılmasını engelleyen her tür yasa hükmü ilga edilecektir.” Kısa vade kriterlerin yürürlüğe sokulması için gereken süre 2002 Mart ayında dolmuştur. Türkiye değişiklik yapmak için bir taahhütte bulunmuş değildir. “Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dili ve resmi eğitim dili Türkçe’dir. Bununla birlikte bu, farklı dillerin, lehçelerin ve dillerin Türk vatandaşları tarafından gündelik hayatta kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu özgürlük, ayırmacılık ve bölücülük amacından hareketle istismar edilemez.” Anayasa’nın iki maddesi, 2001 yılının Ekim ayında reform paketinin bir parçası olarak değiştirilmiş ve gerek medyada gerekse öteki ifade yollarında Türkçe’den başka dillerin kullanılmasını yasaklayan temel ortadan kaldırılmıştır. Ne var ki bu ek maddelerin yürürlüğe sokulması için gerekli yasama değişiklikleri henüz gündeme gelmiş değildir,⁵ ve Anayasa’nın Kürtçe dil haklarını sınırlandıran öteki ana maddeleri oldukları gibi durmaktadır.

Bu arada Kürtler kendi dillerini konuşma hakkından mahrum olmaya devam etmekte ve bu durum yüzünden çeşitli zorluklarla yüzyüze kalmaktadırlar. İstanbul Üniversitesi’nden bir öğrenci şunları söylemiştir: “Benim annem Türkçe bilmiyor ve ben altı yaşımdan sonra Türkçe öğreniyorum; bu yüzden şimdi Kürtçem iyi değil ve dolayısıyla annemle doğru dürüst iletişim kuramıyorum. Bu durumda pekçok kişi var.” Çocukları okul çağında bir sürü anne kendilerinin fazla Türkçe bilmediğini ve okula gitmeye başladıktan ve artık yalnızca Türkçe konuşulmasına izin verilmeye başladıktan sonra çocuklarıyla iletişim kurmayı zor bulduklarını doğrulamışlardır.

Araştırma-İnceleme görevi sırasında Kürtçe kullanımının yasaklanmasına son verilmesinin sonuçlarıyla ilgili olabilecek olağanüstü düzeyde bir resmi paranoya saptamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, bu görüş, yalnızca özel hayat dışında Kürt dilinin

⁴ Avrupa Birliği Konseyi, Giriş Ortaklığı’nda var olan ilkeler, öncelikler, orta vadeli hedefler ve koşullara ilişkin Konsey Kararları, 8 Mart 2001.

⁵ Örn. Bkz.: “Ecevit: Milli Güvenlik Kurulu Kürtçe yayını ele alacak”, *Turkish Daily News*, 15 Mart 2002, ve Kürt dilinde TV muhtemelen yakında ajandaya girer, Ecevit”, *AFP*, 14 Mart 2002.

kullanılmasına izin verilmesini teröre teslim olmak, devletin parçalanması ve Kürtler'in ayrı bir devlet kurma doğrultusunda atacakları ilk adım olarak görmektedir. Böyle bir atmosferde, üniversite öğrencileri için gerçekten de oldukça sınırlı olan tercihli Kürtçe dersleri talebi, tehlikeli ve kabul edilmez görülmüştür. Neden, üniversitede tercihli Kürtçe dersi düşüncesi kitlesel tutuklamalara ve terör ile ayrılıkçılık suçlamalarına yol açacak hassas bir mesele olarak görülecektir? Neden anadili Kürtçe olan çocuklara ve gençlere Türkçe öğretmenin ve Türkçe yoluyla öğretmenin yanısıra biraz da Kürtçe öğretme ya da Kürtçe yoluyla öğretme düşüncesi yetkililer açısından bu kadar hassas bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır? Yönetim, öğrenci kampanyasında rol alanların ya da bu kampanyaya destek verenlerin ayrı bir Kürt devleti kurma amacını güttüğü ve bütün kampanyanın yasaklanmış Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından yönetildiği görüşündedir. (PKK kısa bir süre önce kendisini feshederek yerine KADEK'in, 'Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi'nin kurulduğunu açıklamıştır.) Başka bir deyişle tercihli Kürtçe dersleri için kampanya yapmak terörizmi ve ayrılıkçılığı desteklemektir. Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan ve Hükümet'in diğer bazı üyeleri açıkça ve güçlü bir biçimde bu mesajı vermektedirler. Bununla birlikte farklı bir perspektifi dile getiren sesler de vardır. 2002 yılının Nisan ayında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Yargıç Luzius Wildhaber Türk televizyonuna verdiği bir mülakatta kendi görüşüne göre anadilde yayının Türkiye'yi bölmeyeceğini söylemiştir. "Tam tersine, " demiştir, " eğer azınlıklar kendilerini ifade edebilirlerse , daha rahat olacaklardır".⁶ Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz'ın 2002 yılının Şubat ayında yaptığı, Türkiye'nin Kürtçe eğitime izin vermesi ve yasağın kaldırılmasının ulusal birliğe zarar vermeyeceği yollu açıklamasından sonra bu görüş, Türkiye'de de biraz ağırlık kazanmış gibi görünmektedir.⁷

Bu inceleme, Türkiye'nin bir dizi uluslararası ilkeyi ve standartı ihlal etmekte olduğu ve uluslararası standartlara uyduğunun kabul edilebilmesi için Anayasa'da, yasalarda, politikada ve uygulamada geniş bir yelpazede değişiklikler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

⁶ "Avrupa Mahkemesi'nin Başkanı: Kürtçe yayın Türkiye'yi bölmeyecektir," *Turkish Daily News*, Ankara, 10 Nisan.

⁷ "Türkiye Kürtçe eğitime izin vermelidir- Başbakan Yard.", *Reuters*, 20 Şubat 2002.

I. ÖĞRENCİ KAMPANYASI VE YETKİLİLERİN TEPKİSİ

Tercihli Kürtçe dersleri için yapılan kampanya, 2001 yılının Kasım ayında üniversite yönetimine dilekçeleri vermeyi kararlaştırmış olan, İstanbul Üniversitesi'nden bir grup üniversite öğrencisi tarafından başlatıldı. Bu örnek, ülke çapındaki üniversitelerde ve ortaöğretim okullarında, yetkililerden gelen muhtemelen beklemedikleri tepkiyi ve hem ülke içinde hem de dışarıda ortaya çıkan yankılanmaları tetikleyerek uygulandı. 14 Şubat 2002 tarihi itibarıyla Türkiye çapında 24 üniversiteden öğrenciler 11.837 adet dilekçeyi iletmeye çalışmışlar ve bunlara, ilk ve orta öğretim okullarında Kürtçe öğretilmesi çerçevesindeki kendi dilekçeleriyle binlerce ilk ve orta okul öğrencisi ile aileleri de katılmış; bunun karşılığında 1.359 kişi gözaltına alınmış; 143 kişi yargılanmak üzere hapse gönderilmiş ve 46 kişi okulundan ya da üniversitesinden atılmıştır.⁸

Kürt dilinin Türkiye'deki statüsü öğrenci taleplerinin ve ayrıca bu raporun ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır. Heyet, Türkiye'nin doğusunda ve batısında birçok üniversite öğrencisiyle görüştü.⁹ Heyet üyelerinin öğrencilere sorduğu sorulardan bir tanesi kampanya kılımlarının gerekçesi oldu. Öğrencilerin hepsi, anadillerini bilmeye ve bu dili öğrenmeye haklarının olduğu konusunda nettiler. Marmara Üniversitesi'nden bir öğrenci heyete şunları söyledi: *“Biz bu kampanyayı, üniversitelerin bilimin ve öğrenmenin yeri oldukları için başlattık; yani düşündük ki mesele böylece ciddiye alınır. Üniversitede Arapça, Farsça, İngilizce ve diğer dilleri öğrenebiliyorsunuz da Kürtçe niye öğrenmeyesiniz?”* İstanbul Üniversitesi'nden bir öğrenci de bu konuda başından geçen bir olayı anlattı: *“Bu kampanya benim için önemli, çünkü Kürtçe benim anadilim. İlk onu öğrendim, onunla büyüdüm ve dünyayı bu dil vasıtasıyla tanıdım. Türkçe'yi ilk defa, yedi yaşında okula gittiğimde öğrendim. Bu dili bilmiyor olsak bile eğitimi doğrudan doğruya Türkçe alabileceğimiz varsayılıyordu. Ondan sonra birbirimizle Kürtçe konuşmamız men edildi. Öğretmenler bizi denetliyor ve anababalarımızın bizimle Türkçe mi, Kürtçe mi konuştuğu konusunda bilgi vermeye zorluyorlardı; evde Türkçe konuşmamız gerektiğini söylemişlerdi. Bir keresinde okula temizlik yapılması için 'bez' getirmemi söylemişlerdi. Kürtçe'de bu kelime yağ anlamına gelir; bu nedenle kasaptan bir parça yağ alıp götürdüm. Öğretmenlerden dayak yedim.”*

İstanbul'daki etkinliklerin ardından öğrenci kampanyası birkaç gün içinde ülke çapında diğer üniversitelere ve sonra da, hem öğrencilerin hem de velilerin bu okullarda eğitimin Kürt dilinde yapılması için dilekçe vermeye başladığı ilk ve orta dereceli okullara yayılmıştı. Dilekçecilerin çoğu Kürt öğrenciler olmakla birlikte, bazı üniversitelerde Kürt öğrenciler, Türkler ile diğer azınlık gruplarının üyeleri tarafından da destekleniyorlardı.

Yetkililerin tepkisi çok kesin ve sert olmuştu. İlk birkaç gün boyunca üniversiteler dilekçeleri kabul etmişler ve tepki nispeten yumuşak kalmıştı. Bu hava, Milli Güvenlik Kurulu (MGK)¹⁰ Ocak ayında konuyu aylık toplantısında tartıştıktan ve kampanyanın

⁸ İHD İstanbul Şubesi tarafından derlenmiş ve 14 Şubat 2002 tarihinde bir basın toplantısıyla duyurulmuş olan enformasyon.

⁹ Bu öğrencilerin adları saklıdır. Öğrenciler, adlarının bu raporda açıklanmasını istememişlerdir.

¹⁰ MGK'ya Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir ve üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel

yasadışı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından örgütlendiğini ve kampanyaya katılanların PKK üyesi veya destekçisi olmakla suçlanacağını ilan eden bir bildiri yayınlanmasının ardından değişmişti. Bunu değişik bakanlıklar tarafından yayınlanan diğer genelgeler ile bakanların kamuoyuna yaptığı benzer çizgide açıklamalar izlemişti. 10 Ocak'ta Adalet Bakanı, Cumhuriyet savcılarında öğrenciler aleyhine yasadışı örgüt üyesi oldukları iddiasıyla dava açmalarını istemiş ve 18 Ocak'ta İçişleri Bakanı, öğrenci taleplerinin PKK tarafından teşvik edildiğini ve bunların, Türkiye'de sivil itaatsizliği yaygınlaştırarak siyasal karışıklığa yolaçmaya yönelik PKK stratejisinin bir parçasını olduğunu ifade eden bir yönerge yayınlamıştı. Bu yönergenin yasal geçerliliği ve içindekilerin nereden bilindiği, görevli heyet açısından pek anlaşılammış ve bir hayli gizem oluşturmuştur. Her toplantısından sonra MGK tarafından, tartışılan konuları, alınan kararları ve bunların takibi için gerekli önlemleri özetleyen basın açıklamaları yayınlanmaktadır. Ne var ki MGK kararlarının kendi içinde yasal geçerliliği yoktur ve dolayısıyla bunlara mahkemelerde itiraz edilememektedir ama, iktidardaki hükümeti aynı doğrultuda davranmaya zorlayacak etkinliği taşımaktadır. Öte yandan bakanlıklar ve genel müdürlükler tarafından yayınlanan genelgelerin resmi geçerlilikleri vardır ve görüldüğü kadarıyla bunlara Danıştay nezdinde, söz gelimi Anayasa'ya ters düştükleri temelinde itiraz edilebilmektedir.

Yetkililerin tepkisinin esası, öğrenci kampanyasının yasadışı bir örgüt (PKK) tarafından başlatıldığı ve öğrencilerin yalnızca aldıkları emirleri uyguladıklarıdır. Mahkemeye verilenlerden kimisi Ceza Yasası'nın 168 ve 169'uncu maddeleri çerçevesinde, yasadışı bir örgüte üye olmak veya desteklemek kadar, ayrılıkçılığı teşvik etmek gibi suçlamalarla karşı karşıyadırlar. Başka bir deyişle, basit bir tercihli Kürtçe sınıfları kampanyası teröre ve ayrılıkçılığa desteğin ifade edilmesi olarak görülmektedir. Ancak heyet PKK'nın bu kampanyayı yönettiğine dair bir delile rastlamadığı gibi, bu kampanyanın ayrı bir devlet kurulmasını amaçlamakla eşdeğer bir girişim olduğuna dair bir işaret hiç görmemiştir. Dahası heyet, Türk Hükümeti'nin de PKK'nın katılımı ya da ayırımçı bir amaç doğrultusunda herhangi bir ciddi kanıt gösteremediğini tesbit etmiştir.

Hükümet tarafından gerekli görülen tepki, üniversite ve okul yönetimleri, milli eğitim müdürlükleri, polis ve diğer yasa uygulama güçleri tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Daha 27 Kasım 2001 tarihinde, MGK kararından bile önce, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) üniversitelere, PKK tarafından örgütlendiğini söylediği bu kampanyaya katılan öğrencilere karşı disiplin cezaları uygulanması çağrısında bulunan bir bildiri yayınlamıştır. MGK'nın Ocak toplantısından sonra resmi tutum daha da sertleşmiştir. Marmara Üniversitesi'nden bir öğrenci, MGK toplantısının ardından, "*Öğretmenler, hatta özel konuşmalarda kampanyamıza destek verdiklerini söyleyenleri bile bize karşı tavır aldılar. Çok baskı yapıldı. Mesela babası ölmüş olan ve üniversitenin yardım ettiği yoksul bir aileden gelen bir arkadaşımız, polis üniversiteden öyle istedi diye bursunu kaybetti. Arkadaşıma kendisinin ve diğer öğrencilerin bu ülkenin düşmanları oldukları söylendi. Daha önce başka bir gerekçeyle zaten işkence görmüş olan bir arkadaşım özel bir odaya sokularak tekrar işkenceye tabi tutulmakla tehdit edildi. Ülkenin her yanında bir sürü insan tutuklandı ve yasadışı bir örgütün üyesi olmakla veya böyle bir örgüte*

Komutanı'dır. Tavsiyeleri yasal açıdan bağlayıcı olmamakla birlikte Hükümet üstünde güçlü bir etkisi vardır.

destek vermekle suçlandı. Halbuki biz yalnızca demokratik haklarımızın peşindeyiz.”

Öğrenci kampanyasını destekleyenler, Anayasa'nın, aşağıdaki koşullarda vatandaşın dilekçe hakkını güvence altına alan 74. maddesinden alıntı yapmaktadırlar:

*" Vatandaşlar ve karşılıklılık esası çerçevesinde yabancı mukimler kendilerine ya da kamuya ilişkin konulardaki dilek ve şikayetlerini yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazılı olarak başvuruda bulunma hakkına sahiptirler. Kendisiyle ilgili başvurunun sonucu, dilekçe sahibine gecikmeksizin yazılı olarak açıklanacaktır. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin yöntem yasayla belirlenecektir."*¹¹

Bu hüküm uyarınca, nihai olarak talepleri karşılayamasalar dahi üniversiteler, en azından dilekçeleri dikkate almakla yükümlüdürler. Heyet ise, bunun tam tersine üniversite yönetimlerinin dilekçelerin yaklaşık üçte ikisini kabul etmekten kaçındıkları, bu dilekçeleri sunanlar hakkında disiplin cezaları uyguladıkları, polisi kampüslere davet ettikleri ve öğrencileri, cezai soruşturma için polise ve yargı yetkililerine teslim ettikleri yönünde ifadelere tanık olmuştur. Heyetin görüştüğü hukuk uzmanları Türk hukukunda üniversite yönetimlerinin uyguladıkları işlemler için herhangi bir temel olmadığı görüşünü ifade etmişlerdir. Başlangıçta yıldırma uygulaması yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi, dilekçelerini geri alanların soruşturmaya tabi tutulmayacağını açıklamıştır. Lider konumunda gibi görülenler hedeflenmiş ve birçoğunun evi polis tarafından basılmıştır.

Üniversitelerin çoğu dilekçe eylemleri nedeniyle polis çağırmıştır. Marmara Üniversitesi'nden bir öğrenci, arkadaşlarıyla birlikte dilekçelerinin sonucunu almak için üniversite idaresine gittiğinde olanları şöyle anlatmıştır: *"Üniversitemiz, dilekçelerimizi savunmamamız için bizi çağırdı. Ülkücü öğrenciler geldi ve polis, onların Kürt öğrencilere saldırmasını önlemedi; sonra da Kürt öğrencileri tutukladı! Devleti etnik olarak bölmek istediğimiz iddiasıyla soruşturmalar açıldı. Bütün bunlar bizim açımızdan çok acıydı; biz sadece Kürt olduğumuzu söylüyorduk ve onlar bizi bununla suçluyorlardı. Aslında ırkçı olan kendileri. Bazı yerlerde bize Kürtçe yerine İngilizce dersleri vermeyi önerdiler."*

Diyarbakır Dicle Üniversitesi'ndeki tepki de buna benzer bir tepkiydi. Bir bu konuda öğrenci şunları söyledi: *"Bir grup öğrencinin İstanbul'da bir kampanya başlattıklarını okuduk ve biraraya geldik ve Diyarbakır'da da böyle bir kampanya yapmaya karar verdik. Yetkililer bundan haberdar oldular ve bize karşı şiddetli bir psikolojik savaş açtılar. Üniversitede polis özel odalarda bekliyor ve dilekçelerimizi vermemeye ikna etmek üzere bizleri tek tek çağırıyordu. Yıldırma taktikleri uygulayacaklardı. Ama biz devam ettik ve 1.500 dilekçe topladık."* Daha sonra neler olduğunu bir başka arkadaş anlattı: *"7 Aralık 2001 tarihinde dilekçelerimizi vermek üzere Üniversite İdaresi'ne gittik. Polis kampüsü kuşattı. Üç tane kontrol noktası vardı ve ana girişten idari ofislere giden yolu polis otobüsleri kapatmıştı. Yolda tutuklandık ve üç gün karakolda kalıp dayak*

¹¹ 17 Ekim 2001 tarihli değişikliktir sonraki haliyle Anayasa'nın 74. maddesi.

yedik. Bazılarına organizatörlerin adlarını söylesinler diye elektrikle filan işkence yapılmıştı.”

Bütün ülkede kampanyaya katılan öğrencilerden, polis tarafından çevrildikleri, gözaltına alındıkları ve sorgulandıkları yönünde raporlar alınmaktadır. Bazı öğrenciler işkenceye ya da kötü muameleye maruz kaldıklarını iddia etmektedirler. Heyet, tutuklandığını ve PKK tarafından yönetildiğini itiraf etmesi için işkenceye tabi tutulduğunu söyleyen, İstanbul Üniversitesi kampanya liderlerinden biriyle görüşmüştür. “*Üniversiteden eve dönerken yolda kaçırıldım. Sivil giyimli iki polis beni ve bir arkadaşımı bir taksiye bindirdi. Gözlerimizi bağladılar. Götürdükleri yerde, dayak ve psikolojik baskı da dahil çok fazla baskıya maruz kalarak üç gün tutulduk. Kürt ulusuna ve kişisel olarak bana yönelik ağır bir dil kullanıldı. Bu, yaklaşık bir ay önce oldu. Ailemle ya da bir avukatla temas kurmama izin verilmedi. Anti-terör Yasası uyarınca insanlar kimseyle görüştürülmeksizin dört gün gözaltında kalabiliyorlar. Ancak bana anti-terör yasası çerçevesinde gözaltına alındığım bildirilmedi. Bana yalnızca PKK yanlısı etkinliklere katılmış olduğumu söylediler. Yiyecek ve su verilmedi.”* Türkiye’deki insan hakları örgütleri başka işkence ve kötü muamele olaylarını da belgelemişlerdir ve tıbbi raporlar da alınmış durumdadır.¹²

Van Üniversitesi’nden bir öğrencinin anlattıkları: “*Ocak ayında bir dilekçe imzaladım ve Üniversite’nin idaresine verdim. Rektör dilekçeleri tek tek vermemizin daha iyi olacağını söylemişti. Biz de öyle yaptık ve kendisi bunu yapanların listesini jandarmaya iletti. İşte bunun üzerine, büyük grupla birlikte ben de tutuklandım ve jandarma tarafından gözaltına alındım. Jandarma karargahına götürülmüştük. Bir kısmımızı alıp götürdüler ve işkence ettiler; buna gözlerin bağlanması ve dayak da dahildi. Geri kalanlarımız tehdit edildi ve bize dilekçelerimizi geri çekmemiz söylendi. Ayı ayrı sorgulandık. Bize psikolojik baskı uyguladılar. Sorgu için iki defa çağırıldım. Eğer dilekçeyi geri çekmezsem hapse gireceğimi, okuldan atılacağımı ve hayatımın şansını elimden kaçağıracağımı söyleyerek tehdit ettiler beni. Küçük bir yerde 500 kişi kadardık ve yemek verilmiyordu. Dilekçeyi geri çekmeyi ya da herhangi bir bildiri imzalamayı reddettim. Sonra savcıya gönderildim ve savcı beni serbest bıraktırdı. Dilekçelerini geri çekmeyi kabul edenler, okuma fırsatı bulamadıkları bir bildiri imzalamaya zorlanmışlardı.”*

Bu öğrencilerden bir kısmına ceza davaları açılmıştır. İstanbul Üniversitesi öğrenci lideri heyete, yasadışı bir örgütün üyesi olmakla suçlandığını söyledi. Diyarbakır’da heyetin görüştüğü bir öğrenci, yasadışı bir örgütü desteklemekle suçlanmıştı. Bu suçlamalar fazlasıyla ciddidir. Eğer hüküm giyerlerse suçlananlar, üç ila beş yıl arası hapis cezası alacaklardır.¹³ Üstelik olağan mahkemelerde değil, KHRP (Kürt İnsan Hakları Projesi) ve diğer insan hakları kurumları tarafından da şiddetle eleştirilen devlet güvenlik mahkemelerinde (DGM) yargılanmaları da sözkonusu olabilecektir.¹⁴

¹² Örn. Bkz: Türkiye İnsan Hakları Derneği (İHD), “Anadil bir Haktır,” Şubat 2002; Uluslararası Af Örgütü, Acil Eylem 35/02 Medeni Alpkaya adına yayımlanmıştır, UAÖ İndeksi: EUR 44/008/2002, Şubat 2002; and İnsan Hakları Gözetim (Human Rights Watch), “Türkiye: İfade Özgürlüğünün Bekçisi Mahkemeler Olmalıdır,” Şubat 2002.

¹³ Türk Ceza Yasası, 169. madde. Section

¹⁴ Örn. Bkz: *State Violence Against Women in Turkey and Attacks on Human Rights Defenders of Victims of Sexual Violence in Custody*(Türkiye’de Kadınlara Yönelik Devlet Şiddeti ve Gözaltında Cinsel

Kampanyaya katılan öğrencilerden bazısının kayıtları dondurulmuş, bazıları da üniversitelerinden atılmışlardır. Van’da, 65 öğrencinin yurttan kovulduğu öğrenilmiştir. Üniversite idarelerinin öğrencinin kaydını dondurma ya da öğrenciyi okuldan atma erkine sahip birer disiplin kurulu bulunmaktadır ve bu kararlara bölge idare mahkemeleri nezdinde itiraz edilebilmektedir. Öğrencilerden bir kısmı davalarını bu mahkemelere götürmeyi düşündüklerini söylemişlerdir. Kayıtları dondurulan ya da üniversiteden atılan öğrencilerin gelecekteki yaşantıları ve geleceğe ilişkin ümitleri kesin olarak etkilenecektir. İster geçici olsun ister kalıcı, öğrenime devam etme fırsatını yitirmiş olmaları ve ücret vesaire konulardaki mali sorunlar bir yana, alınmış olan disiplin önlemlerinin öğrencilere ilişkin kayıtlarda kalacağı ve gelecekte mesleklerini etkileyeceğine ilişkin korkular dile getirilmiştir. Özellikle, öğretmenlik gibi belli işlere yapılan başvurulara başarı, güvenlik kuvvetlerince tutulan gizli dosyalarda ‘temiz’ kayıtlar bulunmasına bağlıdır. Heyet ayrıca bunun, aile üyeleri üstünde de olumsuz etkileri olabileceğini öğrenmiştir. Bir insan bir kere eylemci olarak kabul edildiğinde, aile üyelerinin buldukları bir işe girmeleri nerdeyse imkansızlaşmaktadır. Bu durumda olanların talepleri açıklama yapılmaksızın reddedilebilmektedir.¹⁵

Öğretmenler, insan hakları dernekleri, siyasi parti üyeleri ya da yöneticileri (özellikle Halkın Demokrasi Partisi HADEP), sendika eylemcileri ve yöneticileri, belediye görevlileri ve öğrencileri temsil eden avukatlar gibi kampanyaya destek veren başkaları da bu sıkı önlemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Birçok ilk ve orta öğretim okul müdürü ve öğretmeni ya açığa alınmış ya da tutuklanmıştır. İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi Başkanı Eren Keskin için yasadışı bir örgüte destek vermek suçlaması yapılmıştır.¹⁶

Öğrenci kampanyası Türkiye çapında ilkökul ve ortaokul çocukları ve aileleri tarafından

Şiddet Kurbanı İnsan Hakları Savunucularına Yönelik Saldırıları), KHRP, Aralık 2001, KHRP’den temin edilebilir ; *The Viranşehir Children: The Trial of 13 Kurdish Children in Diyarbakir State Security Court (Viranşehir Çocukları: 13 Kürt Çocuğunun Diyarbakir Devlet Güvenlik Mahkemesi’ndeki Duruşmaları)*, KHRP, Ocak 2002, KHRP’den temin edilebilir; ve “...Peace is not Difficult’: *Observing the Trial of Nazmi Gür, Secretary General of the Human Rights Association of Turkey (...Barış Zor Değildir’: İnsan Hakları Derneği Genel Sekreteri Nazmi Gür’ün Duruşmasını Gözlemlemek)*, KHRP, İngiltere ve Galler Baro İnsan Hakları Komisyonu, Norveç Barosu, Euro-Mediterranean Human Rights Network (Avro-Akdeniz İnsan Hakları Şebekesi) ve Danimarka İnsan Hakları Merkezi, Nisan 2000, KHRP’den temin edilebilir. Ayrıca bkz.: *The Independence of Judges and Lawyers in the Republic of Turkey (Türkiye Cumhuriyeti’nde Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığı)*, *Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığı İçin Merkez*, Genevre, Kasım 1999; ve *Incal v Turkey*, 41/1997/825/1031, 9 Haz. 1998 tarihli AİHM yargı kararı ile *Ciraklar v Turkey*, 70/1997/854/1061, 28 tarihli 1998 tarihli AİHM yargı kararı.

¹⁵ Halkın Demokrasi Partisi’nin (HADEP) yönetim kurulu üyelerinden biri bize, kızının bir üniversiteye yaptığı master başvurusunun geri çevrildiği ve kendisine bunun gerekçesinin babasının etkinlikleri olduğunun söylendiği konusunda bilgi vermiştir.

¹⁶ İnsan hakları savunucularının bu tür etkinliklerden ötürü mahkemeye verilmesi Türkiye’de olağandışı değildir. Öğrenci kampanyası dolayısıyla açılan dava, Eren Keskin’e açılan 79. dava olmuştur. KHRP ayrıca kısa bir süre önce, sürmekte olan cezaevi kriziyle bağlantılı olarak görüş beyan eden insan hakları savunucularının yıldırılması ve dava edilmesi konusunda da endişelerini ifade etmiştir, bkz. *The F-Type Prison Crisis and the Repression of Human Rights Defenders in Turkey (Türkiye’de F-tipi Cezaevi Krizi ve İnsan Hakları Savunucularına Yönelik Baskılar)*, KHRP, the Euro-Mediterranean Human Rights Network ile OMCT, Ekim 2001, KHRP’den temin edilebilir.

da benimsenmiştir. İstanbul'da yüzlerce aile milli eğitim bölge müdürlüğüne başvuruda bulunmuştur. Heyet, okul çağında üç çocuğu olan ve kampanyaya katıldıktan sonra başına gelenleri anlatan bir anneyle görüştü:

“Beşinci sınıfta okuyan oğlum eve geldi ve sürmekte olan bir kampanyadan bahsetti ve benim için bir dilekçe hazırladı. Komşularla birlikte yaklaşık elli kişi bölge eğitim müdürlüğüne gittik. Etrafta polis vardı ve müdürlük binasından çıktığımızda onbir tanemiz gözaltına alındı. Bize yüzümüzü duvara dönmemiz söylendi ama, içimizden bazıları ne söylendiğini anlamadı, bu yüzden de polis bize küfür etti. Üst düzey bir polis yetkilisi geldi ve Kürtler hakkında ileri geri konuştu. İçimizdeki Kürt erkeklerden bir tanesi ona cevap verince saldırıya uğradı ve dövüldü. Biz büyük bir grup kadın olarak onlara doğru yürüdük ve adamı dövmeye son verdiler. Bazı kadınlar serbest bırakıldı ama gruptakilerden çoğu üç gün gözaltında kaldı. İçimizde sağlık sorunları olanlar olup olmadığını sordular. Hamile olduğumu söylediğimde, eğer bu doğru çıkmaz ise daha uzun süre içerde kalacağım söylendi. Eğer Öcalan'a küfür edersek bizi serbest bırakacaklarını söylediler.”

Van'da bütün okullar, üç gün süreyle Kürtçe konuşmak suretiyle kampanyayı destekleme kararı almışlardı. Kürtçe dersleri için öğrencilerin dilekçe verdiği bir lisede 15-16 yaşlarında altı tane öğrenci okuldan atılmış, dört tanesine de beşer gün uzaklaştırma cezası verilmiştir. Öğrenciler dilekçelerini Vali'ye ve Milli Eğitim Müdürü'ne bizzat vermeye çalıştıklarında polis kuvvet kullanmıştır.¹⁷

Diyarbakır'da, Türkiye'nin güneydoğusunda 1984'ten 1999'a kadar süren silahlı çatışma yüzünden kentlere göçen ailelerin Hükümet'e çocuklarına Kürtçe dersleri verilmesi için dilekçe vermekte olduklarını öğrendik. Ülke içinde yerinden edilmiş insanlar bu raporda belgelendiği gibi Kürtçe kullanımının yasak olması yüzünden özel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

¹⁷

Bu bilgi, kentteki kampanyayı belgelemiş olan Van İHD tarafından sağlanmıştır.

II. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Türkiye, Kürt nüfusunun dil ve kültürel hakları bağlamında bağlayıcı yükümlülükler oluşturan, aşağıdakiler de dahil, bir dizi uluslararası anlaşmaya imza atmıştır: 24 Temmuz 1923’de Lozan’da Türkiye’yle imzalanan Barış Antlaşması, (The "Lozan Antlaşması"),¹⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948 ("Evrensel Bildirge"),¹⁹ 1950 tarihli İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması İçin Sözleşme ("Avrupa İnsan Haklarına Dair Sözleşme", ya da "İHAS") ile birlikte bu çerçevedeki Birinci Protokol²⁰ ve 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ("ÇHS").²¹ Türkiye’nin taraf olduğu anlaşmaların yerel hukuka uyarlanması Anayasa ile düzenlenmektedir. Türk Anayasası’nın 90. maddesi uyarınca Türkiye’nin taraf olduğu anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yasalaştırılması gerekmektedir ve “*Usulüyle yürürlüğe sokulan uluslararası anlaşmalar yasa hükmündedirler.*” Örneğin İHAS, 1954 yılında Türk hukuk sistemine dahil edilmiştir.²²

Bunun da ötesinde, Türkiye açısından bağlayıcı yasal yükümlülükler oluşturmamakla birlikte, aşağıdakiler de dahil Kürt nüfusun dil ve kültürel haklarıyla ilgili başka enstrümanlar da mevcuttur: 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Sivillik ve Siyasal Haklar Akdi ("BMSSA") ile 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla ilgili Uluslararası Akit ("ESKUA"), ki bunların ikisi de Türkiye tarafından imzalanmış ama henüz onanmamıştır (onamanın ardından bunlar da kuşkusuz Türkiye için bağlayıcı yasal yükümlülükler haline gelecektir); 1990 tarihli Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın İnsani Boyutu ile ilgili Kopenhag Toplantısı Belgesi ("Kopenhag Belgesi"); ile 1992 tarihli Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına dair Birleşmiş Milletler Genel Kurul Bildirgesi ("BMGK Azınlıklar Bildirgesi"). Son olarak, Avrupa Birliği’ne giriş sürecinin de Kürt nüfusun dil ve kültürel hakları üstünde etkileri olacağı aşikardır.

Bağlayıcı Uluslararası Yükümlülükler

Lozan Antlaşması’nın, 37 ile 45. maddeleri ihtiva eden III. bölümü, azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlerden oluşmuştur. Bu hükümlerin çoğunluğu etnik Yunanlılar, Ermeniler ve Museviler olmak üzere Türkiye’nin “müslüman olmayan” azınlıklarının korunmasına yöneliktir; Türkiye’nin Kürt nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olduğundan, genelde bu gibi hükümlerden bir yarar sağlaması mümkün değildir. Bununla birlikte III. Bölüm’de Kürt nüfusla ilgili birkaç hüküm de bulunmaktadır. Birincisi, 38. madde, 1. paragraf, doğum, milliyet, *dil*, (buradaki vurgu

¹⁸ Lozan Antlaşmasından önce, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Kürtler için bir yıl sonra, eğer Milletler Birliği bağımsızlık için uygun olduklarına karar verirse tam bağımsızlığı seçme hakkı da verilmek üzere özerk bir bölge kurulmasını vaad eden Sevr Antlaşması imzalanmıştı. Lozan Antlaşması bunu hükümsüz kılmıştır. Bkz. David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, (London: I.B. Taurus, 1996), s. 137.

¹⁹ İHEB bir antlaşma değildir ama en azından bazı hükümleri genel uluslararası hukuk normları olarak genel kabul görmüştür; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, (Oxford: Oxford University Press, 1998), 5. baskı., s.575.

²⁰ Türkiye hem Sözleşme’yi hem de Birinci Protokol’u 18 Mayıs 1954 tarihinde onanmıştır.

²¹ Türkiye ÇHS’ni 4 Nisan 1995 tarihinde onanmıştır.

²² 6366 sayılı, 10 Mart 1954 tarihli yasa.

tarafımızca yapılmıştır) ırk veya din ayırımı yapılmaksızın tam ve mutlak olarak korunmasını Türkiye Hükümeti'ni bağlamaktadır. İkincisi, 39. maddenin 4. paragrafı, Türk ulusundan herhangi bir kimseye özel görüşmelerde, ticaretle, dinde, basında veya her tür basılı malzemede ya da kamuya açık toplantılarda *herhangi bir dilin* (buradaki vurgu tarafımızca yapılmıştır) özgürce kullanılması konusunda hiçbir kısıtlama uygulanmayacağı müeyyidesi altına girmiştir. Son olarak, 39. maddenin 5. paragrafı, resmi dilin (yani Türkçe) varlığına bakılmaksızın Türkçe konuşmayan Türk vatandaşlarına mahkeme huzurunda sözlü ifade verirken kendi dillerinde konuşabilmeleri için yeterli imkanın verilmesini sağlamaktadır. 37 madde, Türkiye'nin bu şartları temel yasa olarak kabul edeceğini ve hiçbir yasanın, yönetmeliğin ya da resmi aksiyonun bu şartlarla çelişkili olamayacağını ya da bu şartlara müdahale edemeyeceğini veya hiçbir yasa, yönetmelik veya resmi aksiyonun bu şartların önüne geçemeyeceğini kabul etmesini garanti altına almıştır.

Evrensel Bildirge'nin 12'inci maddesi, hiçkimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine müdahale edilmemesini ve herkesin bu tür müdahaleler veya saldırılar karşısında yasa ile korunma hakkını garanti altına almaktadır. 19. madde, herkesin fikir ve ifade özgürlüğünün olması ve bu hakka, müdahale olmaksızın bir fikre inanma özgürlüğü ile sınırsız bir biçimde her türlü ortam aracılığıyla bilgiye ulaşma, bilgi edinme ve bilgi ile fikirleri yayma özgürlüğünün de dahil edilmesini sağlamaktadır. 20. maddenin 1. paragrafı, herkesin bedava öğrenim görme hakkına sahip olmasını ve 2. paragraf da özel olarak öğretimin insan kişiliğinin tam anlamıyla gelişmesine ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesine, 3. paragraf ise anababaların, çocuklarına verilecek öğretimin tarzını seçme konusunda öncelik hakkına sahip olmasını öngörmektedir. Son olarak 2. madde, herkesin, ırk, renk, cinsiyet, *dil*, din, siyasi veya diğerler fikirler, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da statü türünden herhangi bir ayırım güdülmezsizin bildirmede sözü edilen hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkının olması ve 7. madde, herkesin yasa önünde eşit olmasını ve *hiçbir ayırım yapılmaksızın* (dil konusundaki ayırım da dahil) yasa tarafından eşit ölçüde korunmasını sağlamaktadır.

AİHS'nin (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 8. madde 1. paragrafı, herkesin özel ve aile hayatı, evi ve haberleşmesi ile ilgili olarak saygı bekleme hakkına sahip olmasını sağlamaktadır. Burada önemli olan, Strasburg kurumlarının, bu maddenin koruma kapsamını, etnik kimliği tehdit eden önlemlere karşı genişletme isteği gösteriyor olmalarıdır. Örneğin, *Chapman v. UK*²³ davasında bir çingene olan davacı, geleneksel hayat tarzı karavânlarda yaşamak olan bir çingene olarak, evini ve aile yaşantısını tehdit eden önlemlere itiraz etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru sahibinin karavânında yaşıyor olmasının, bir çingene olarak onun etnik kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu, gezici bir hayat tarzı sürdüren bir azınlığın uzun vadeli geleneğini yansıttığını belirlemiştir. Dolayısıyla karavânını park etmesine ilişkin önlemler, evine saygı bekleme hakkından daha fazlasını etkilemekte; "bu önlemler ayrıca onun çingene kimliğini muhafaza etmesini ve özel hayatı ile aile hayatını bu gelenekle uyum halinde sürdürmesini de etkilemektedir."²⁴ Bu nedendir ki Avrupa Mahkemesi,

²³ Başvuru. No. 27238/95, 18 Ocak 2001.

²⁴ *Ibid*, para. 73.

burada sözkonusu olanın, başvuru sahibinin özel hayatına, aile hayatına ve evine saygı bekleme hakkı olduğunu saptamıştır. Sonuçta Mahkeme, müdahalenin 8. madde, 2. paragraf çerçevesinde adil olduğunu belirlemiş fakat çingenelerin bir azınlık olarak zedelenebilir konumlarının, onların ihtiyaçlarına ve farklı hayat tarzlarına daha fazla özen gösterilmesini gerektirdiğine ve 8. madde dolayısıyla devletlere çingenelerin hayat tarzına imkan sağlama doğrultusunda bir yükümlülük empoze edildiğine işaret etmiştir.²⁵

AİHS'nin 10. madde, 1. paragrafı, herkesin ifade özgürlüğünün olmasını ve bu hakkın fikirleri benimseme ve kamu yetkililerinin madahalesi olmaksızın ve sınır tanımaksızın bilgi toplama ve bilgiyi yayma hakkını da içermesini sağlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu hakkın "ticari"²⁶ konuşmalara da "siyasi"²⁷ konuşmalar kadar uygulandığını açıkça beyan etmiştir ve Mahkeme'nin henüz ifade özgürlüğü hakkının kişinin ifade dilini de içerip içermediğini ele almak için bir gerekçesi olmamış olsa da, bu hakkın, kişinin ifade araçlarını seçme hakkını içermediğine karar vermesi çok dikkate değer bir durum olur idi.²⁸ Kesin olan, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin

²⁵ *Ibid*, para. 96. Benzer bir etki de örneğin, Komisyon'un 6 E.H.R.R. 357'de endekslenen *Başvuru. Nos. 9278/81 and 9415/81 v. Norveç* davasıdır ki burada Norveçli iki Sami, projelendirilmiş bir baraj yatırımının, avcılık ve balıkçılıktan oluşan geleneksel hayat tarzlarını olumsuz etkileyeceği ve dolayısıyla 8. madde kapsamındaki haklarını zedeleyeceği yönünde bir iddiada bulunmuşlardır. Komisyon, 8. madde çerçevesinde bir azınlık grubunun ilke olarak "özel hayat", "aile hayatı"nı, ya da "yuva"yı etkileyebilecek özel bir hayat tarzına saygı bekleme hakkına sahip olduğu ve hidro-elektrik santralının inşa edilmesi ile ortaya çıkacak sonuçların, sürülerini önemli uzaklıklara süren bir azınlığın üyeleri olarak başvuru sahiplerinin "özel hayatları" na bir müdahale olduğu görüşündeydi. Santral civarındaki çevrede ortaya çıkacak olumsuz etkiler, başvuru sahiplerinin özel hayatlarına saygı bekleme hakkına müdahale olabilecekti. Bununla birlikte Komisyon, müdahalenin 8. madde, 2. paragraf çerçevesinde adil sayıldığı nihai hükmüne varmıştır.

²⁶ Bkz. *Case Law Concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights*, İnsan Hakları Dosyaları No. 18, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001), ss. 43-46, ve burada değinilen davalar.

²⁷ *Ibid*, s. 50, *et seq.* 8 Temmuz 1999 tarihli bir dizi hükmünde Avrupa Mahkemesi, AİHS'nin 10. madde, 2. paragrafında siyasi konuşmayla ilgili kısıtlamalar konusunda az da olsa bir alan bulunduğunu ve hükümete yönelik olarak tek tek vatandaşlara ve hatta bir politikacıya yöneltilebilecek eleştiri sınırlarının daha geniş olduğunu ifade etmiştir: *Arslan v Türkiye, Polat v Türkiye ve Gerger v Türkiye*; bunların hepsi de yayımlanmamış davalardır ve sayısız farklı davada bu davalara gönderme yapılmıştır.

²⁸ Bununla birlikte Komisyon'un bir seferinde 10. maddenin belli durumlarda bir azınlık dilinin kullanılması hakkını güvence altına almadığına karar verdiğini dikkate almak gerekir. *Fryske Nasjonale Partij ve diğerleri v. Hollanda*, Başvuru. No. 11100/84; 9 E.H.R.R. 261 olarak rapor edilmiş olan bu dava, Frizyen bir siyasi parti üyelerinin, Hollanda parlamento seçimleri için mücadele ederken Hollandalı yetkililer tarafından Frizye dilini kullanmalarına izin verilmediği yolundaki şikayetleriyle ilgilidir. Komisyon yalnızca, 10. maddenin "bu türden bir dil özgürlüğünü güvence altına almadığına" ve özellikle de "idari meselelerde kişinin seçtiği dili kullanma hakkı"nı garantilemediğine hükmetmiştir. Mamafih Komisyon, başvuru sahiplerinin Frizye dilini başka amaçlarla kullanmaktan da engellendikleri yolunda bir şikayette bulunmadıklarına dikkati çekmiş ve belki de diğer bağlamlarda, özellikle de özel kürede Frizye dilinin kullanımına müdahale olmuş olması halinde kararın farklı olabileceğini ima etmiştir. Böyle bir yaklaşım, BM İnsan Hakları Komitesi'nin dusturlarıyla da, birçok yerel yargı kararına ilişkin önemli hükümlerle de paralellik taşırdı. Komisyon hükmünün, Frizye gibi bir azınlık dilinin özellikle seçimler bağlamında siyasi konuşma yapmak için kullanılmacağına ilişkin çerçevesinin, özellikle Türkiye'de olduğu gibi birçok seçmenin yegane resmi dili konuşmadığı ya da anlayamadığı durumlarda (zimmen bütün Frizyeliler ayrıca Hollanda dilini de akıcı bir biçimde konuşabilmektedirler), bizim tavrımız kısaca bunun doğru olmadığı yönündedir. Mamafih Komisyon hükmü bu kadar ileri gitmiş değildir. Her halükarda *Fryske Nasjonale Partij* ile ilgili karar, siyasi konuşmanın hayati önemini benimseyen yeni içtihattan da, daha önce değinilen, azınlıklarla ilgili, Avrupa'ya özgü ve uluslararası çeşitli enstrümanlardan da çok çok

ICCPR'daki (Birleşmiş Milletler Sivil ve Siyasal Haklar Akdi) paralel hükmün ifade dilini seçme özgürlüğünü koruduğunu açıkça ifade etmiş olmasıdır; tıpkı durumu aşağıdaki gibi ifade eden Kanada Yüksek Mahkemesi gibi, yerel mahkemelerin de yapmış olduğu gibi:

“Dil ifadenin biçimiyle ve içeriğiyle öylesine sıkı sıkıya bağlantılıdır ki, eğer kişi kendi seçtiği dili kullanma özgürlüğünden edilir ise dil anlamında gerçek bir ifade özgürlüğü olamaz. Dil yalnızca bir ifade aracı ya da ortamı değildir; ifadenin içeriğini ve anlamını renklendirir. Fransızca Dili Şartı'nın[ifade özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle tartışılan hüküm] önsözünde de bizatihi işaret edildiği gibi dil, bir halkın kendi kültürel kimliğini sayesinde ifade edebildiği bir araçtır. Ayrıca bireyin kendi kişisel kimliğini ve bireysellik duygusunu ifade edebildiği bir araçtır.”²⁹

Dahası, AİHS'nin 11. maddesinin, 1 .paragrafı, herkesin barışçı bir şekilde toplanmaya ve diğerleriyle birlikte örgüt kurmaya hakkı olduğunu da ifade etmektedir.

8., 10. ve 11. maddelerde var olan bütün hakların, özel bir dilin, kişinin anadilinin gerek özel hayat gerekse kamusal hayat içinde kullanılması özgürlüğünü güvence altına alması gerektiği açıktır. Bu maddelerle düzenlenen haklardan yararlanılması konusunda sınırlamalar olabilir de bunlar ancak sınırlamaların yasayla tarif edildiği ve, demokratik bir ülkede ulusal güvenlik (10. ve 11. madde), bölgesel bütünlük (10. madde), kamu güvenliği, düzensizliğin ve suçun önlenmesi (10. ve 11. madde), kamu düzenin, kamu sağlığının ya da ahlakın korunması veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması gibi meselelerle ilgili çıkarlar öyle gerektirdiği durumlar da sözkonusudur. 14. madde, AİHS'de yer alan hak ve özgürlüklerin, cinsiyet, ırk, renk, *dil* (buradaki vurgu tarafımızca eklenmiştir), din, siyasi görüş veya diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, ulusal bir azınlığa dahil olma, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü temelinde hiçbir ayırım yapılmaksızın yararlanılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, AİHS'nin henüz yürürlüğe girmemiş olsa da, 12 Sayılı Protokolün 4 Kasım 2000 tarihinde imzaya açılmış olduğu da unutulmamalıdır.³⁰ AİHK'nin 14. maddesinden farklı olarak 12 Sayılı Protokol, ICCPR'nin 26. maddesine (aşağıya bkz.) benzer, özgür duruşlu ayırmacılık karşıtı bir hükümdür ve 1. madde'nin 1. paragrafında şunu sağlamaktadır: “Yasayla getirilmiş herhangi bir hak, cinsiyet, ırk, renk, *dil*, din, siyasi görüş ya da diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, *bir ulusal azınlığa dahil olmak*, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler zemininde ayırım gözetilmeden güven altına alınacaktır (burada vurgular tarafımızca eklenmiştir). Son olarak 5. maddenin 2. paragrafı tutuklanan herkese, *kendi anladığı bir dilde*, tutuklanmasının gerekçelerine ve kendisine yönelik herhangi bir suçlama olup olmadığına dair derhal bilgi verileceğini; 6. maddenin 3. paragrafı cezai bir suçla suçlanan herkesin, *anladığı bir dilde* (a) kendisine yöneltilen suçlamanın doğası ve

önce alınmıştır ve bizim görüşümüz, bugün aynı davanın kendi gerçekleri çerçevesinde dahi bu konuda farklı bir hükme varılacağıdır.

²⁹ *Ford v. Quebec*, [1988] 2 S.C.R. 712, 40. paragrafta.

³⁰ Protokolün yürürlüğe girmesinden önce on ülkenin daha onaması gerekmektedir ve imzasını 18 Nisan 2001'de atmış olan Türkiye gibi tam 27 ülke tarafından imzalanmış olduğu halde bugüne kadar yalnızca 2 ülke tarafından onanmıştır.

gerekçesi hakkında derhal ve detaylı olarak bilgi edinme hakkının olduğunu ve (e) *mahkemede konuşulan dili anlayamıyor veya konuşamıyor ise* ücretsiz karşılıklı çeviri hizmetinden yararlanacağını belirtmektedir (buradaki vurgular tarafımızca eklenmiştir.)

ÇHS (Çocuk Hakları Sözleşmesi) çerçevesinde, taraf devletler, 29. maddenin 1. paragrafi ile çocuğun öğretiminin “(a) çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve zihinsel ve fiziksel becerilerinin tam olarak geliştirilmesine ... (c) çocuğun ... *kendi kültürel kimliğine, diline ve değerlerine* [ve] çocuğun yaşadığı ülkenin ulusal değerlerine saygısının geliştirilmesine yönelecektir (buradaki vurgular tarafımızca eklenmiştir). Aynı maddenin 2. paragrafi, bu maddede yeralan hiçbir hükmün, bireylerin ve kurumların, 1. paragrafta belirlenmiş ilkeler ve devlet tarafından konmuş minimum standartlar doğrultusunda öğretim kuruluşları kurma ve yönetme özgürlüğüne müdahale edilebilecek şekilde yorumlanamayacağını belirlemektedir. 30. madde, *etnik*, dinsel veya *dilsel azınlıkların* veya bir yerin kökten yerlisi olan kişilerin var olduğu ülkelerde, böyle bir azınlık mensubu olan ya da bir yerin kökten yerlisi olan kişinin, mensup olduğu topluluğun diğer üyeleriyle birlikte *kendi kültüründen* yararlanmaktan, kendi dilini öğrenip uygulamaktan veya *kendi dilini kullanmaktan* alıkonamayacağını belirlemektedir (vurgular tarafımızca eklenmiştir.) Türkiye'nin ÇHS'ni imzalarken, onama sırasında onaylanmış ve yürürlüğü girmiş olan bir sakınca koymuş ve bu sakınca uyarınca 29. ve 30. maddeleri “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın özüne ve sözüne uygun olarak” yorumlama ve uygulama hakkını muhafaza etmekte olduğunu da dikkate almak gerekmektedir. Bu sakıncanın yolaçtığı karışıklıklar, daha sonra, aşağıdaki “Öğretimde Kürtçe” başlıklı bölümde tartışılacaktır.

Bağlayıcı Olmayan Uluslararası Yükümlülükler

Yukarda da değinildiği gibi Türkiye, **ICCPR** ile **ICESCR**'i imzalamıştır ve yakın gelecekte her iki enstrümanı da onaması beklenmektedir; gerçekten de Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle Ortaklık Anlaşması'nda (aşağıya bkz.) her iki enstrümanın onanması da Türkiye'nin orta vadeli öncelikleri arasında bulunmaktadır. **ICCPR** hükümlerinden birçoğu AİHK'nın aynadaki yansıması gibidir. Örneğin AİHK'nın 8 . maddesi gibi ICCPR'nın 17. maddesinin 1. paragrafi da kimsenin özel hayatına, aile hayatına, evine veya haberleşmesine keyfi olarak veya yasadışı müdahalede bulunamayacağını belirler. AİHK'nın 10. maddesi gibi **ICCPR**'nin 19. maddesinin 2. paragrafi da herkesin bilgi alma özgürlüğüne sahip olduğunu belirler ki bu özgürlük, sınır tanımaksızın her türlü bilgi ve düşüncüyü, sözlü olarak veya basılı olarak, sanat biçiminde veya kendi seçimi olan herhangi bir vasıtayla arama, alma ve yayma özgürlüğünü de içerir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu bu hakkın, kişinin ifade dilini seçme hakkını da içerdiğine ve “siyasi” konuşma kadar “ticari” konuşmaya da uygulanacağına hükmetmiştir.³¹ Ve, AİHK'nın 11. maddesi gibi **ICCPR**'in 21. maddesi de barışçı bir biçimde toplanma öhakkının tanınmasını ve yine **ICCPR**'in 22. maddesi de herkesin başkalarıyla dernek kurma hakkının olduğunu belirler. Tıpkı AİHK'da benzer haklar için sözkonusu olduğu gibi **ICCPR**'da ifade özgürlüğü hakkı ve toplanma ve dernek kurma

³¹ Örneğin bkz. *Ballantyne, Davidson ve MacIntyre v. Kanada*, (1993), CPR/C/47/D/359/1989 ve 385/1989.

hakkı belli sınırlamalara tabidir, ancak bu sınırlamalar “yasayla getirilmiş” olmalı ve ulusal güvenliğin ya da kamu düzeninin veya kamu sağlığının veya huzurunun (19. maddedeki ifade özgürlüğü hakkıyla ilgili olarak) korunması açısından “elzem” ve “demokratik bir toplumda gerekli” olduğu biçimde yasayla “uyumlu” veya yasayla “tanımlanmış” olmalı ve ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığının veya huzurunun veya diğerlerinin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasına hizmet etmelidirler (21. maddedeki barışçı toplantı ve 22. maddedeki dernek kurma hakkıyla ilgili olarak).

AİHK'nın 6. maddesinin 3(a) ve (e) paragrafları gibi ICCPR'nin 14 maddesinin 3. paragrafı da kendisine herhangi bir cezai bir suç atfedilmesi halinde her kişinin “(a) kendisiyle ilgili suçlamanın doğası ve gerekçesi hakkında *anladığı bir dilde* derhal ve ayrıntılı olarak aydınlatılma ve “(f) *mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşmuyor olması halinde* ücretsiz olarak karşılıklı çeviri hizmetinden yararlanma hakkına sahip olduğunu belirlemektedir (buradaki vurgu tarafımızca eklenmiştir).

Ayrımcılığa karşıtlık çerçevesinde AİHK'nın 14. maddesi gibi ICCPR'nin 2. maddesinin 1. paragrafı ise ICCPR'ye taraf olan devletlerin ICCPR' de tanınan bütün haklara saygı gösterip, bunları, ırk, renk, cinsiyet, *dil*, din, siyasi veya diğer görüşler, *ulusal ve sosyal köken*, mülkiyet, doğum veya diğer statüler arasında ayırım yapılmaksızın bütün bireyler için garanti etmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte burada asıl önemlisi ICCPR'nin en az üç ağırlıklı konuda AİHS'nin de ötesine geçmesidir. Birincisi, 2. maddedeki ayırım karşıtı hükmün yanısıra ICCPR'de ayrıca 26. maddede tek başına duran ayrımcılık karşıtı bir hüküm de vardır ki bu, bütün insanların yasa karşısında eşit olduklarını ve hiçbir ayırım yapılmaksızın yasa tarafından eşit biçimde korunacaklarını ve yasanın her türlü ayırımı yasaklayacağını ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer görüşler, ulusal ve sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler temelindeki ayırım karşısında bütün insanlara eşit ve etkili bir korumayı sağlayacağını belirlemektedir (vurgu tarafımızca eklenmiştir). Bununla karşılaştırılabilecek bir hüküm AİHS'nin 12 Sayılı Protokolü olabilirse de yukarda değinildiği gibi bu protokol henüz yürürlüğe girmemiştir. İkincisi, 25. madde, her vatandaşın 2. maddede sözü edilen ayırımların (ki bunların arasında dil temelinde yapılan ayırım da vardır) hiçbirini yapılmaksızın ve mantıklı olmayan kısıtlamalara maruz kalmaksızın: “(a) kamuyla ilgili meselelerin yönetiminde bizzat ya da serbest seçimle seçilmiş temsilciler vasıtasıyla rol almak”; “(b) belli aralıklarla yapılan sahici seçimlerde oy kullanmak veya seçilmek” ve “(c) ülkesinde, genel eşitlik kuralları çerçevesinde kamu hizmetlerinden yararlanmak” hakkına ve fırsatına sahip olmasını sağlamaktadır. Üçüncüsü ICCPR'de bir “azınlıklar hükmü” vardır; 27 madde, etnik, dinsel veya *dilsel* azınlıkların var olduğu ülkelerde, bu tür azınlıklara mensup kişilerin, grubun diğer üyeleriyle birlikte, *kendi kültüründen yararlanma*, kendi dinini ikrar edip uygulama ve *kendi dilini kullanma* hakkını sağlamaktadır. ICCPR'yi yönlendiren ve yorumlayan kurum olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, (dilsel azınlıkların üyeleri kendi dillerini kullanma hakkından *yoksun bırakılmayacaktır*) ifadesini içeren 27. maddenin, devletler açısından dilsel azınlıkların desteklenmesi için olumlu önlemlerin alınması konusunda bir zorunluluk olduğunu kabul etmektedir: “bir azınlığın kimliğinin ve üyelerinin ... grubun diğer

üyeleriyle birlikte ... kendi kültürlerinden yararlanma ve bu kültürü geliştirme hakkının korunması için devlet tarafından olumlu önlemler alınması da gereklidir.”³²

ICCPR'nin, kimlerin bir “azınlık”ı oluşturduğunu tanımlamamış olduğuna da dikkat edilmelidir; aslında, ayrıca değineceğimiz bir dizi enstrüman da “azınlık” ya da “ulusal azınlık” deyimlerini kullanmaktadır ve tıpkı ICCPR gibi bu enstrümanlardan herhangi biri de bu terimleri tanımlamış değildir. Ancak uluslararası hukukçular arasında, dilsel ya da herhangi bir başka türden bir azınlığın belirlenmesine ilişkin ana ölçütlerin ne olacağına dair giderek hacim kazanan bir uzlaşma vardır. Örneğin 1979 yılında Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun Özel Raportörü Profesör Francesco Capotorti, olumlu yorumlar alan bir tanımlama yapmıştır. Capotorti, azınlık teriminin şunu tanımlamasını önermiştir: “Sayısal olarak bir ülke nüfusunun geri kalanından daha az, başat olmayan bir konumda bulunan, -sözkonusu ülkenin ulusundan olan- üyeleri, nüfusun geri kalanından farklılaşan etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip bulunan ve içe dönük bir biçimde de olsa kendi kültürünü, geleneklerini, dinini ya da dilini muhafaza etmeye yönelik bir dayanışma duygusu olan bir grup.”³³ Türkiye'nin Kürt nüfusunun herhangi bir soruya yer bırakmayacak bir biçimde Profesör Capotorti'nin tanımındaki koşulları karşıladığını ve *prima facie* bu tanım çerçevesinde bir ulusal azınlık olduğu açıktır; dahası biz, Türkiye'nin Kürt nüfusunun, sorgusuz sualsiz, “azınlıklar”a, “ulusal azınlıklar”a veya azınlık kavramının diğer benzeri formüleştirmelerine gönderme yapan ve Türkiye'nin taraf olduğu veya olabileceği herhangi bir uluslararası belgenin her hükümden yararlanabileceğini varsayıyoruz. Kuşkusuz, uluslararası hukuk açısından azınlık olmaları bulgusu, Kürtler'in uluslararası hukuk çerçevesinde bir halk olması olasılığını dışlamaz; ancak bu konu, bu raporun konusu değildir.

ICESCR çerçevesinde, 13'üncü madde, 1'inci paragraf, herkesin öğretim alma hakkını, öğretimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam anlamıyla geliştirilmesine yönlendirileceğini ve öğretimin bütün kişilerin özgür bir toplum içinde etkili katılımcılar olmasını sağlayacağını, anlayışı, toleransı ve bütün uluslar ve bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arası dostluğu teşvik edeceğini sıralamaktadır. 13'üncü maddenin 3'üncü paragrafı, taraf devletlerin, anababaların, çocuklarına kamu yetkilileri tarafından kurulanlar dışında, Devlet tarafından konmuş olabilecek veya onaylanabilecek asgari öğretim koşullarına uygun ve çocuklarının, dinsel ve ahlaksal öğretimlerinin kendi inançlarıyla uyumlu olmasını sağlayacak okullar seçme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt edeceklerini belirtmektedir. 15'inci maddenin 1'inci (a) ve (b) paragrafları, herkesin kültür hayatı içinde rol alma ve bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından yararlanma hakkını kabul etmekte ve 2'inci paragraf bu haktan tam anlamıyla yararlanılabilmesi için atılacak adımlar arasında bilimin ve kültürün muhafaza edilmesi, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması için gerekli olanların da bulunacağını vurgulamaktadır.

Son olarak, AİHK'nın 14'üncü maddesi ve ICCPR'nin 2'inci maddesi gibi ICESCR'nin 2'inci maddesinin 2'inci paragrafı da ICESCR'ye taraf olan ülkelerin ICESCR'da

³² Genel Yorum 23, 8 Nisan 1994, 6.2. paragrafta

³³ Francesco Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, (New York: United Nations, 1991, 2' baskı.), 568. para., s. 96.

telaffuz edilen hakların, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya farklı görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler türünden herhangi bir ayırım yapılmaksızın uygulanmasını güvence altına almayı taahhüt etmektedir.

Kopenhag Belgesi'ne gelince, bu belge devletler açısından yasal olarak bağlayıcı uluslararası zorunluluklar getirmemekle birlikte siyasi bir belge olarak ciddi bir öneme sahiptir ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) katılımcısı olan ve Kopenhag Belgesi'ni kabul etmiş bulunan Türkiye gibi ülkeler açısından norm oluşturan değerleri ifade etmektedir. Kopenhag Belgesi'nde ulusal azınlıklarla ilişkili bir dizi hüküm yer almaktadır. Örneğin sözkonusu belgenin 30'uncu paragrafı, katılımcı ülkelerin, ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygının barış, adalet, istikrar ve demokrasi için temel unsurdur olduğunu söylemektedir. Aynı belgenin 31'inci paragrafı, ulusal azınlık üyelerinin insan haklarından ile temel özgürlüklerden, hiçbir ayırıma tabi olmaksızın, yasa önünde tamamen eşit bir biçimde yararlanma haklarının olduğunu belirtmektedir. En önemlisi, katılımcı devletlerin, gerekli hallerde ulusal azınlık mensuplarının diğer vatandaşlarla tam bir eşitlikle, insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını güvence altına almak için, özel önlemleri benimseyeceklerini kabul etmektedir. Bu ifade, kamu hizmetlerinden tam ve eşit bir biçimde yararlanılmasını güvence altına almak amacıyla, mesela azınlıkların dillerini serbestçe kullanmalarını desteklemek gibi olumlu önlemler alınması yönünde bir gerekliliği ima eder gibidir. Yine 33'üncü paragraf, taraf ülkelerin kendi egemenlik alanları içinde, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini korumalarını ve bu kimliğin teşvik edilmesi için koşullar yaratmalarını gerektirmektedir. 32'inci paragraf, bir ulusal azınlık mensubu olmanın bireysel bir tercih meselesi olduğunu ve böyle bir tercihten ötürü herhangi bir dezavantajın doğmayacağını; dahası, ulusal azınlık mensuplarının kendi etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimliklerini, kendi istemleri dışında herhangi bir asimilasyon girişimiyle karşı karşıya kalmadan, özgürce ifade etme, muhafaza etme, geliştirme ve kendi kültürlerini bütün yönleriyle sürdürme ve geliştirme haklarının bulunduğunu teslim etmektedir. Dolayısıyla, asimilasyon yanlısı politikalar ve uygulamalara çok kesin bir şekilde karşı çıkmaktadır.

Kopenhag Bildirgesi bunun ardından, ulusal azınlık üyeleri için bir dizi çok daha spesifik güvenceler ve korumalar önermektedir ki bunlara kendi anadillerini özel hayatlarında olduğu kadar toplum içinde de özgürce kullanma hakkı (32.1. paragraf), yaşadıkları ülkelerde engellenmeksizin kendi aralarında ilişkiler kurmak ve sürdürmek kadar, ortak etnik ya da ulusal kökene veya kültür mirasına sahip olan başka ülkelerin vatandaşlarıyla da sınır ötesi ilişkiler kurmak (32.4. paragraf) ve kendi dillerinde bilgi yaymak, bilgiye ulaşmakve bilgi alışverişinde bulunmak da dahildir (32.5. paragraf).

Ayrıca, kendi öğretim, kültür ve din kurumlarını, örgütlerini ve derneklerini kurma ve muhafaza etme hakkını (32.2. paragraf) ve kendi ülkeleri içinde örgüt ya da dernek kurmalarını ve muhafaza etmelerini ve uluslararası hükümetdışı örgütlere katılmalarını (32.6. paragraf) öngörmektedir. Son olarak, 34'üncü paragraf, öğretim ve kamu hizmetlerine ilişkin bazı önemli hükümler içermektedir. Bu hükümler arasında, taraf devletlerin, ulusal azınlık mensuplarına anadillerinde öğrenim görmeleri için yeterince şans verilmesini güvence altına almak yükümlülüğü de bulunmaktadır.

Bu türden diğer bildirgeler gibi UNGA Azınlıklar Bildirgesi de genel olarak yasal açıdan bağlayıcı zorunluluklar getirmez. Bu tür belgeler, devlet uygulamaları için yol gösterici olabildikleri halde yalnızca tavsiye niteliğindedirler ve çeşitli ölçülerde siyasi önem taşırlar.³⁴ Bu bildirge, Türkiye'nin de üyesi olduğu Genel Kurul tarafından, 18 Aralık 1992 tarihinde oylama yapılmaksızın benimsenmiştir. UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin önsözünde, ulusal, etnik, dinsel ve dilsel azınlık haklarının teşvik edilmesinin ve korunmasının, ilgili ülkelerin siyasi ve sosyal istikrarına katkıda bulunduğu saptaması yapılmaktadır. Ayrıca bu durumun, halklar ve ülkeler arasındaki dostluk ile işbirliğinin güçlendirilmesine de katkıda bulunacağı ifade edilmektedir. 1'inci maddede katılımcı devletlerden, egemenlik alanları içindeki azınlıkların varlıklarını, ulusal ya da etnik, kültürel ve dinsel kimliklerini korumaları için gerekli önlemleri almaları talep edilmektedir. Bu devletlerden, ayrıca bu amaçlara ulaşmak için, gerekli ve uygun yasal mevzuatı çıkartmaları ve diğer önlemleri almaları da talep edilmektedir. Azınlıkların "varlığını koruma" taahhüdü, devletlerin yalnızca azınlıkların fiziksel varlığını tehlikeye düşüren, soyu kurutma, etnik temizlik veya sınır dışına çıkartmak gibi eylemlere tevessül etmeyeceklerini değil, fakat azınlık üyelerine kendi iradeleri dışında asimile politikaları uygulanmasının da destekçisi olmayacaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla devletlerden bir kere daha, açık seçik, dilsel azınlıkları destekleyecek gerekli önlemleri almaları talep edilmektedir.

2'inci maddenin 1'inci paragrafı uyarınca, ulusal veya etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup olan kişiler, gerek özel hayatlarında gerekse toplum içinde, müdahale edilmeksizin ve herhangi bir ayırımı maruz kalmaksızın, kendi kültürlerinden yararlanma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptirler. Söz konusu maddenin 4'üncü paragrafı uyarınca, bu kişiler kendi derneklerini kurma ve yaşatma hakkına sahiptirler ve 5'inci paragrafı uyarınca, kendi gruplarının öteki üyeleriyle olduğu kadar, diğer devletlerin, ulusal veya etnik veya dilsel bağlarla bağlı oldukları vatandaşlarıyla da, herhangi bir ayırımı maruz kalmaksızın, sınır ötesi özgür ve barışçıl temaslar kurma ve bunu sürdürme hakları vardır. 4'üncü maddenin 1'inci paragrafı, devletlerin, azınlık mensuplarını insan haklarından ve temel özgürlüklerden, herhangi bir ayırımı maruz kalmaksızın ve yasa önünde tam bir eşitlikle ve etkili bir biçimde yararlanabilmelerini güvence altına almak amacıyla, gerektiğinde bütün önlemleri almalarını öngörmektedir. Söz konusu maddenin 2'inci paragrafı devletlerin, ulusal hukuku ihlal eden ve uluslararası standartlarla uyumlu olmayan uygulamalar haricinde, azınlık mensuplarının kendi farklılıklarını ifade etmeleri ve kültürlerini, dillerini, geleneklerini ve alışkanlıklarını geliştirmeleri için uygun şartları yaratacak önlemleri almalarını gerektirmektedir.

Azınlık dil öğretimiyle ilgili olarak 4'üncü maddenin 3'üncü ve 4'üncü paragrafları önemlidir. 3'üncü paragraf, devletlerin, azınlık mensubu kişilerin kendi anadillerini öğrenebilmeleri ya da kendi anadillerinde öğretim görebilmeleri için uygun önlemleri alacağını öngörmektedir. 4'üncü paragraf, devletlerin, kendi egemenlik alanları içindeki azınlıkların tarih, gelenek, dil ve kültürüne ilişkin bilgiyi teşvik etmek için öğretim

³⁴ Örneğin bkz., Malcolm N. Shaw, *International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 4 baskı.) 90-92.

alanında önlem alacaklarını belirtmektedir. 4'üncü maddenin 5'inci paragrafı, azınlık mensuplarının, kendi ülkelerinin ekonomik gelişmesine ve kalkınmasına tam olarak katılabilmek için alınmış olan önlemleri dikkate alacaklarını söylemektedir.

Son olarak, bu belgede, politikaların oluşturulması bağlamında, azınlıkların rolüne ilişkin bir dizi hüküm de bulunmaktadır. 5'inci maddenin 1'inci paragrafı, ulusal politikaların ve programların, azınlık mensuplarının meşru çıkarları da gözönünde tutularak planlanacağını ve yürütüleceğini belirtmektedir. 2'inci maddenin 3'üncü paragrafı da, azınlık mensuplarının ulusal ve uygun hallerde bölgesel düzeyde, ait oldukları azınlık ile veya yaşadıkları bölge ile ilgili kararlara etkili bir biçimde katılma haklarının bulunduğunu öngörmektedir.

Avrupa Birliği'ne Giriş

Türkiye Avrupa Birliği üyeliğine (AB) aday olan bir ülkedir. AB, giriş için bütün aday ülkelerce uyulması gereken siyasi ve ekonomik kriterler oluşturmuştur. Siyasi kriterler, 1993 yılının Haziran ayında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi tarafından belirlenmiştir. Bu kriterler, aday ülkelere, “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve azınlıklara saygı” konularını güvence altına alarak, bu meseleleri savunan kuruluşların korunması ve güçlendirilmesinde başarılı olmalarını şart koşmaktadırlar (vurgu tarafımızca eklenmiştir). AB ile Türkiye arasında, giriş öncesi stratejinin ana eksenini oluşturan Giriş Ortaklığı, Türkiye hukukunda yapılacak değişiklikler konusunda kısa ve orta vadeli öncelikleri tanımlamaktadır. Giriş için oluşturulmuş siyasi kriterler çerçevesinde Türkiye için konmuş kısa vade öncelikler (ki bunların 2002 yılının Mart ayına kadar gerçekleştirilmiş olması gerekirdi) arasında, AİHS'nin 10. maddesi paralelinde ifade özgürlüğü hakkı ile ilgili olarak yasal ve anayasal güvenceleri güçlendirmek; dernek kurma ve barışçı amaçlarla toplanma özgürlüğü hakkı ile ilgili yasal ve anayasal güvenceleri genişletmek ve sivil toplumun gelişmesini teşvik etmek ile *Türk vatandaşlarının kendi anadilinde tv/radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü hükmü ortadan kaldırmak* da vardır. Giriş için oluşturulmuş siyasi kriterler çerçevesinde konmuş orta vade öncelikler arasında bütün bireylerin, hiçbir ayırıma tabi tutulmaksızın ve dillerinden, ırklarından, renklerinden, cinsiyetlerinden, siyasi görüşlerinden, felsefi inançlarından ve dinlerinden bağımsız olarak bütün insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanması ilkesi başta gelmektedir. ICCPR'nin ve birinci tercihli protokolü ile ICESCR'nin onanmasıyla kültür farklılıklarının korunması öngörülmektedir. Ayrıca, etnik kökenlerinden bağımsız olarak bütün vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve öğretim alanı da dahil olmak üzere, bu haklardan yararlanılmasını önleyen her tür yasal hükmün yürürlükten kaldırılması da gerekmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin kültürel farklılıkları “korumak” için ne tür adımlar atacağını açıkça ifade etmediği gibi, “kültürel haklar” terimine hangi hakların dahil edildiğine de açıklık getirmemiştir. Ne var ki, muhtemelen sözü edilen kültürel haklar, AİHS ile ICCPR'da bahsedilen türden temel sivil ve siyasi hakların ve hatta ICESCR'da

düzenlenen daha geniş kapsamlı kültürel haklardan -ki bunlar, yukarda da tartışıldığı gibi dil ve kültür ile ilişkilidirler- farklı ve bunların daha ötesinde haklardır. Eğer kültürel haklar, bu belgelerde sözü edilen haklar olsa idiler, Türkiye zaten AİHS'nin tarafı olduğuna ve az evvel işaret edildiği gibi Katılım Ortaklığı Senedi'nin diğer hükümlerine göndermeler (ICCPR ile ICESCR'a) yapıldığına göre, Katılım Ortaklığı Senedi'nde ayrı bir kategori halinde "kültürel haklar"a gönderme yapmak gerekmezdi. Bu durumda bize göre, "kültürel haklar" a yapılan bu gönderme, Kopenhag Bildirgesi, yukarıda tartışılan UNGA Azınlıklar Bildirgesi, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Çerçeve Sözleşmesi (Çerçeve Sözleşmesi) ve belki de hatta bu konulara ilişkin bir diğer önemli Avrupa Konseyi belgesi olan Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı (Avrupa Şartı) gibi diğer bazı uluslararası metinlerde yer alan kültürel haklara gönderme yapmaktadır.

Kendi yorumumuzun, Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından Türkiye'nin Giriş Konusundaki Gelişmeleri başlıklı bir dizi düzenli raporunda değindiği bir hayli net belirtiyile güçlendiğini düşünüyoruz. Bu düzenli raporlar, Komisyon'un Kürt nüfusuna, azınlık haklarının, kültürel hakların ve devlet tarafından korunması gereken bir azınlık; belki de, düzenli raporlardaki vurgu ile *en fazla ihtiyaç içindeki olan taraf* olarak baktığını çok netleştirmektedir. Sözkonusu raporlar, Kürt dilinde tv-radyo yayını ve öğretim gibi şeylere ilişkin hakların açıkça, Kopenhag kriterlerinin özüne uygun kültürel haklar ve azınlık hakları ve dolayısıyla Türkiye'nin ele alması gereken meseleler olduklarını açık seçik bir hale getirmektedir. Son olarak sözkonusu raporlar, Türkiye'nin Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamadaki ve onamadaki başarısızlığına derinlemesine değinmek suretiyle bu özel dökümanın, Komisyon açısından önemine ve Türkiye'nin giriş şansına dair bir sinyal vermektedirler. Böylece, 1998 Düzenli Raporu'nda, 1.2 sayılı bölümün "İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması" başlıklı giriş kısmında Komisyon azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması bağlamındaki Kopenhag Kriterleri çerçevesinde bu enstrümana atfettiği önemi ima ederek, Türkiye'nin Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamadığına dikkati çekmiştir. 1998 Düzenli Raporu, ayrıca azınlık haklarına ve azınlıkların korunmasına ilişkin aşağıdaki ibarelere de yer vermektedir:

"Lozan Antlaşması kapsamında resmen tanınan azınlıklar [yani, Ermeniler, Museviler ve Rumlar gibi müslüman olmayan azınlıklar] ile bu tablonun dışında kalanlara yapılan muamele arasında de fiili ve hukuki bir fark vardır. Türk yetkililer, bir Kürt azınlığın varlığını kabul etmemekte; onları yalnızca Kürt kökenli Türkler olarak görmektedir. Kürtler, Türkiye'nin her tarafına yayılmışlardır ama esas olarak güneydoğuda yoğunlaşmışlardır. Ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı durumdadırlar ve olağanüstü halin yürürlükte olduğu illerde sürmekte olan olağanüstü şartlar dolayısıyla sivil ve siyasi haklara yönelik kısıtlamalar yüzünden acı çekmektedirler. *Türkiye bu bağlamda, Güneydoğu sorununa askeri değil fakat siyasi bir çözüm bulmak zorunda kalacaktır... Sivil bir çözüm Kürt kültürel kimliğinin belli biçimlerinin tanınmasını ve ayrılıkçılığın ya da terörizmin sözcülüğü yapılmadıkça bu kimliğin ifade yollarına daha büyük bir tolerans gösterilmesini kapsamalıdır.*"

Türkiye'ye ilişkin 1998 Raporu'nun, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ile ilgili bölümünde ayrıca, 1991 tarihli Türkçe Dışındaki Dillerde Yayın konulu yasanın "kürtçe dahil" "yabancı" dillerde basım yapılmasına izin verdiğine ve kültürel etkinlikler bağlamında Kürtçe'nin artık yasaklanmış durumda olmadığına dikkati çekmektedir ama, bu beyana rağmen uygulamada hala çok önemli kısıtlamalar sözkonusudur. Üstelik raporda, Kürtçe'nin "siyasi iletişim"de ve öğretimde kullanılmadığına ve o zamanlar radyo/televizyon yayınlarında kullanılmasının da yasak olduğuna da işaret etmektedir.

1999 Raporu'nda Komisyon, Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili tartışmasında Kürt sorununda gelişme kaydedilmediğini belirtmektedir ve 1998 Düzenli Raporu'ndaki " [Kürt sorununa yönelik] sivil bir çözüm Kürt kültürel kimliğinin belli biçimlerinin tanınmasını ve ayrılıkçılığın ya da terörizmin sözcülüğü yapılmadıkça bu kimliğin ifade yollarına daha büyük bir tolerans gösterilmesini kapsmalıdır" yollu ifadesinden alıntı yapıp buna kanıt göstererek, Kürtçe televizyon yayınlarına hala resmen izin verilmediğini vurgulamaktadır. Raporda daha sonra, bir Avrupa Konseyi komitesi olan "Avrupa Konseyi Üye Ülkelerinin Zorunluklarını ve Taahhütlerini Onurlandırma Komitesi'nin Ocak 1999 tarihli bir raporundan aşağıdaki pasaja yer verilmektedir:

"...temel nokta, buna benzer herhangi bir grubun [Kürt kökenli Türk vatandaşları], doğal dillerini ve kültürel geleneklerini, iki önemli Avrupa Konseyi sözleşmesi ile tanımlanmış olan çerçevede ve koşullarda kullanma ve muhafaza etmek için fırsatlara ve maddi kaynaklara sahip olmaları gerekir: Ulusal Azınlıkların Korunması ile İlgili Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel Diller ya da Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı'nın yanısıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki ulusal azınlık haklarına bir ek protokol olarak 1201 sayılı Kurul Tavsiyeleri (1993)."

2000 yılı Düzenli Raporu'nun, "İnsan Hakları ve azınlıkların korunması" konusunu içeren 1.2. bölümünde Komisyon, Türkiye'nin ICCPR ile ICESCR'yi imzalamış olmasını memnuniyetle karşılarken, bununla birlikte Türkiye'nin henüz kabul etmediği önemli insan hakları belgeleri bulunduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamış olmasının altı özel olarak çizilmiştir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımı çerçevesinde Museviler, Ermeniler ve Rumlar için özel herhangi bir sorun rapor edilmediği halde, Lozan Antlaşması'nda müslüman olmayan azınlıklar dışında kalan gruplara mensup kişiler açısından durumda, "özellikle radyo/tv yayını ile öğretim alanlarında" bir düzelme olmuş değildir. Yerel hukuk çerçevesinde genel olarak yayın ve öğretim için Türkçe dışındaki herhangi bir dile izin verilmediğine dikkati çeken Komisyon, "etnik kökeninden bağımsız olarak herhangi bir Türk'ün kültürel haklarından yararlanmasını yasalar da, uygulamalar da engellememelidir;" beyanında bulunmak suretiyle, azınlık dilinde radyo/tv yayını ile öğretimin bu türden kültürel hakların bir bölümünü oluşturduğunu ifade etmiştir. "Azınlık hakları ve azınlıkların korunması" başlıklı bölümde de, Türkiye'nin henüz Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamış olduğuna (ve açıkça bunu onaylamayarak) ve Lozan Antlaşması'nda sayılanlar (yani Museviler,

Ermeniler ve Rumlar) dışında azınlık tanımadığı bir kere daha belirtilmiştir. Rapor şöyle devam etmektedir:

“Türkiye’nin, kültürel kimliği ve ortak gelenekleri olan herhangi bir etnik grubu, ‘ulusal azınlık’ olarak kabul etmeye istekli olup olmamasından ayrı olarak; bu tür grupların üyeleri halen büyük ölçüde belli başlı bazı temel haklardan mahrumdurlar. Etnik kökeninden bağımsız olarak bütün Türkler’in, kendi anadillerinde radyo/tv yayını yapmak veya kendi anadillerinde öğrenim görmek gibisinden kültürel hakları güvence altına alınmış değildir ... Buna ilaveten bu vatandaşlara, bu konularda görüş ifade etme şansı da tanınmamaktadır.”

Kürt kökenli Türk vatandaşlarıyla ilgili olarak Türk Devleti’nin, Kürtçe’den yana görüş ifade edilmesine karşın,ı hala yasaklama yolunda bir uğraş içinde olduğuna değinmek gerekmektedir ... Son Düzenli Rapor’dan bu yana birçok gazete ve dergi yasaklanmış ve olağanüstü hal bölgesinde belli başlı Kürtçe yanlısı dernekler kapatılmıştır.”

Kültür hakları sorununun, özellikle de güvenlik meselesi önemli ölçüde halledildiği ve Türkiye bölgede bir sosyo-ekonomik program başlattığı için durumun olumlu yönde gelişmesi açısından özel bir önemi bulunmaktadır.”

Komisyon son olarak, 2001 yılı Düzenli Raporu’nda, “İnsan hakları ve azınlıkların korunması” başlıklı 1.2 sayılı bölümde, Türkiye’nin Çerçeve Sözleşmesi’ni hala imzalamamış olduğunu bir kere daha belirtmiştir. Komisyon, kültürel haklarla ilgili bölümde Anayasa’nın 26. ve 28. maddesinde yapılarak “olumlu bir gelişme olan” ve “Türkçe dışındaki dillerin de kullanılması için yolu açan” değişikliklere (aşağıda, bu raporun Türk hukukuyla ilgili bölümünde değinilmektedir) olumlu yaklaşarak değinmiştir. Ancak öte yandan da RTÜK yasasına (yine aşağıya bkz.) özel bir gönderme yaparak şuna da işaret etmiştir: “Türkçe dışındaki dillerde iletişim hakkına yapabilecek müdahalelere karşı etkili bir koruma sağlanabilmesi için, yürürlükteki kısıtlayıcı yasalar ve uygulamalarda da değişiklik yapılması gerekecektir.”

Rapor şöyle devam etmektedir:

“ 1923 Lozan Antlaşması kapsamının (Ermeniler, Rumlar, Museviler) dışında kalan gruplara mensup kişiler açısından güncel durum, özellikle radyo/tv yayını ve öğretimle ilgili olarak değişmiş değildir. Sözgelimi uygulamada Kürtçe şarkılar ve sokakta Kürtçe yapılmış röportajlar arasına yayınlanmaktadır. Öğretim alanında (temel ve ileri öğretim), Milli Eğitim Bakanlığı’nin resmen yetki verdiği haller dışında Türkçe dışında bir dile izin verilmemektedir. Anayasa reformu çerçevesinde yapılan değişikliklerden hiçbiri Türkçe dışında öğretim imkanı sağlamamaktadır.”

“Azınlık hakları ve azınlıkların korunması” hakkındaki bölümde Komisyon şuna dikkati çekmektedir: “Kültürel bir kimliği ve ortak gelenekleri bulunan etnik grup üyelerinin kendi dilsel ve kültürel kimliklerini ifade edebilme olanakları ile ilgili olarak bir gelişme olmamıştır” Burada daha sonra Türkiye’nin Çerçeve Sözleşmesi’ni imzalamamış olmasına tekrar gönderme yapmaktadır.

Avrupa Toplulukları Komisyonu’nun geniş anlamda kültürel haklara ve özellikle Çerçeve Sözleşmesi’ne verdiği önem gözönüne alınarak, Çerçeve Sözleşmesi’nin hükümlerine de değinmek ve bu hükümleri Türkiye’nin azınlıklarla ilgili olarak Kopenhag siyasi kriterlerine yönelik olarak kaydettiği ilerlemeler açısından uygun bir ölçü olarak kullanmak yerinde olacaktır. Buna geçmeden, eğer Türkiye’nin AB üyeliğine başvurusu nihai olarak başarılı olur ise Türkiye’nin yasalarını, AB’nin çok gelişmiş ayrımcılık karşıtı hukukuna, özellikle de kısa bir süre önce, ırk ve etnik köken temelli ayrımcılık bağlamında uygulanan Kişilere Irksal veya Etnik Kökenlerinden Bağımsız Olarak Eşit Muamele İlkesi’ni yürürlüğe sokan Yönerge ile uyumlulaştırması gerekeceğine de değinmek gerekir.³⁵ Çerçeve Sözleşmesi’nin giriş bölümü, Avrupa’da “istikrarın, demokratik güvenliğin ve barışın” korunması için ulusal azınlıkların³⁶ korunmasının ve “çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplumun yalnızca, ulusal azınlığa mensup her kişinin *etnik, kültürel, dilsel* ve dinsel kimliğine saygı göstermekle kalmayıp aynı zamanda bu kişilerin bu kimliği ifade etmeleri, muhafaza etmeleri ve geliştirmeleri için uygun koşullar da yaratmalıdır” düşüncesinin esas olduğunu kabul etmektedir (vurgu tarafımızca eklenmiştir.) Bunun da ötesinde, Çerçeve Sözleşmesi’nin 1’inci. maddesi şu anlayışı getirmektedir:“ulusal azınlıklar ile bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması, uluslararası insan hakları korumacılığının ayrılmaz bir parçasını oluşturur.”

Çerçeve Sözleşmesi, ulusal azınlıklarla ilgili olarak bir dizi önemli genel ilke getirmektedir. Mesela 3’üncü maddenin 1’inci paragrafı, ulusal azınlığa mensup her kişinin, sözkonusu azınlığın bir üyesi olarak muamele görmek ya da görmemek konusunda özgürce seçim yapabileceğini ve böyle bir seçimden dolayı kendisine herhangi bir ayırım uygulanmayacağını belirtmektedir. Aynı maddenin 2’inci paragrafı ulusal azınlıklara mensup bireylerin bu haklarını tek başlarına olduğu kadar, diğerleriyle birlikte ya da toplu halde de kullanabileceklerini güvence altına almaktadır. 4’üncü maddenin 1’inci paragrafı, anlaşmaya taraf devletlerin, ulusal azınlık üyelerine, yasa önünde eşitlik ve yasalar tarafından eşit ölçüde korunma garanti vermek zorunda olduklarını vurgular. 2’inci. paragraf da anlaşmaya taraf olan devletlerin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel hayatın bütün alanlarında ulusal azınlıkların üyeleri ile çoğunluk üyeleri arasında tam ve etkin bir eşitliği teşvik etmek üzere gerekli önlemleri almasını ister. Bu hüküm, toplumun, ulusal azınlık üyeleri gibi dezavantajlı durumdaki bireyelerine eşit muamele edilmesini güvence altına almak için gerekli olabilecek ve “pozitif ayrımcılık” diye tanımlanan önlemlerin kullanılmasını etkili bir biçimde yasaklamaktadır. Daha da önemlisi, 5’inci maddenin 2’inci paragrafı, Türkiye bağlamında, anlaşmaya taraf

³⁵ Konsey yönergesi 2000-43 [OJ L180/22].

³⁶ Bir kere daha görüyoruz ki Kürtler, Çerçeve Sözleşmesi’nin özü itibariyle açıkça ulusal bir azınlık oluşturmaktadırlar ve sürüp giden tartışmadan anlaşıldığı üzere AB de aşağı yukarı kesinlikle bu görüşte olacaktır.

devletlerin, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, kendi iradeleri dışında asimilasyonunu amaçlayan politikalarından ve uygulamalardan kaçınılmasını gerektirmektedir. 6'ncı maddenin 2'inci paragrafı da anlaşmaya taraf devletlerden, etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimliklerinden ötürü ayrımcılığa, düşmanlığa veya şiddete maruz kalabilecek kişilerin korunması için uygun önlemleri almalarını talep etmektedir. Buna ilaveten 16'ncı madde de, taraf devletlerin, ulusal azınlıkların yaşadığı bölgelerde nüfus oranlarını değiştirecek ve bu türden kişilerin Çerçeve Sözleşmesi'nde belirlenmiş hak ve özgürlüklerini kısıtlamayı amaçlayan önlemler almaktan kaçınacaklarını ifade etmektedir. Son olarak 5'inci maddenin 1'inci paragrafı, taraf devletlerden, ulusal azınlık üyelerinin kendi kültürlerini yaşatmaları ve geliştirmeleri ve dinleri, dilleri, gelenekleri ve kültür mirasları da dahil olmak üzere kendi kimliklerinin temel unsurlarını muhafaza etmeleri için, gerekli koşulları oluşturmalarını talep etmektedir.

Çerçeve Sözleşmesi'nde ayrıca dile ve kültüre ilişkin bir dizi daha spesifik hüküm de bulunmaktadır. 7'inci madde, bir ulusal azınlığa mensup her kişinin barış içinde toplanmak, dernek kurmak, ifade ve düşünme, inanç ve din özgürlüğü haklarına sahip olduğunu kabul etmek suretiyle diğer önemli insan hakları belgelerindeki hükümleri yinelemekte ve 10'uncu maddenin 3'üncü paragrafı da, sözkonusu belgelerdeki hükümleri, ulusal azınlık üyelerinin, tutuklanma gerekçeleri ve kendilerine yönelik suçlamaların nedenleri konusunda *anladığı bir dilde* derhal bilgilendirilme ve kendilerini *kendi dillerinde* ve eğer gerekli ise bir karşılıklı çevirmenin bedava yardımı ile savunma hakkına sahip olduklarını kabul etmek suretiyle yinelemektedir. Bir dizi başka hükümde de ifade özgürlüğü hakkının içeriği belirgin hale getirilmiştir. Örneğin, 10'uncu maddenin 1'inci paragrafında taraf devletler, ulusal azınlık mensuplarının azınlık dillerini gerek özel hayatlarında ve gerekse toplum içinde hem sözlü ve hem de yazılı olarak özgürce ve hiçbir müdahale olmaksızın kullanma haklarını tanımaktadırlar. 9'uncu maddenin 1'inci paragrafı, ulusal azınlık üyelerinin ifade özgürlüğü haklarının, azınlık dilinde, kamu yetkililerinin müdahalesi olmaksızın ve sınırsız olarak fikir sahibi olma ve bilgi ve fikir edinme ve bilgiyi ve fikirleri yayma özgürlüğünü de içerdiğini kabul etmektedir.

Çerçeve Sözleşmesi, ifade özgürlüğünün korunması ile radyo ve TV'de ve diğer iletişim ortamlarında yayın konusunu özellikle birbirine bağlamıştır. 9'uncu maddenin 1'inci paragrafı, ulusal azınlık üyelerine, medyaya ulaşma konusunda ayırım uygulanamayacağını garanti etmektedir (2. paragraf, devletlerin, radyo ve televizyon yayını ile sinema girişimlerine, ayrımcılık yapmadan ve nesnel ölçüler çerçevesinde lisans hakları olduğunu kabul ettiği halde). Bunun da ötesinde 3'üncü paragraf, radyo ve televizyon yayınlarının yasal çerçevesinde, taraf devletlerin, ulusal azınlıkların, mümkün olduğunca kendi medyalarını yaratma ve kullanma olanağına sahip olmalarını güvence altına alacaklarını ifade etmektedir. Ve 4'üncü paragraf ise, taraf devletlerin, toleransı teşvik etmek ve kültürel çoğulculuğa izin vermek üzere, ulusal azınlık mensubu kişilerin medyaya ulaşmasını sağlayacak yeterli önlemlerini benimseyeceklerini teslim etmektedir. Son olarak, basılı medya bağlamında da, 9'uncu maddenin 3'üncü paragrafı, taraf devletlerin, bu türden medyanın ulusal azınlık üyelerince de oluşturulmasını ve kullanımını engellemeyeceklerini garanti etmiştir.

12'inci, 13'üncü ve 14'üncü maddelerde, öğretimle ilgili bir dizi hüküm bulunmaktadır. 12'inci madde, bu maddenin 1'inci paragrafı, taraf devletlerin çoğunluk kadar ulusal azınlıklarının kültür, tarih, dil ve din bilgilerini geliştirmek için öğretim ve araştırma alanlarında önlem alacaklarını garanti ediyor olsa dahi, daha ziyade, ulusal azınlık üyeleri için öğretim, öğretmen eğitimi ve ders kitaplarına tam ve eşit ölçüde ulaşımın güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Bu, açıkça Kürtler'e ilişkin bilginin, Kürtler'in kültürüne, tarihine ve dillerine değinmenin, genel Türk öğretim sisteminin bir parçasını oluşturması gerektiğini ifade etmektedir. 13'üncü madde, devletin hiçbir biçimde bu türden enstitülere mali destek sağlamak yükümlülüğü bulunmadığını da açık bir şekilde belirtmekle birlikte, ulusal azınlıkların kendi özel öğretim ve eğitim düzenlerini oluşturma ve idare etme hakkını garanti etmektedir. Belki de en önemlisi, 14'üncü maddenin 1'inci paragrafında, ulusal bir azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilini öğrenme hakkının bulunduğu kabul edilmektedir. Bu maddenin 2'inci paragrafı, geleneksel olarak veya büyük oranda ulusal azınlık mensubu kişilerin yaşadığı bölgelerde, eğer yeterli talep var ise, taraf devletlerin, öğretim sistemleri çerçevesinde mümkün olabildiği ölçüde, ulusal azınlık mensubu kişilere azınlık dilinin öğretilmesini veya bilginin bu kişilere bu dilde verilmesini güvence altına almak için gayret göstereceğini garanti etmektedir. Bu formülasyon, devletlerin anadilde öğretim veya ana dilin dil derslerinde öğretilmesi konusunda, ama her ikisinin birden olması gerekmeksizin, bir fırsat sağlamak zorunda olduklarını ima eder gibi görünmektedir. 3. paragraf, bu hakkın, devletin resmi dilinin öğrenilmesi ya da resmi dilde öğretim yapılması konusundaki yükümlülüklerle ilişkin herhangi bir önyargı içermediğine işaret etmektedir.

Azınlık dillerindeki kamu hizmetleri bağlamında, 10'uncu maddenin 2'inci paragrafı ödem taşımaktadır. Sözkonusu paragraf, geleneksel olarak veya büyük oranda ulusal azınlık mensubu kişilerin yaşadığı bölgelerde, eğer bu kişiler talep ediyorlar ise ve eğer böyle bir talep, gerçek bir ihtiyaçtan doğmuş ise, taraf devletlerin, mümkün olduğu ölçüde, bu kişiler ile idari yetkililer arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasını mümkün kılacak koşulları güvence altına almak için gayret sarfetmesi gerektiğini belirtmektedir. Sözkonusu hak, bir dizi şart ile çerçevenmiş olmakla birlikte, yine de önemli bir imkan oluşturmaktadır.

11'inci maddenin 1'inci paragrafı, özel adlara, yer isimlerine ve kamu alanlarındaki işaret levhalarına ilişkindir. Sözkonusu maddenin 1'inci paragrafı ulusal azınlık üyelerinin kendi azınlık dillerindeki adları ve soyadlarını kullanma ve bu türden isimlerin yerel yasa sistemi içinde resmen tanınması hakkını güvenceye almaktadır.

2'inci paragraf, ulusal azınlık üyelerinin, işaretlerin, yazıtların ve kamuya açık olup da özel bir doğası olan diğer bilgilerin kendi azınlık dillerinde yazılması haklarını teslim etmektedir. 3'üncü paragraf, çok sayıda ulusal azınlık mensubu kişinin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde, taraf devletlerin, kendi yasal sistemlerinin çerçevesi içinde ve kendi özel koşullarını da dikkate almak suretiyle, geleneksel yer adlarını, sokak adlarını ve kamuya yönelik diğer topografik işaretleri, eğer bunun için yeterli bir talep var ise, ayrıca azınlık dilinde de sergilemek için gayret sarfedeceklerini teslim etmektedir.

Sınırötesi iletişim kapsamında olan 17'inci madde ile taraf devletler, ulusal azınlık üyelerinin, yasalar çerçevesinde diğer ülkelerde yaşayan, özellikle de etnik, kültürel, dilsel veya dinsel bir kimliği veya ortak bir kültür mirasını paylaştıkları kişiler ile sınırları aşan özgür ve barışçıl temaslar kurma ve bunu sürdürme hakkına müdahale etmeyeceklerini garanti etmektedir.

Çerçeve Sözleşmesi, öteden beri var olan hak ve özgürlüklere yönelik belli sınırlamalar da içermektedir. 20'inci madde, ulusal azınlık üyelerinin ulusal yasalara ve ötekilerin haklarına saygı göstereceklerini garanti etmektedir. 21'inci madde, Çerçeve Sözleşmesi'ndeki hiçbir hükmün, uluslararası hukuğun temel ilkelerine ve özelinde de devletlerin egemenlik eşitliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına ters düşecek herhangi bir etkinliğin düzenlenmesi ya da herhangi bir eylem yapılması konusunda bir hakkı tanımadığını belirtmektedir. Son olarak 22'inci madde, Çerçeve Sözleşmesi'ndeki hiçbir hükmün, ulusal yasalar ile veya devletlerin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile güvence altına alınmış olabilecek insan haklarını ve temel özgürlükleri sınırlamayacağını veya bunlara aykırı olamayacağını garanti etmektedir.

Avrupa Konseyi'nin bir diğer önemli "azınlıklar" belgesi, daha önce değinilmiş olan **Avrupa Şartı**'dır. Avrupa Toplulukları Komisyonu, Kopenhag siyasi kriterlerini tartışırken kendisine fazlaca gönderme yapmamış olsa da Avrupa Şartı, önemli ve artan sayıda AB ve Avrupa Konseyi üyesi devlet tarafından onanmış bulunmaktadır.³⁷ Azınlık dillerine yönelik bağlayıcı ilk uluslararası belge olması nedeniyle burada kısaca değinilmesi yararlı olacaktır. Avrupa Şartı'nda, "Bölgesel bir dil ya da azınlık dili" ibaresi, "bir devletin toprakları üstünde, aynı devletin, yine bu devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha küçük bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılmakta olan ve sözkonusu devletin resmi dilinden (dillerinden) farklı olan diller" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde Kürtçe, Avrupa Şartı'nın özü bağlamında açıkça "bölgesel bir dil veya azınlık dili" olmaktadır. Avrupa Şartı'nın II. Bölümü, "bölgesel diller veya azınlık dilleri" ile ilgili olarak devletlere bir dizi genel yükümlülük yüklemektedir. Mesela 7'inci maddenin 1'inci paragrafı, devletlerin, politikalarını, yasalarını ve uygulamalarını şunlar da dahil olmak üzere bir dizi amaç ve ilke üstüne oturtmak zorunda olduklarını belirtmektedir. Bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin, kültür zenginliğinin bir dışavurumu olarak tanınması; himaye altında olmaları için bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin teşvik edilmesi amacıyla kararlı adımlar atma ihtiyacı; bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin konuşmada ve yazıda, toplum içinde ve özel hayatta kullanımının kolaylaştırılması veya cesaretlendirilmesi; bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin uygun bütün aşamalarda öğretilmesi ve araştırılması için uygun koşulların ve araçların tedarik edilmesi; bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin üniversitelerde ya da eşdeğer kurumlarda incelenmesinin ve araştırılmasının teşvik edilmesi; iki ya da daha fazla devlette aynı biçimde veya benzer biçimde kullanılan bölge veya azınlık dilleriyle ilgili uygun sınırötesi değiş-tokuşun teşvik edilmesi. 7'inci maddenin 2'inci paragrafı, devletlerin, bir bölge veya azınlık dilinin kullanımına ilişkin olarak ve sözkonusu dilin varlığını veya gelişmesini tehlikeye düşüren veya bu konuda cesaret kırıcı olan herhangi bir haksız ayırımı, dışlamayı, kısıtlamayı veya tercihi elimine

³⁷ Şu ana kadar Avrupa Şartı 16 devlet tarafından onanmış ve buna ilaveten 12 devlet tarafından daha imzalanmıştır.

etmeyi taahhüt eder. 7'inci maddenin 3'üncü paragrafı, devletlerin, ülke içindeki bütün dil gruplarının karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarını ve özelde bölge veya azınlık dillerine ilişkin olarak saygı, anlayış ve toleransın ülke içinde verilen öğretimin ve eğitimin amaçlarına dahil edilmesini ve kitlesel medyanın da aynı amacı gütmek için cesaretlendirilmesini teşvik etmeyi üstleneceklerini garanti eder. 7'inci maddenin 4'üncü paragrafı, bölge veya azınlık dillerine ilişkin politikalarını kararlaştırırken devletlerin, bu tür dilleri kullanan gruplar tarafından dışa vurulan ihtiyaçları ve dilekleri dikkate alacaklarını ve bölge veya azınlık dillerine mahsus bütün meselelerle ilgili olarak yetkililere tavsiyelerde bulunma amacıyla bazı kurumlar oluşturmayı cesaretlendirmeyi garanti eder. Sınırları içindeki bütün bölge ve azınlık dillerine karşı borçlu oldukları bu genel yükümlülükler ilaveten devletler, III. Bölüm'de, ayrıca yine bölge ve azınlık dillerine yönelik olup da bizzat belirleyecekleri ek yükümlükler taşımaktadırlar. Bu yükümlülükler, aşağıdaki konularda daha ayrıntılı "olumlu" önlemleri sağlamaktadır: Öğretim (8. madde); yargı sistemi (9. madde); idari yetkililer ve kamu hizmetleri (10. madde); medya (11. madde); kültür etkinlikleri ve faaliyetleri (12. madde); ekonomik ve toplumsal yaşam (13. madde) ve sınıraşan değiş-tokuş (14. madde).

Değnilmesi gerekli olabilecek son bir nokta da, bu farklı uluslararası belgelerin, özellikle de azınlık haklarına ilişkin olanlarının, bize, Türk hukukunu ve politikalarını Kürtler'in azınlık hakları meselesine yönlendirmekte gibi görünen ideolojik iki zihin yapısına işaret etmekte, hatta aslında ters düşmekte olmalarıdır. Bunlardan ilki, Kürtler'in azınlık haklarının genişletilmesinin mutlaka Türk Devleti'nin siyasi birliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacağına ilişkin korku, hatta paranoyadır. İkincisi ise, bu tür hakların genişletilmesinin, bütün Türk vatandaşlarının eşit haklardan yararlanmasını bir biçimde tehlikeye sokacağıdır.

Bu iki anlayıştan birincisine ilişkin olarak, yukarıda tartışılan "azınlıklar"la ilgili belgelerin tamamının, azınlıkların yasal olarak tanınmasının ve bu türden azınlıkların çeşitli haklarının genişletilmesinin, devletlerin toprak bütünlüğüne ters düşecek herhangi bir etkinliğe izin vermeyeceği açıktır. Bu bağlamda kısaca bir kez daha Çerçeve Sözleşmesi'nin, hemen yukarıda değnilmiş olan 21'inci maddesine veya UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin 8'inci maddesinin 3'üncü paragrafına dikkati çekmek gerekiyor. Avrupa Şartı'nın 5'inci maddesine göre, bu belgede yeralan hiçbir hükmün, Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaçlarına veya devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü ilkesi de dahil olmak üzere, uluslararası hukuk bağlamındaki diğer yükümlülükler ters düşen herhangi bir etkinliğe angaje olma veya bir eylem gerçekleştirme konusunda herhangi bir hakkı işaret ettiği biçiminde yorumlanamayacağı açıktır.

Aslına bakılırsa çeşitli azınlık belgeleri, kabullendikleri çeşitli önlemler vasıtasıyla azınlıkların korunmasının, devletlerin içindeki uyumun artmasına ve daha geniş bir siyasi bütünlüğe katkıda bulunduğu inancı ile yönlendirilmektedirler. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin girişinde, "ulusal veya etnik, dinsel ve dilsel azınlık mensubu kişilere haklarının verilmesi ve bu hakların korunması, içinde yaşadıkları devletin siyasi ve toplumsal istikrarına katkıda" bulunacağını dikkate aldığı öne sürmesi bu yüzdendir. Farklı "azınlık" belgeleri ayrıca, azınlıkların korunmasının uluslararası barışa ve güvenliğe de katkıda bulunduğu görüşünü de aşikar hale

getirmektedir. Ve daha önce, Türkiye'nin AB'ye olası tam üyeliğine ilişkin tartışmalar bağlamında işaret edildiği gibi, Avrupa Topluluklar Komitesi, Kürt azınlık da dahil olmak üzere azınlıkların ve azınlık haklarının korunmasının Türkiye'de sürüp gitmekte olan siyasi istikrarsızlığın çözülmesi için tek yol olduğu görüşünü benimsemiştir. Uluslararası düşüncenin aşikar dürtüsü, etnik ve diğer azınlıkların kimliğine saygının, gerçekte devletlerin içindeki gerilimleri azaltacağı ve iç barış, istikrar ve bütünlük umudunu güçlendireceğidir.³⁸

Türk nüfusunun belli bölümlerinin, özellikle de Kürtler'in azınlık haklarının genişletilmesinin bir biçimde bütün Türk vatandaşlarının eşit haklardan yararlanmasını zaafa uğratacağı yönündeki ikinci anlayışa gelince, bu, modern özgürlükçü kuramda gündem dışı kalmış olan ve çeşitli "azınlık" belgelerinde olduğu gibi, azınlık haklarını en göze çarpıcı şekliyle 27'inci maddesinde kabul etmiş olan ICCPR'de de açıkça reddedilmiş olan dar ve resmi bir eşitlik kavramıdır. Şimdilerde genel olarak kabul gören, nüfusun çeşitli bölümlerinin sistematik olarak dezavantajlı olduğu durumlarda, nüfusun bu türden bölümlerine mensup üyelerinin topluma tam olarak katılımının ve de facto (fiili) eşitliğinin teşvik edilmesi için özel destek önlemlerinin gerektiğidir.

UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin 8'inci maddesinin 3'üncü paragrafında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, işte bu nedenle, "var olan bildirmede ortaya konan haklardan etkili bir biçimde yararlanılmasını sağlamak için devletlerin alacağı önlemlerin *prima facie* (görünüşte) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde varolan eşitlik ilkesine ters düşüğünün farz " edilmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Çerçeve Sözleşmesi'nin 4'üncü maddesinin 2'inci paragrafı tarafların, gerektiğinde, ulusal bir azınlığa mensup kişiler ile çoğunluğa mensup kişiler arasında, ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel yaşamın bütün alanlarında tam ve etkili bir eşitliğin teşvik edilmesi için yeterli önlemleri benimsemeyi taahhüt edeceklerini belirtmektedir. Ayrıca aynı hükme göre taraflar, 3'üncü paragrafda, 2'inci paragrafta uygun olarak benimsenmiş önlemlerin ayrımcılık eylemi olarak sayılmayacağını da kabul etmek durumunda kalacaklardır. Avrupa Şartı'nın 7'inci maddesinin 2'inci paragrafı, bu dilleri kullananlar ile nüfusun geri kalanı arasında eşitliği teşvik etmeyi amaçlayan veya bunların özel koşullarından ötürü yürürlüğe giren ve bölge ya da azınlık dilleri yararına olacak özel önlemlerin benimsenmesinin daha geniş oranda kullanılan dillerin aleyhine bir ayrımcılık eylemi olarak kabul edilmeyeceğini de garanti etmektedir. Dolayısıyla, gerek modern özgürlükçü haklar kuramı ve gerekse uluslararası toplum, azınlıkların korunmasını ve azınlık hakları şartını yalnızca eşit vatandaşlık hakkıyla uyumsuz bulmamakta, fakat gerçekte bunun bütün vatandaşların efektif eşitliğini zenginleştirip bu tür hakları teşvik ettiğini kabul etmektedir.

Türkiye gibi çok etnisiteli ve çok dilli toplumlarda, daralarak, yalnızca tek bir etnisitenin ve tek bir dilin tanınması şartına bağlı biçimsel eşitliğe odaklanmanın zorunlu olarak etnik azınlık ve dil gruplarının birçok üyesi açısından dışlanma ve eşitsizliğe yol açacağı açıktır. Gerçekten de Türkiye'de yaptığımız araştırma gezisi boyunca bu raporda daha

³⁸ Uluslararası hukukta, ayırım için yegane yasal temel, çok ağır insan hakları ihlalleri olması ve/veya yönetime anlamlı bir ulaşımın engellenmesi durumunda mümkün olabileceğine dikkat etmek gerekir.

ilerde görüleceği gibi, tam da buna ilişkin açık ve inkar edilemez kanıtlarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda, biçimsel eşitlikte ısrarcı olmak, eşitsizliğin teşvik edilmesinden başka birşey değildir. Her halükarda, bu çalışma, Lozan Antlaşması çerçevesinde müslüman olmayan belli azınlıklara (özelinde Ermeni, Rum ve Musevi azınlıklara) bağışlanmış olan özel yasal konum ile bütün Türk vatandaşlarının biçimsel eşitliğinden zaten taviz verilmiş olduğuna dikkati çekmektedir. Bu türden azınlıklara dinsel ibadet alanında garanti edilmiş olan ve ana dilde öğretim ile diğer azınlık dili hizmetlerine ilişkin hakları ve ayrıcalıkları da içeren özel koruma, hakların ötesine geçmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin, belli dil gruplarına, Türkiye'nin en büyük azınlığı Kürtler için geçerli olmayan özel önlemler sağladığını kabul etmek gerekiyor..

III. TÜRK HUKUKU

1991 yılına kadar Türkiye’de Türkçe dışında herhangi bir anadilin kullanılması yasa ile yasaklanmıştı.³⁹ 2932 sayılı yasa ile Kürtçe müzik çalmak ve hatta sokakta Kürtçe konuşmak dahi bütünüyle yasaktı ve isterse anadili olsun bir kişiye, özel hayatında da, toplum içinde de Kürtçe konuştuğu için ceza verilebiliyordu. Gerçi “fikirlerin ifade edilmesi, yayılması ve yayınlanması için” diğer diller kullanılabilirdi ama, bunlar, yalnızca “Türk Devleti’nin tanıdığı devletlerin birinci resmi dili” olan ve dolayısıyla aralarında Kürtçe’nin bulunmadığı dillerdi. Aynı zamanda Anayasa’nın 3’üncü maddesi devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu ifade ediyordu.

2932 sayılı yasa 1991 yılında kaldırılmıştır ancak, Kürt dilinin statüsü yine de, yoruma açık bir mesele halindedir. Türk hukukunda artık Kürtçe’nin ve diğer dillerin gerek özel hayatta gerekse toplum içinde kullanılmasını açıkça yasaklayan, konuya özgü herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ne var ki Türk Anayasası ve bir dizi başka yasa, hayatın, siyasi hayatın, öğretim ve radyo-tv yayını gibi farklı alanlarında yalnızca Türkçe’nin kullanılabilmesini kayda bağlayan sayısız hüküm içermektedirler. “Yasa ile yasaklanmış bir dildeki” bildirimler ve yayınlar, Anayasa’nın 26’ncı ve 28’inci maddeleri uyarınca yasaktır. Bu maddeler, medya, siyasi hayat ve diğer alanlarda etkin yasa hükümleri ile birarada, özellikle Kürt dilinde ifadeyi kısıtlayan bir temel oluşturmaktadır. 26’ncı ve 28’inci maddelerdeki dile dair göndermeler 2001 yılının Ekim ayında yapılan değişiklik ile kaldırılmışsa da, ilgili alanlara ilişkin yasalar aynen durmaktadırlar ve bu yasalar, daha önce anayasal olan yasaklamaların ve kısıtlamaların bir yanısıması olduklarından bunların değişmesi gerekmektedir.

Anayasa halen daha Türkçe’nin öğretimde esas dil olması gerektiğini söylemektedir. Öğretim hakkını sağlayan 42’inci madde şöyledir:

“Herhangi bir eğitim veya öğretim kurumunda Türk vatandaşlarına Türkçe dışında bir dil öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında öğretilecek yabancı diller ve yabancı dilde eğitim ve öğretim veren okulların izleyeceği kurallar yasayla kararlaştırılır. Uluslararası antlaşma hükümleri saklıdır.”

“Öğretimde Kürtçe” başlıklı aşağıdaki bölümde de tartıştığımız üzere “anadil”e yapılan gönderme, diğer dillerde özel öğretimi veya diğer dillerin ikinci bir dil olarak öğretilmesi olasılığını konu dışı bırakmayabilir.

Anayasa’nın, Türkçe’yi devletin resmi dili yapan 3’üncü maddesindeki hükmün yasal açıdan etkileri de ayrıca belirsizdir. Birçok kişi tarafından bu hüküm, birçok kürede diğer dillerin yasaklanması açısından daha da güçlü bir temel oluşturuyor biçiminde algılanmaktadır. Ne var ki Türkçe’nin devletin resmi dili olduğuna dair hükmün de diğer dillerin kullanılması olasılığını konu dışı bırakması gerekli olmayabilir. Bu ve diğer bazı konular, bu raporun daha ilerki bölümlerinde daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

³⁹ Türkçe Dışında Dillerde Yayınla İlgili, 19 Ekim 1983 tarih, 2932 sayılı yasa.

1982 Anayasa'sı 1980 askeri darbesinden sonra hazırlanmış ve baskı altında yapılan bir referandumlu halka kabul ettirilmiş anti demokratik metindir. İfade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve öğretim özgürlüğü de dahil olmak üzere bir dizi temel insan hakkı güvence altına alınmışsa da, bunların hepsi önemli ölçüde kısıtlamalara tabii tutulmuştur.. 2001 yılının Ekim ayında Türkiye'nin AB'ye girebilmesi için AB tarafından oluşturulmuş kriterlerle daha uyumlu olabilmesi gayreti çerçevesinde Anayasa'nın 34 maddesini değiştiren bir yasa benimsenmiştir.⁴⁰ Ne var ki Anayasa, halen daha koruması sözkonusu olan insan haklarıyla ilgili büyük ölçekli kısıtlamalar içermektedir.⁴¹ Örneğin değiştirilen haliyle 14'üncü madde, hala devletin bölünmez bütünlüğüyle ilişkili olarak kendine özgü kısıtlayıcı hükümler taşımaktadır:

"Anayasa'nın özünde bulunan hak ve özgürlüklerden hiçbiri, devletin, vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü parçalamaya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına dayalı demokratik ve laik düzenini tehlikeye atmaya yönelik bir amaçla kullanılamaz. Bu anayasanın herhangi bir hükmü, devlete ya da bireylere Anayasa'nın özünde bulunan temel hakların ve özgürlüklerin ihlal etme veya bu hak ve özgürlükleri Anayasa'da belirlenmiş olandan daha sıkı bir biçimde kısıtlama amacıyla bir eylem yapma imkanı verecek bir biçimde yorumlanamaz. Bu hükümlere ters düşen etkinliklerde bulunan kişilere uygulanacak cezalar yasayla belirlenecektir."

Belli haklar bizatihi Anayasa'da sınırlamalara tabii tutulmuştur. Örneğin, "ifade ve fikirlerin yayılması özgürlükleri"ni koruyan 26. madde, 2001 Ekim ayında değiştirilmiştir:

"Bu özgürlüklerin kullanılması ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ve kamu emniyetinin, Cumhuriyet'in temel özelliklerinin korunması ve devletin, vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün muhafaza edilmesi, suçun önlenmesi, saldırganların cezalandırılması, usulünce devlet sırrı olarak nitelendirilmiş bilginin korunması, başkalarının temiz adını, haklarını, özel hayatını ve aile hayatını korumak veya yasayla tarif edilmiş meslek sırlarını korumak veya yargının düzgün işlemesini sağlamak amaçlarıyla sınırlandırılabilir."

Bu raporda daha sonra değinileceği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında bu sınırlamalar, haklardan hatırı sayılır ölçüde daha fazladır ve Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından bu yüzden sürekli mahkum edilmiştir ve edilmektedir.⁴²

⁴⁰ 4709 sayılı yasa TBMM tarafından 3 Ekim 2001 onanmış ve 17 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴¹ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Turkey - Constitutional amendments: Still a long way to go (Türkiye-Anayasa Değişikliği: Katedecek hala uzun bir yol var)," Ocak 2002, AÖ İndeksi EUR 44/007/2002.

⁴² Aşağıda, Basın ve TV-Radyo Yayını bölümüne bkz.

Güneydoğu'da, olağanüstü hal rejimi uygulanan bölgelerde, insan haklarında fazladan kısıtlamalar uygulanmaktadır.⁴³ 1983 tarihli Olağanüstü Hal Yasası'nın 11. maddesinde, olağanüstü hal bölgesinde gazetelerin, dergilerin, kitapların ve diğer basılı malzemenin dağıtımını veya olağanüstü hal bölgesine sokulmasını yasaklayan ve ayrıca "her tür konuşmayı, yazıyı, fotoğrafı, plağı ve ses ve görüntü bantlarını ve sesli yayın malzemesini kısıtlayan ve yasaklayan" önlemler mevcuttur. 1990 yılında yasalaşan 430 sayılı kanun hükmündeki kararname ile olağanüstü valilere bunları genişletebilmek için ek yetkiler de verilmiştir.⁴⁴ Son olarak Tunceli ve Hakkari'nin olağanüstü hal kapsamından çıkartılmasıyla olağanüstü hal statüsünde şimdi sadece Diyarbakır ve Şırnak kalmıştır. Bu iki il, eskiden beri Kürt bölgesi olan Güneydoğu'nun geniş bir bölümünü oluşturmaktadır.⁴⁵ Heyetimizin Güneydoğu'da ziyaret ettiği iki bölgeden biri (Diyarbakır) olağanüstü hal bölgesi içinde iken diğeri (Van) artık olağanüstü hal bölgesi içinde değildir ama olağanüstü halin etkilerini hala hissetmektedir. Mücavir İl ilkesi dolayısıyla olağanüstü hal bölge valisinin gücü, bölgeye komşu durumdaki alanlara da uzanmaktadır. Bu yüzdendir ki, örneğin Van Belediye Başkanı kısa bir süre önce, il valisinden, kentte Kürtçe olan veya Kürtçe'de herhangi bir anlam taşıyan sokak isimlerini ve diğer yer isimlerini değiştirmesini emreden bir yazı almıştır.

Türk hukukunun Kürt dilinin statüsüne ilişkin en çarpıcı yönlerinden bir tanesi, bir yanda Kürt dili ve kültürü ile öte yanda ayrılıkçılık ve terörizm arasında ısrarla kurulan ilişkidir. Örneğin RTÜK (Radyo Televizyon Üst Kurulu) Yasası'nın 4. maddesi, radyo ve televizyon için "yayın ilkeleri"ni sıralamaktadır. Sıranın en başındaki ilke "Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve bağımsızlığı ile devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"dür. Aynı yasa Türkçe dışındaki dillerde yayını yasaklamaktadır ve bunun istisnaları olmakla birlikte, Kürtçe yayın yapma imkanı yoktur.

Bu eğilimin bir başka göstergesi Terörle Mücade Kanunu'nda (Anti-Terör Yasası) görülmektedir. Özel olarak dilin kullanımıyla ilgili yasal hükümlere ilaveten, yaygın olarak Kürt dilinin kullanımının kısıtlanması konusunda bu yasa da bir dizi başka ifade özgürlüğü sınırlaması mevcuttur. Bu yasanın 8'inci maddesi , "*Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü ya da milletin bölünmez bütünlüğünü yok etmeye yönelik*" yazılı ve sözlü propagandayı, mitingleri, toplantıları ve gösterileri yürüyüşlerini yasaklamaktadır. Ceza Kanununun 312'inci 2'inci paragrafı, "*sosyal sınıflar, ırklar, dinler, mezhepler veya bölgeler arasındaki ayırım temelinde halkı nefrete ya da düşmanlığa sevkeden*" her kişinin soruşturulması için bir temel oluşturmaktadır. Her iki suçun da cezası, hüküm giyilmesi durumunda bir ila 3 yıl hapis ve para cezasıdır. Ceza Kanunu'nun 159'uncu maddesinde de şöyle bir hüküm bulunmaktadır:

"Türk ulusuna, Cumhuriyet'e, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne veya

⁴³ 25 Ekim 1983 tarih, 2935 sayılı yasa.

⁴⁴ Olağanüstü halde, olağanüstü hal bölge valisi tarafından alınacak ilave önlemlere ilişkin yasa gücündeki kararname. 16 Aralık 1990.

⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü hali, Diyarbakır, Tunceli, Hakkari ve Şırnak illerinde 30 Mart 2002'den başlamak üzere 4 ay süreyle uzattı, *Voice of America Haberleri*, 14 Mart 2002. 2002 yılının Temmuz ayında Milli Güvenlik Konseyi'nin kararı ile Hakkari ve Tunceli'de olağanüstü hal kaldırıldı. Yılın sonuna doğru Diyarbakır ve Şırnak'tan da olağanüstü halin kalkması bekleniyor.

Hükümet'in, bakanlıkların veya ordunun veya devlet güvenlik güçlerinin veya yargı yetkililerinin hükmi şahsiyetine açıkça hakaret eden veya iftira atan her kim olursa bir yıldan altı yıla kadar hapisle cezalandırılır."

Türk Hukuku'nun dil haklarının kullanımında hayati öneme haiz gibi görünen bir başka özelliği de, haklarını arayan veya haklarının ihlal edildiğine inanan Türk vatandaşlarının yararlanabileceği hukuk yollarının geçerliliğidir. Anayasa'nın 74. maddesi dilekçe verme hakkını güvence altına almaktadır:

"Vatandaşlar ve karşılıklılık ilkesi dikkate alınmak kaydıyla yerleşik yabancılar, kendilerine veya topluma ilişkin dileklerini ve şikayetlerini konuyla ilgili yetkililere ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazılı olarak iletme hakkına sahiptirler. Bu başvurunun kendisiyle ilgili sonuçları, dilekçe sahibine gecikmeksizin yazılı olarak bildirilecektir. Bu hakkın kullanımında uygulanacak yöntem yasayla belirlenir."

Bu haktan yararlanmaya çalışan üniversite öğrencileri, bu raporda belgelendiği gibi devletin sert bir tepkisiyle karşılaşmışlardır.

Türk Hükümeti'nin ve yerel polis ve adli sisteminin öğrencilere karşı yürüttüğü kampanyayla ilgili olarak Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) güçlü bir rol oynadığı ortadadır. MGK'nın başkanı cumhurbaşkanıdır ve konsey, başbakan, genelkurmay başkanı, milli savunma bakanı, içişleri bakanı ve jandarma, kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlarından oluşmaktadır. Avrupa Birliği'nin 'Türkiye'nin Giriş Yönünde Kaydettiği İlerleme' konulu 1998 tarihli düzenli raporunda da işaret etmiş olduğu gibi MGK, "milli güvenlik politikasının biçimlendirilmesinde ve yürütülmesinde başrollerden birinde olmakla kalmamakta, aynı zamanda geniş bir yelpazede politik meselelerle de ilgilenmektedir... MGK'nın tavsiyeleri yasal açıdan bağlayıcı değilse de hükümet politikaları üstünde güçlü bir etkisi vardır. Bu kurumun varlığı, demokratik bir yapının temeli olsa bile, Türk Anayasası'nın ordunun askerlik dışında bir rol üstlenmesine ve politik hayatın her alanına müdahale etmesine izin verdiğini göstermektedir."⁴⁶

Heyetimiz, Kürt dilinin kullanılmasına ilişkin yasağın çeşitli yönlerine ve ayrıca öğrenci kampanyasına cevap olarak yetkililerin verdiği okuldan uzaklaştırma, okuldan atma ve cezai soruşturma gibi önlemlere karşı mücadeleyi yasal yollardan tırmandırmak için farklı girişimlerde bulunulduğu veya bulunulmasının planladığı konusunda bilgilendirilmiştir. Heyetin görüştüğü hukukçular, gerekli çabanın gösterilmesi gerektiğini hissettiklerini ve Sözleşme'den (AİHS) doğan haklara müdahalelerin olduğu durumlarda bazı davaların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmesinin gerekebileceğine inandıkları halde, bu mücadelenin başarısı konusunda kuşklarını ifade etmişlerdir.

⁴⁶ "Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü" başlıklı bölüm 1.1.

IV. KÜRTÇE'NİN KULLANIMINA İLİŞKİN YASAKLAR VE SONUÇLARI

Bu bölümde, bir dizi değişik alanda Kürt dilinin kullanımının veya Kürt diline getirilen yasakların boyutunu analiz edeceğiz. Tek tek her başlığın altında, Türkiye'deki Kürt topluluğunun karşı karşıya kaldığını saptadığımız gerçeklerin ışığı altında ilgili yerel hukuk ve uygulamasını inceleyecek ve bu yasal çerçeve ile devlet uygulamasını Türkiye'nin var olan ve potansiyel uluslararası yükümlülükleri ile karşılaştıracacağız (AB'ye girme konusunda mesafe kaydetmeye istekli olmayı sürdüreceği varsayımıyla). Heyetimiz Kürt topluluğunun karşı karşıya olduğu gerçekliği, doğrudan doğruya avukatların, insan hakları savunucularının, sivil toplum örgütlerinin, yerel topluluk liderlerinin ve politikacıların, anababaların, öğretmenlerin, sağlık görevlilerinin, sendika yetkililerinin ve öğrencilerin ağzından duymuştur. Son olarak da Türkiye'nin hem zaten varolan hem de makul bir gelecek için öngörülebilir uluslararası taahhütlerini yerine getirmesi ve bir bütün olarak Kürt dilinin, Kürtçe konuşanların ve dilsel Kürt topluluğunun her bir alanda yaşamaya ve gelişmeye devam etmesi için nelerin gerekli olduğu konusunda tavsiyelerde bulunmaya çalışacağız.

Öğretimde Kürtçe

Mevcut durumda Kürtçe'nin Türk öğretim sistemi içinde, anaokuldan ortaokul sonrasına kadar hiçbir düzeyde herhangi bir yeri bulunmamaktadır. Özellikle Kürtçe dilinde öğretim görmek (yani, anadilde öğretim) mümkün olmadığı gibi Kürtçe'yi bir dil olarak öğrenmek dahi mümkün değildir. Kürt dilinin öğretim sisteminden tamamen dışlanmış olması, Kürtler'in, herhangi bir resmi düzenleme içinde, edebiyatı, türküleriyle gelenekleriyle vesaire birlikte, kendi dilleriyle ilgili bir anlayış geliştirme fırsatından mahrum oldukları anlamına gelir. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi öğrenci kampanyasının iki amacı bulunmaktadır: İlk ve ortaöğretim düzeyindeki çocukların Kürtçe anadilde öğretim görebilmesi veya hiç değilse Kürtçe dersi alabilmesi ve üniversite öğrencilerinin, üniversite müfredatında seçmeli ders olarak Kürtçe kursları alabilmesi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türk yetkililer her iki kampanyayı da yasa dışı olarak değerlendirmişler ve tepki göstermişlerdir. Kürtçe anadilde öğretim ve Kürt dili derslerine resmen karşı çıkılmasına ilişkin olarak açıklanan gerekçelerden biri , böyle bir öğretimin veya dil derslerinin, 1982 Anayasası'nı ihlal edeceğidir.

Devlet yetkililerinin, Kürt dilinde ve Kürt dili ile öğretim yapılmasına kesin olarak karşı çıkarken esas olarak dayanakları anayasanın 42'inci maddesi olmaktadır. Bu madde, Türk vatandaşlarına herhangi bir eğitim veya öğretim kurumunda anadil olarak Türkçe dışında herhangi bir dilin öğretilmeyeceğini öngörmektedir. Yetkililer, bu hükmün, özel kurumlarda akşamları veya hafta sonları Kürtçe dersleri verilmesini bile yasakladığını söylemektedirler. Nitekim, İstanbul'daki Kürt Enstitüsü, kısmen bu tür dersler verildiği iddiasıyla kapatılmıştır. 42'inci madde ayrıca eğitim ve öğretim kurumlarında öğretilecek yabancı diller ve yabancı dilde eğitim ve öğretim veren okulların uyacağı kuralların yasayla kararlaştırılacağını da ifade etmektedir. Madde, son olarak da uluslararası antlaşma hükümlerinin saklı olduğunu teyit etmektedir. 2923 sayılı Yabancı Dilde Öğretim ve Eğitim Yasası'nın 2'inci maddesinin (a) paragrafı, Türk vatandaşlarına

Türkçe dışında bir dilin anadil olarak öğretilmesini yasaklamaktadır. 2'inci maddenin (b) paragrafı, Türk Devrim Tarihi, Türkçe dilbilgisi ve edebiyat, tarih, coğrafya, sosyal bilimler, din kültürü ve ahlak ve Türk kültürü derslerinin yabancı bir dilde öğretilmeyeceğini ve öğrencilere bu konularda, araştırma ödevlerinin veya ev ödevlerinin Türkçe dışında herhangi bir dilde verilemeyeceğini de belirtmektedir. Son olarak 2'inci maddenin (c) paragrafı, Türkiye'de öğretilecek yabancı dillerin, Milli Güvenlik Konseyi'nin görüşü alınmak suretiyle ve bakanlar kurulunun bu görüş çerçevesinde alacağı kararla belirlenebileceğini de ön görmektedir. Bu çerçevede, öyle anlaşılıyor ki bakanlar kurulu, Kürtçe'yi asla, Türkiye'de öğretilebilecek "yabancı" diller arasında saymamıştır.

Heyetimiz, avukatların ve insan hakları savunucularının, Anayasası'nın 42'inci maddesinin ve 2923 sayılı Yasa'nın 2'inci maddesinin kesin etkilerine ilişkin olarak, bu türden hükümlerin, gerçekten de Türk yetkililerin iddia ettiği sonuçları doğurup doğurmadığı konusunda kuşkuları dile getiren hatırı sayılır ölçüde tanık dinlemiştir. Anayasanın 42'inci maddesi, Türk okullarında yalnızca Türkçe dilinde öğretim verilebileceğini öngörür gibi görünürken ("anadil olarak Türkçe dışında bir dil öğretilmeyecektir") aynı madde, açıkça ifade etmektedir ki okullarda ve diğer öğretim kurumlarında başka diller ("yabancı diller"), muhtemelen bir ders konusu olarak öğretilbilir. Bunun gibi 2923 sayılı Yasa'nın (a) paragrafının etkisi de açık değildir: Söz konusu paragraf, Türk vatandaşlarına kendi dillerinin öğretilmeyeceğini söylememekte, fakat yalnızca kendi anadillerinin Türkçe vasıtasıyla öğretilebileceğini söylemektedir. Dolayısıyla bu hüküm yine, Türkçe vasıtasıyla olduktan sonra anadili Kürtçe olan kişilere Kürtçe'nin bir ders konusu olarak öğretilmesiyle uyumsuz gibi görünmemektedir. Ve yine 2923 sayılı Yasa'nın 2'inci maddesi, "yabancı diller" in öğretilmesine imkan tanımaktadır. Türkiye'nin yerleşik dillerinden biri olan Kürtçe'nin, Anayasa veya 2923 sayılı yasanın özü itibarıyla "yabancı" bir dil sayılıp sayılmayacağı belirsiz olmakla birlikte, hem resmi çevrelerin hem de Türk yargı sisteminin Kürtçe'yi "yabancı bir dil" olarak kabul ettiği nispeten daha açıktır. Aşağıda tartışılacak olan ve Kürtçe isimlerin nüfus siciline geçirilmesine ilişkin yakın tarihli davalarda, Türk mahkemeleri Kürt isimlerini, açıkça ve ısrarla "yabancı" bir dildeki isimler olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla, hiç olmazsa bir ders konusu olarak ve belli bir ölçüde Kürtçe öğretilmesinin önündeki tek engel, anayasal ve hatta yasal hükümlerden daha çok, yürütme organı ya da idari yapının kendisidir. Kürtçe, istenildiği takdirde, yalnızca bir bakanlar kurulu kararı yoluyla "yabancı bir dil" dahi olarak okutulabilir.

Türkiye'de yetkililerin 42'inci maddeye ilişkin yorumlarının Türk yasaları uyarınca doğru olması halinde ve Kürtçe'nin gerek anadil olarak öğretilmesi, gerekse bir ders konusu olarak okutulması konusunda yasaklamanın geçerli olması halinde, bu hükmün Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle uyumsuz olacağı açıktır.. Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Yasası'nın Kürtçe'yi, gerek anadil bilgisi ve gerekse müfredatta bir ders konusu olarak öğretmeyi yasaklıyor olması halinde, bu durum da Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle çelişmektedir. Örneğin, Evrensel Bildirge'nin 26'ıncı maddesi, insan kişiliğinin tam anlamıyla geliştirilmesine yönelik ücretsiz öğretim görme hakkını teyit etmekte; ve CRC'nin 2'inci. maddesinin 1'inci paragrafı da çocuğa verilen öğretimin, "(a) çocuğun kişiliğinin, özelliklerinin ve zihinsel ve fiziksel yeteneklerinin tam

anlamıyla geliştirilmesine; ... (c) çocuğun, *kendi kültürel kimliğine, diline ve değerlerine* [ve] çocuğun yaşamakta olduğu ülkenin ulusal değerlerine” yönelik olacağını teyit etmektedir (vurgu tarafımızca eklenmiştir). Günümüzde dil bilimciler ve çocukluk dönemi öğretimi uzmanları arasındaki genel görüş, anadilde öğretimin, tam anlamıyla olumlu olduğu, uyum yeteneği yüksek bir çocuğun ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını ve ikinci bir dile anadil olmayan bir dil vasıtasıyla zoraki asimilasyonun insan kişiliğinin gelişmesine zarar verebileceği görüşünü açıkça desteklemektedir. Bu anlayış, örneğin, OSCE bölgesinde uygun ve ahenkli bir azınlıklar öğretim hakları uygulaması” arayışında olan OSCE Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği’nin talebi üzerine Etnisitelelerarası İlişkiler Vakfı’nın (Foundation on Inter-Ethnic Relations) nezaretinde hazırlanmış olan Ulusal Azınlıkların Öğretim Hakları’na ilişkin Havr Tavsiyeleri’ne yansıtılmıştır. Havr Tavsiyeleri’nin 11. paragrafında, “öğretimin ilk yılları[nın] bir çocuğun gelişiminde asli bir öneme haiz” olduğu ve “öğretim konusunda yapılan araştırmalar[ın], okul-öncesi ve anaokul düzeylerinde, ideal olanın öğretme işinin çocuğun dilinde yapılması olduğunu” gösterdiği ve 12. paragraf da, “araştırmalar[ın] ayrıca, ilkokulda da müfredatın azınlık dilinde öğretilmesinin ideal olduğuna” işaret ettiği ifade edilmektedir.

Dahası, Evrensel Bildirge’nin 26. maddesi anababaların, çocuklarına verilecek öğretimin türünü seçme konusunda öncelikli bir hakka sahip olduklarını teyit etmekte ve CRC’nin 29. maddesinin 2. paragrafı da bu maddedeki hiçbir şeyin, bireylerin ve kurumların, devlet tarafından ortaya konmuş minimum standartlara uygun öğretim enstitüleri kurma ve yönetme özgürlüklerine müdahale anlamına gelecek biçimde tefsir edilemeyeceğini teyit etmektedir. Türk öğretim sisteminin geniş anlamdaki gerekliliklerine uyumlalıştırıldıktan sonra anadilde Kürtçe öğretimin reddinin Türk yetkililer tarafından nasıl olup da haklı görüldüğünü anlamak zordur ve bu reddin bu yükümlülüklerle telifi de mümkün olmayacaktır.

İnsan Hakları’na İlişkin Avrupa Konvansiyonu’nda öğretim alma hakkının (1 numaralı protokolün 2. maddesi) sınırları, Avrupa Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi tarafından nispeten daha sınırlı bir biçimde yorumlanmakta; yalnızca mevcut öğretim olanaklarına kavuşmanın güvencesi addedilmektedir.⁴⁷ Ne var ki *Kıbrıs v. Türkiye*⁴⁸ davasında Mahkeme, bu hükmün ihlal edildiğine karar vermiştir ki ihlalin kaynağı, Kuzey Kıbrıs’ta ilköğretimi Yunanca okuyan öğrencilere ortaöğretimde Yunanca öğretim verilmemesidir. Üstüne üstlük, 1968 Belçika Linguistik Kararı’ndan bu yana bu alandaki uluslararası standartlarda görülen gelişme veri alındığında Avrupa Mahkemesi’nin şimdilerde öğretim hakkıyla birlikte 14. maddenin getirilerini de (ayırıcılığın yasaklanması) özel bir dikkat sarfedeceği ileri sürülmektedir.⁴⁹

⁴⁷ *Belgian Dil davası (No. 2)* 1 EHRR 252.

⁴⁸ 10 Mayıs 2001 tarihli yargı, paras. 273-280. Ayrıca bkz. Öğrencilerin “kendi etnik ve kültürel kimliklerini muhafaza etme doğrultusundaki meşru dilekleri”ne dikkati çeken, davayla ilgili Avrupa Komisyonu raporu (No. 25781/94; Kom.. Rap. 4 Haziran 1999, para. 478).

⁴⁹ Örneğin bkz., *Skender v Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti*, No. 62059/00, 22 Kasım 2001 – yaşadıkları mahallenin dışında bir mahallede Türkçe konuşulan bir okula göndermek istediği iki kız çocuk bababası olan kişinin başvurusu (1. numaralı Protokol’un 2. maddesinin yanısıra 14. madde çerçevesinde de kabul edilebilir bulunmuştur).

CRC'nin 30. maddesi, bünyelerinde *etnik veya dilsel* azınlıkları barındıran devletlerde , böyle bir azınlık mensubu bir çocuğun, dahil olduğu grubun diğer üyeleriyle bir arada, *kendi kültüründen yararlanma veya kendi dilini kullanma* hakkından mahrum edilemeyeceğini teyit etmektedir. Bu hüküm temelde, ICCPR'nin “azınlıklar” konusunu ele alan 27. maddesiyle aynıdır. Yukarda, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle ilgili bölümde de değinilmiş olduğu gibi, bir olumsuzlama çerçevesinde olmakla birlikte (ulusal azınlık üyeleri kendi dillerini kullanma hakkından mahrum edilmeyeceklerdir) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu 27. maddenin devletler açısından dilsel azınlıkların desteklenmesi için olumlu önlemler almaları doğrultusunda bir yükümlülük yarattığını kabul etmiştir: “bir azınlığın kimliği ile üyelerinin... grubun diğer üyeleri ile birlikte... kendi kültürlerini ve dillerini kullanma ve geliştirme haklarının korunması için ayrıca devletlerin olumlu önlemler alması da gerekebilir.” Yine yukardaki bölümde değinmiş olduğumuz gibi Türkiye'nin Kürt nüfusu, bu tanım çerçevesinde prima facie bir azınlıktır ve dolayısıyla biz, CRC'nin 30. maddesinin Türkiye'ye Kürtçe konuşan kişilerin kimliğinin korunması ve kendi kültürlerini ve dillerini geliştirmeleri bağlamında olumlu yükümlülükler empoze ettiğini iddia ediyoruz. Gerek 30. madde gerekse İnsan Hakları Komisyonu bu tür korumanın ve desteğin yapılacağı kesin usulleri belirlememiş olmakla birlikte, anadilde Kürtçe öğretimden yararlanma şansının ve okullarla üniversitelerde Kürtçe'yi bir müfredat konusu olarak öğrenme şansının verilmesi, ister istemez bu türden bir yükümlülükle fevkalade uyumlu olacak; bu şansın tümüyle reddi ise Türkiye'nin yükümlülükleriyle tam anlamıyla fevkalade uyumsuz olacaktır.

Yukarda, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle ilgili bölümde de değinmiş olduğumuz gibi Türkiye, CRC'yi imzalarken bir sakınca koymuştur ki onamayla da teyit ettiği bu sakınca uyarınca, 29. ve 30. maddeleri “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın özüne ve sözüne uygun olarak” yorumlama ve uygulama hakkını muhafaza etmektedir. Bu sakıncanın nasıl bir etkisinin olduğu hiç açık değildir. Sakıncanın ilk kısmı, “anayasal sakınca” denen türün bir örneğidir ve bu tür sakıncaların yasal statüsü de pek açık değildir; aslına bakılırsa bir dizi devlet uluslararası hukukta bu türden sakıncalara yer olduğunu reddetmektedirler⁵⁰ ve örneğin Portekiz, “bir devletin, yerel hukukun genel ilkelerine dayanarak Konvansiyon çerçevesindeki sorumluluklarını sınırladığı sakıncaların, bu sakıncayı koyan devletir Konvansiyon'un hedefleri ve amaçlarıyla ilgili taahhütlerine ilişkin kuşkular yaratabileceği, daha da kötüsü uluslararası hukukun altının oyulmasına katkıda bulunacağı” temelinden hareketle Türkiye'nin sakıncasına ilişkin bir itiraz koymuştur. Her halükarda, daha önce de tartıştığımız gibi Türk Anayasası'nın 42. maddesinin kesin zaten çok açık değildir ve Kürtçe dil öğrenimi konusunda ciddi önlemler alınmasına izin verebilmesi sözkonusudur. Sakıncanın iki kısmına ilişkin olarak ise, Lozan Antlaşması'nda, CRC'nin 29. ve 20. maddelerindeki hükümlerle uyumsuz olacak gibi görünen hiçbir şey bulunmamaktadır ve özelinde de bu antlaşmada Kürtler'in Kürtçe

⁵⁰ Bkz. Örneğin, Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice (Modern Antlaşmalar Hukuku ve Uygulaması)*, (Cambridge University Press: Cambridge, 2000), ss. 119-122. Bazı kişiler, bir antlaşmaya uyulmamasının haklı gerekçesi olarak bir devletin iç hukukuna sığınamayacağını teyit eden Antlaşmalar Hukuku'na ilişkin Viyana Konvansiyonu'nun 27. maddesindeki kuralın, 27. madde antlaşmanın sakıncalarla ilgili bölümünde yer almadığı ve dolayısıyla bir sakıncaya itiraz şekillendirilirken bu maddeye dayanılmayacağı halde, bu türden “anayasal sakıncalar”a izin verilmediği anlamına geldiğini tartışmışlardır.

öğrenim görme veya Kürtçe öğrenme haklarını herhangi bir biçimde kısıtlayan hiçbir şey yok gibi görünmektedir. Kürtçe öğrenimle ilgili her kısıtlama esas itibariyle yerel hukukun ve büyük ölçüde de yerel uygulamanın meseleleridir.

CRC bir tarafa, Kürtçe'nin Türk öğretim sistemindeki yeriyle ilgili Türk yasaları ve uygulama, yukarda Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri bölümünde hepsi de tanımlanmış olan UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin 4. maddesinin 3. ve 4. paragrafları, Kopenhag Belgesi'nin 34. paragrafı ve Çerçeve Sözleşmesi'nin 12. ve 14. maddelerinde yeralan anadilde öğretime ilişkin hükümler ile tamamen uyumsuzdur. Örneğin hem UNGA Azınlıklar Bildirgesi'nin 4. maddesinin 3. paragrafı hem de Kopenhag Belgesi'nin 34. paragraf, ulusal azınlık mensubu kişilerin anadillerine ilişkin veya anadillerinde bilgilenme konusunda yeterli bilgiyi almalarının devletlerin güvencesi altında olduğunu teyit etmektedir. Çerçeve Sözleşmesi'nin 14. maddesinin 1. paragrafı bir ulusal azınlığın her bir üyesinin kendi azınlık dilini öğrenme hakkını teslim etmekte ve 14. maddenin 2. paragrafı da, içerik ve etki bakımından UNGA Azınlıklar Bildirgesi ile Kopenhag Belgesi'nde az önce tanımlanmış olanlara benzer hükümler ihtiva etmektedir. Bütün bu enstrümanlar ayrıca öğrencilerin bunun yanısıra ulusal dili de öğreneceklerini teslim etmektedirler ve dolayısıyla bu hükmün Türkiye açısından, Kürtçe aracılığıyla veya Kürtçe konusunda bilgilendirilmenin öğrencilere ayrıca Türkçe öğretilmeyeceği ve Türkçe'yi akıcı bir biçimde kullanır hale gelmeyeceği anlamı taşımadığına ilişkin bir sorun bulunmamaktadır. Daha da önemlisi, bütün bu enstrümanlar ayrıca devletlerin, öğretim alanında sözkonusu devlet bünyesindeki azınlıkların tarihine, geleneklerine, diline ve kültürüne ilişkin olarak bilgilenmeyi teşvik edecek önlemler almaları gerektiğini ifade etmektedirler ve dolayısıyla Türk yetkililerin, etnik kökenlerinden bağımsız olarak bütün Türk öğrencilerin Kürtler'in tarihini, geleneğini, dilini ve kültürünü öğrenmelerini sağlamak durumundadırlar.

Son olarak, heyetimiz, anadilde Kürtçe öğretimin ve bir ders konusu olarak Kürtçe öğretilmesinin dahi yasaklanmasının aile yaşantısındaki güçlü olumsuz etkilerine ilişkin ciddi açıklamalara tanık olmuştur. Özellikle ülke içinde yerinden edilmiş insanların özel olarak ciddi bir sorundur ve binlerce Kürt bir dil azınlığı olarak İstanbul ile diğer büyük kentsel yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu ailelerin çocukları okulda yalnızca Türkçe öğrenmeye zorlanmakta ve fakat ayrıca da genel olarak çoğunlukla Türkçe konuşulan mahallelerde yaşadıklarından Kürtçe bilgilerini geliştirme konusunda daha da az bir şansa sahip bulunmaktadırlar. Bunlar, asimile olma konusunda özellikle güçlü bir baskı altındadırlar. Heyetimiz, bu tür ailelere mensup birçok öğrencinin bu yüzden yakın aile üyeleriyle, özellikle de yalnızca Kürtçe bilen anneler, halalar-teyzeler, büyükanne ve büyükbabalarla iletişim kurma konusunda hatırı sayılır bir güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarına ilişkin açıklamalar dinlemiştir. Anadilde Kürtçe öğretimi veya hiç değilse okullarda ve üniversitelerde Kürtçe'nin bir ders konusu olarak öğretilmesi ile giderilebilecek olan, giderek büyüyen dil uçurumu, özellikle İstanbul'da, görüştüğümüz birçok kişinin ciddi acılar çekmesine neden olmuş ve normal ve sağlıklı aile yaşamının ciddi olarak engellenmesiyle sonuçlanmıştır. Aslına bakılırsa İstanbul'da görüştüğümüz öğrencilerden bazılarının, öğrencilerin kampanyasını desteklemelerine neden olduğu anlaşılan sorun öncelikle bu olmuştur. Bu ifadeleri dinleyen heyetimiz, Türk yetkililerin Kürt dilinin öğrenilmesi konusundaki bütün olasılıkları tümenden reddetmelerinin aile

yaşantısı üstünde bir etki yarattığı ve dolayısıyla AİHK'nın kişinin özel ve aile yaşantısına, kişinin yuvasına ve kişinin iletişimine saygı gösterilmesi hakkına ilişkin 8. maddesinin hükümleriyle tartışmalı bir uyumsuzluğu olduğu görüşündedir. Böyle Kürtçe öğrenmeyle ilgili her olasılığın reddedilmesinin ayrıca Kürtçe'nin ev içinde özel konuşmalarda kullanılmasını kısıtlama gibi bir etkisi de vardır ve dolayısıyla bu, Lozan Antlaşması'nın, herhangi bir Türk vatandaşının herhangi bir dili özel konuşmalarında özgürce konuşmasına hiçbir kısıtlama uygulanmayacağını teyit eden 39. maddesinin 4. paragrafını da tartışmalı olarak ihlalidir. Dolayısıyla biz, Türkiye'nin uluslararası taahhütleri bağlamında, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve hatta muhtemelen ortaöğretim sonrasında Kürtçe anadil öğretimi destekleyen güçlü bir temel bulunduğunu ve ayrıca okul öncesinden ortaöğretim sonrasına kadar Kürtçe'nin müfredat programında bir ders konusu olarak okutulmasını da destekleyen açıkça güçlü bir temel bulunduğunu varsayıyoruz. Türk Anayasası'nın ve Türk yasalarının hem anadilde Kürtçe öğretimi hem de Kürtçe'nin bir ders konusu olarak öğretilmesini yasaklıyor olması halinde, Anayasa ve bu türden yasalar Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini ihlal ediyorlar demektir.

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin öğretimde Kürtçe konusunda aşağıdaki adımları atmasını tavsiye ediyoruz:

1. Diğer dillerin öğretilmesi konusundaki yasağın kaldırılması ve uluslararası antlaşmalardaki hükümlere sakınca konmasına yolaçan referansların yok edilmesi için Anayasa'nın 42. maddesi değiştirilmelidir. Bu madde bütün öğrencilere Türkçe öğretilmesinin gerektiğini teyit edebilir, ancak bu, başka dillerde öğretilmesinin veya başka dillerin öğretilmesinin dışlanması bahasına olmamalıdır. Biz, bu meseleye ilişkin herhangi bir belirsizliğin kalmaması için başka dillerde veya başka dillerin öğretilmesine izin verildiğinin açıkça ifade edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.
2. 2923 sayılı Yasa'nın 2. maddesi, bundan böyle Türk vatandaşlarının Türkçe dışındaki kendi dillerinin öğretilmesi için (a) paragrafındaki yasaklamanın; bundan böyle yabancı bir dilde ders konularının okutulması ve Türkçe dışında herhangi bir dilde araştırma ödevlerinin ve ev ödevlerinin yapılması için (b) paragrafındaki yasaklamanın kaldırılacağı biçimde değiştirilmelidir.
3. 2923 sayılı Yasa, Türkiye'de yaşayan Kürtler'in, Türk toplu öğretim sistemi içinde her düzeyde Kürtçe dili ve Kürtçe dilinde öğretim görme hakkını güvence altına alacak, ve fakat aynı zamanda arzu ettikleri takdirde kendi okullarını, kolejlerini ve üniversitelerini ve diğer öğretim kurumlarını kurma hakkını da elde edecekleri biçimde değiştirilmeli veya öğretimle ilgili yeni bir yasa kabul edilmelidir.

Basılı İşler ve Yayıncılık: Gazeteler, televizyon ve radyo medyası ve ifade özgürlüğü

Türk Anayasası ifade özgürlüğünü ve özelinde de basın özgürlüğünü koruduğunu ifade ediyor olduğu halde ve geçtiğimiz aylarda Kürtçe ifadeye ilişkin dolaylı anayasal

yasaklama kaldırılmış olduğu halde, geride hala, basılı işlerde ve yayıncılıkta Kürt dilinin kullanımına ilişkin birçok yasal ve uygulamasal engelin kalmış olduğu aşikardır.

Anayasa'nın 28. maddesi şunu beyan ederken: "Basın özgürdür ve sansür edilemez," 29. madde de şunu beyan etmektedir:

"Herkes, tek tek veya toplu halde, konuşarak, yazılı olarak veya resimle veya başka araçlar kullanmak suretiyle düşüncelerini ve fikirlerini ifade etme ve yayma hakkına sahiptir. Bu hak, yetkililerin müdahalesi olmaksızın bilgi ve fikir alışverişinde bulunma özgürlüğünü de kapsar."

İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğüne ilişkin anayasal hükümler, 2001 yılının Ekim ayında değiştirilenler arasındadır. 2001 yılının Ekim ayında yapılan değişiklikten önce 26. ve 28. maddeler, "yasayla yasaklanmış bir dilde" ifade özgürlüğünü ve gerçekleştirilen basılı işleri yasaklamaktaydı. Daha önce değinildiği gibi 1991 yılına kadar 2932 sayılı Yasa ile, Türkiye'de basılı işlerde Türkçe dışında herhangi bir dil kullanılması yasayla yasaklanmıştı.⁵¹ 2932 sayılı yasa 1991 yılında ilga edilmiştir. Dil temelindeki belli kısıtlamaları ortadan kaldıran Ekim 2001 değişiklikleri de memnuniyetle karşılanmalıdır. Ne var ki bizzat yasaya ve uygulamasına ilişkin bir dizi kaygı hala gündemdedir.

Yasaya ilişkin kaygılardan en önemli bir tanesi, ifade ve basın özgürlüğü üstündeki anayasal kısıtlamaların hala, AİHK çerçevesinde izin verilenlere kıyasla kabul edilemeyecek ölçüde geniş olmasıdır, Konvansiyon'un 10. maddesi, kamu yetkililerinin müdahalesi olmaksızın fikir sahibi olmak ve bilgi ve fikir alışverişinde bulunmak da dahil olmak üzere herkesin ifade özgürlüğü hakkını güvence altına almaktadır. İzin verilebilir kısıtlamalar 2. paragraftadır. 2. paragraf öncelikle bütün kısıtlamaların "yasa ile tanımlanmış olmak" zorunda olduğunu teyit etmektedir. Buna ilaveten demokratik bir toplumda aşağıda sıralanmış olan belli amaçlardan biri açısından gerekli olmalıdır: "ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu güvenliğine yönelik bir çıkara, nizamsızlığın ya da suçun engellenmesi için, sağlığın veya ahlakın korunması için, başkalarının temiz adının veya haklarının korunması için, itimat edilmiş informasyonun açıklanmasının önlenmesi için veya yargının yetkisinin ve yansızlığının korunması için."

Anayasa'nın 28. maddesi, değiştirilmiş haliyle şunu teyit etmektedir:

"Devletin iç veya dış güvenliğini veya devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suça, ayaklanmaya veya ihtilale teşvik edici veya devlet sırrı olarak tanımlanmış konularda haber veya yazı yazan veya basan herkes ve yukardaki amaçlarla başkalarına iletmek üzere bu türden haberleri ve makaleleri basan ya da yayan herkes, bu suçlarla ilgili yasa bağlamında sorumlu tutulacaktır. Bir önlem olarak dağıtım yargıç veya gecikmenin zararlı addedildiği durumda yasayla belirlenmiş uzman bir yetkilinin kararıyla durdurulabilir..."⁵²

⁵¹ 2932 sayılı, 19 Ekim 1983 tarihli, Türkçe Dışındaki Dillerdeki Basılı İşlerle İlgili Yasa.

⁵² 1982 Anayasası'nın 17 Ekim 2001 tarihinde değiştirilmiş haliyle 28. maddesi.

Bunun gibi 26. maddede de hak tanımlanır tanımlanmaz kısıtlamaya tabi tutulmuştur. İfade özgürlüğü bir lisans sistemine tabi olmasına ilaveten bir dizi amaçla da sınırlandırılabilir:

“Bu özgürlüklerin kullanılması, ulusal güvenliğin, kamu nizamı ve kamu güvenliğinin, cumhuriyetin temel ilkelerinin korunması ve devletin vatanız ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün muhafaza edilmesi, suçun önlenmesi, layığınca devlet sırrı olarak sınıflandırılmış bilginin korunması, başkalarının temiz adlarının ve haklarının ve özel ve aile yaşantılarının korunması veya yasayla tanımlanmış meslek sırlarının korunması veya yargının düzgün işlenmesinin sağlanması amaçlarıyla kısıtlanabilecektir.”

Anti-terör Yasası'nın 8. maddesi ve Ceza Yasası'nın 159. ile 312.2. maddeleri dahil olmak üzere ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına temel oluşturan yasal hükümler daha önce tanımlanmıştır.⁵³ Bunlar esas itibariyle Anayasa'da değinilmiş olan ve cezai suç oluşturan ifade özgürlüğü kısıtlamalarını yansıtmaktadırlar. Olağanüstü hal bölgelerindeki ilave güçler de daha önce tanımlanmıştır. Bu yasalar Türkiye'de basın ve yayın medyası üstünde geniş ölçüde kullanılmıştır ve düzenli olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu yasaların kullanıldığı yerlerden biri de, gazeteler ile radyo ve televizyonda Kürt dilinin kullanılmasına karşı çıkılmasıdır. Örneğin heyetimiz, Diyarbakır'da Gün Televizyon kanalı için 12 Şubat 2002 tarihinde (anayasa değişikliklerinden sonra,) Anti-terör Yasası çerçevesinde propaganda olarak yorumlanan bir şarkıyı çalması yüzünden bir yıl süreyle kapatma kararı alınmış olduğuna dair ifadeyi bizzat dinlemiştir. Ayrıca kanalın sahibi için cezai suçlamalar da yapılmıştır. Yayıncı, kapatmanın ve suçlamaların şarkı sözlerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını iddia etmektedir ve her ikisine de karşı çıkma niyetindedir. Gün, Türkçe yayın yapan ve fakat arasıra Kürtçe müzik yayımlayan bağımsız bir yerel televizyon kanalıdır. Kanal sahibi aleyhinde açılmış 17 dava halen sürmektedir ve kanal sahibinin radyo istasyonu da, polis radyolarının yayını bozduğu bahanesiyle 2001 yılının Haziran ayında kapatılmış ve bütün yayın donanımına el konmuştur.

Gün Televizyonu'nun kapatılmasına ilişkin karar, Türkiye'de radyo-televizyon yayınlarını düzenlemekle yükümlü RTÜK (Radyo ve Televizyon Yüksek Kurul) tarafından alınmıştır, RTÜK Türkiye'de lisansları dağıtmakta ve gerek yerel gerekse ulusal radyo ve televizyon kanallarını yönlendirmektedir. Bu kurumun üyeleri, Türk Parlamentosu'nda temsil edilen siyasi partiler tarafından aday gösterilmektedir. RTÜK'ün bir dairesi yayın yapan kanalları ve programları izlemekle görevlidir ve 1994 tarihli Radyo ve Televizyon Kanallarının Kurulması ve Yayıncılık Yasası çerçevesinde RTÜK, uyarıda bulunma, yayını bir yıla kadar durdurma ve nihai olarak Yasa'da belirlenmiş lisans kurallarına uyulmaması halinde de bir yayıncının lisansını iptal etme gücüne sahiptir.⁵⁴ Bu tür kararlar, gerekçeleriyle birlikte RTÜK'ün web sitesinde

⁵³ Yukarıya, Türk Hukuku'na ilişkin bölüme bkz.

⁵⁴ 3984 sayılı ve 1994 tarihli yasa.. MüeyyidelerYasa'nın 6. 33 maddesinde yer almaktadır.

bulunabilir.⁵⁵ Aslına bakılırsa geçtiğimiz yıllarda radyo ve televizyon kanalları aleyhinde bu güçler kullanılmıştır. Merkezi Türkiye’de bulunan kanallardan hiçbiri Kürtçe yayın yapmamakla birlikte⁵⁶ bazıları, Kürt dili üstündeki toplu yasağın kaldırıldığı 1991 yılından bu yana, bunun, yetkililerin dikkatini çekebileceğinin farkında oldukları halde, Kürt müziği çalmışlardır. Heyetimize, Diyarbakır bölgesinde 1993 ile 1998 yılları arasında, esas itibarıyla olağanüstü hal yasağının sağladığı gücü kullandığı anlaşılan Diyarbakır Valisi tarafından yasaklanmış 250 adet müzik kasedi gösterilmiştir. Bu liste açıklanmış olmadığından yayıncılar neyin yasaklanmış veya muhtemelen yasaklanabilir olduğunu bir biçimde bilmek zorundadırlar ki böylece kendilerine otosansür uygulamaktadırlar. “Kürt”, “Kürdistan”, “gerilla,” “PKK” kelimelerinin geçtiği şarkıların kabul edilmesi olacak iş değildir. Yazılı olmayan bu kuralları ihlal edenlerin, “devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda” yapmak suçundan Anti-terör Yasası uyarınca cezai soruşturmaya tabi tutulmaları muhtemeldir. RTÜK Yasası Kürt dili ve kültürü ile ayırmacılık arasında nasıl bir bağlantı kurulduğunun bir başka örneğidir. RTÜK Yasası’nın 4. bölümü radyo ve televizyon için “yayıncılık ilkeleri”ni belirlemektedir. Sıranın en başındaki ilke şudur: “*Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı ve bağımsızlığı ile devletin vatanı ve milleti ile bölünmez bütünlüğü.*”

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye’de basına karşı bu yasaların uygulanması konusunu ele almıştır. Özgür Gündem v. Türkiye davasındaki yargısında Avrupa Mahkemesi Kürt yanlısı bir günlük gazeteye (Türkçe yayınlanan) karşı uygulanan önlemlerin 10. maddeyle uyumlu olup olmadığını gözden geçirmiştir.⁵⁷ Davanın bu veçhesi, gazetede yayımlanmış olan 30 kadar makaleye ilişkin olarak Ceza Yasası ve Anti-terör Yasası bağlamında yapılmış soruşturmalar ve tutuklamalarla ilgili olmuştur. Avrupa Mahkemesi, önlemler “yasada tanımlanmış” ve ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğünün korunması ve suçun ve nizamsızlığın önlenmesi doğrultusundaki meşru amaçlarla gerçekleştirilmiş olsalar da çoğunun “demokratik bir toplumda gerekli olmadığı”ni saptamıştır. “Gerekli” sıfatının “kendini hissettiren bir sosyal ihtiyaç”ın varlığını ima ettiğini; müdahaleyi değerlendirirken aleyhte beyanların içeriği ile bu beyanların yapıldığı bağlamı da gözönünde tutmak zorunda olan ve müdahalenin güdülen meşru amaçlarla orantılı olup olmadığını ve ulusal yetkililerce yapılanı haklı göstermek için sunulan gerekçelerin konuyla ilgili ve yeterli olup olmadığını kararlaştırmak zorunda olan Avrupa Mahkemesi sözkonusu belli makalelerin gerçekleri dile getirdiğini, toplum çıkarına olduklarını ve bazıları duygusal olsa ve hükümeti elištirse bile, bunlarla ilgili olarak alınan önlemlerin makul bir biçimde haklı çıkarttıklarının kabul edilemeyeceğini saptamıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, aynı incelemeden geçirilseler, Türk yetkililerce az önce tanımlanmış olan yasalar çerçevesinde, Kürt dili ile ilgili basılmış veya yayınlanmış malzemelere karşı yapılmış olan suçlamaların çoğu AİHK’nın 10. maddesine ters düşecektir.⁵⁸

⁵⁵ www.rtuk.org.tr Osman Ergin ile görüşme, İstanbul Barosu Başkan Yardımcısı, İstanbul, 14 Şubat 2002.

⁵⁶ Medya TV Avrupa’dan Kürtçe yayın yapmaktadır ve uydular vasıtasıyla geniş oranda izlenmektedir.

⁵⁷ Başvuru no. 23144/93, 16 Mart 2000 tarihli yargı kararı, 51 – 71. paragraflar.

⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından henüz karar bağlanmamış ve fakat 16 Kasım 2000 tarihinde kabul edilebilir bulunmuş olan davada başvuru sahibi bir Kürt yargıç, Kürt yanlısı bir günlük gazeteyi, Özgür Gündem’i okuduğu ve yurtdışından Kürtçe yayın yapan bir televizyonu Medya TV’yi

Basılı işlerde ve yayıncılıkta Kürt dilinin kullanımıyla ilgili ikinci bir kaygı da medyada Kürt dilinin kullanılmasına ilişkin herhangi bir kısıtlamanın, 39. maddesinin 4. paragrafında herhangi bir Türk vatandaşının inter alie basında veya basılı işlerde veya kamuya açık toplantılarda herhangi bir dili özgürce kullanmasına herhangi bir kısıtlama getirilmeyeceğine dair hükmü de içeren Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükleri ihlal edecek olmasıdır.

Üçüncü ve çok ciddi bir kaygı da, Kürt dilinde basılı işleri ve yayıncılığı yasaklayan veya bunun önüne engeller çıkartan sıradan yasaların hala yürürlükte olmasıdır. Basılı işlerle ilgili olarak Basın Yasası, ayrımcılığa karşı korunma doğrultusunda gerekli ise, dağıtımının yasaklanması, basılı malzemeye el konması ve yargıdan yetki alarak gazete ve dergilerin kapatılması, editörün cezalandırılması ve dışarda basılmış malzemenin yurtiçine sokulmasını yasaklanması konusunda yetki sağlamaktadır.⁵⁹ Heyetimiz düzenli olarak, Kürtçe yayınlanan üç yayın bulunduğunu duymuştur: haftalık bir gazete olan *Azadiya Welat*; haftalık bir karikatür dergisi olan *Pine* ve iki haftada bir hem Türkçe hem de Kürtçe olarak yayınlanan *Roja Welat*. Bunların hepsi Türkiye'nin batısında, yoğunlukla İstanbul'da hazırlanmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bunlar Türkiye'nin batısında satılabildikleri halde, Vali basılı malzemelerin bölgeye getirilmesini önlemek için olağanüstü hal yasalarının kendisine tanıdığı gücü kullandığından Güneydoğu'da yasal olarak dağıtılamamaktadırlar. Buna ilaveten Kürtçe roman, şiir ve sözlük de dahil kitap basan dört ya da beş yayıncı bulunmaktadır. Heyetimiz bu kitapların hem İstanbul'da hem de Diyarbakır'da satışa arzedildiğini saptamıştır.

Radyo TV yayıncılığı bağlamında 1994 tarihli Radyo ve Televizyon Kanallarının Kurulması ve Yayıncılığı Yasası (RTÜK Yasası) hala Türkçe dışında bir dilde yayın yapılmasını özel olarak yasaklamaktadır.⁶⁰ Yabancı dillerin öğretilmesi veya haber bültenlerinde kullanılmasına izin vermek üzere özel bir hüküm getirilmişse de bu, yalnızca “evrensel kültüre ve bilime katkıda bulunmuş olan” diller içindir. Bu fevkalade acayip deyim ve neye uygulanacağı açık değildir ve anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'de hukuksal yorum da yapılmamıştır. Kürt avukatlar arasında yaygı kavrayış, özel niyetinin, İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerde yayın yapılmasına izin verirken Kürtçe'yi dışlamak olduğudur (Kürtçe Türk bürokrasisi tarafından gerçek bir değil ve fakat yalnızca bir lehçeler toplamı olarak bertaraf edilmektedir). Bir görüşmeci, bu deyimden Birleşmiş Milletler'in resmi dillerine gönderme yaptığına inanmaktaydı.

Medyada Kürt dilinin kullanılmasına karşı alınan önlemler AİHK'nın 10. maddesi çerçevesinde korunan ifade özgürlüğünü ihlal ediyor gibidir ve ICCPR'nin 19. maddesinin 2. paragrafını ise kesin olarak ihlal etmektedir. Kamu tarafından düzenlenen radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin olarak *Informationsverein Lentia*

izlediği için cezalandırılmış olmasının Konvansiyon çerçevesinde ifade özgürlüğü hakkının bir ihlali olduğunu iddia etmiştir. *Mehmet Emin Albayrak v. Türkiye*, Başvuru no. 38406/97.

⁵⁹ 5680 sayılı, 15 Temmuz 1950 tarihli Yasa'nın, 4748 sayılı, 26 Mart 2002 tarihli Yasa ile değişmiş hali.

⁶⁰ 3984 sayılı, 1994 tarihli Yasa. 4 (f) maddesi şunu teyit etmektedir: “Radyo ve televizyon yayıncılığının dili Türkçe'dir, bir istisnaıyla ki evrensel kültüre ve bilime katkıda bulunmuş diller öğretim ve haber amacıyla kullanılabilir.”

v. *Avusturya*⁶¹ davası akılda tutulmalıdır. Bu dava, yayıncılığı düzenleyen yetkili merci tarafından lisans verilmesi reddedilmiş bir dizi birey ile kurumun şikayetleriyle ilgilidir. Avusturya’da o zamanlar yayıncılık devlet tekelindeydi ve hiç değilse bu açıdan Türkiye’deki genel çerçeve farklıdır, çünkü böyle bir devlet tekeli bulunmamaktadır. Başvuru sahiplerinden bir tanesi olan AGORA, güney Carinthia’da hem Almanca hem Slovence ticari olmayan radyo programları yayınlamak üzere bir radyo istasyonu kurmayı planlamıştı. Bu başvuru sahibi, bu konuya ilişkin talebinin reddedilmesinin 10. maddeyi ihlal ettiği iddiasına ek olarak, 10. maddeyle birlikte ele alındığında yayıncılık yapma hakkını elde edememesiyle Carinthia’daki Soleven azınlığa yönelik bir ayrımcılık iddiası temelinde 14. maddenin de ihlal edildiğini iddia etmiştir.; AGORA’ya göre Avusturya Radyo-TV Yayıncılığı Yasası, devlet tekelindeki yayın kurumunun çeşitli birimlerinde etnik azınlıkların temsil edilmesine olanak sağlamıyordu ve bu tür azınlıklara yönelik programlar da yetersizdi. Sonuçta, Komisyon da Avrupa Mahkemesi de konuya 14. maddeyle ilgili olarak yaklaşmamış olmakla birlikte herikisi de nihai olarak Avusturya’nın devlet yayıncılık tekelinin 10. maddeyi ihlal ettiğine hükmetmişlerdir. Bununla birlikte Komisyon AGORA’nın 14. madde şikayetinin de kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir. Ayrıca Mahkeme farklılık ve çoğulculuk gibi kavramlara ağırlıklı olarak yer vermiştir:

“Mahkeme, demokratik bir toplumda, özelinde de basın yoluyla toplum yararına kamunun zaten almaya hakkı olduğu bilginin ve fikirlerin yayılmasına hizmet ettiği hallerde ifade özgürlüğünün temel rolünü sık sık vurgulamıştır. Devletin nihai garantörü olduğu *bir çoğulculuk ilkesi üstüne yerleşmediği* sürece böyle bir görev başarıyla yürütülemez. Bu gözlem, programları çoğunlukla çok geniş olarak izlenen odyo-vizüel medya konusunda özellikle geçerlidir.”⁶² (vurgu tarafımızca eklenmiştir)

Bu anlamda dikkate değer olan bir başka dava da, yerel bir yayın imtiyazın reddedilmesiyle ilgili *Verein Alternatives Lokalradio Bern and another v. İsviçre*,⁶³ davasıdır. Başvuru sahibi ifade ihlali iddiasında bulunmuştur ama, Bern ve Basel civarındaki ulusal azınlıkların görüşlerinin yansıtılacağı yayın zamanları koymayı planladıkları temelinden hareketle dile dayalı ayrımcılık iddiasında da bulunmuştur. Komisyon, bir lisans başvurusunun reddinin açıkça keyfi ya da ayrımcı olmaması gerektiği ve AİHK ile uyumlu olabilmesi için bir lisans sisteminin, “bunlar olmazsa demokratik bir toplumun da olmayacağı çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirliliğin gereklerine saygı göstermek zorunda” olduğuna hükmetmiştir.⁶⁴ Komisyon, başvuru sahiplerinin 14. madde iddiasını (10. maddeyle bağlantılı olarak yapılmış olan) reddetmiştir ama, başvurularının dil azınlıkları için yayın zamanı ayırmayı planladıkları için reddedildiğini gösteremedikleri gerekçesiyle reddetmiştir. Ne var ki Komisyon yine de bir yayın lisansının verilmemesinin, başka koşullar altında bir ayrımcılık meselesi

⁶¹ Seri A, No. 276, Başvuru Nos. 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89 ve 17207/90, 24 Kasım 1993, 17 E.H.R.R. 93.

⁶² *Age*, para. 38, 113 sayfada.

⁶³ 16 Ekim 1986, 49 D. & R. 126.

⁶⁴ *Age*, 140.s.

haline gelebileceğine değinmiş ve bir örnek olarak, doğrudan doğruya bir bölgede yaşayan insanların önemli bir kısmına kendi ana dillerinde yayın yapılmasıyla sonuçlanmış olan bir lisans reddi olayını göstermiştir.⁶⁵ Aslına bakılırsa Komisyon, bir dizi olayda, 10. madde herhangi bir bireye ya da kuruma, radyoda veya televizyonda yayın zamanı sahibi olmak için genel ve kayıtsız koşulsuz bir hak içermediği halde, bir ya da birkaç özel gruba yayın zamanı verilmesinin reddedilmesi halinde, özel koşullar çerçevesinde bunun, ister kendi başına ister 14. maddeyle birlikte ele alınsın 10. madde bağlamında bir sorun yaratacağı hükmüne varmıştır.⁶⁶

Bunun yanısıra, Kürtçe'nin kullanılmaması için alınan bu tür önlemlerin, 9. maddesinde ulusal azınlıkların medyaya ulaşmaları konusunda ayırımcılığa tabi tutulmayacaklarını; kendi medyalarını yaratma ve kullanma olanaklarının olduğunu; devletlerin ulusal azınlıkların medyaya kolay ulaşabilsinler diye yeterli önlemleri benimseyeceklerini ve hoşgörüyü teşvik etmek ve kültürel çoğulculuğa izin vermek için devletlerin basılı medyanın ulusal azınlık üyeleri tarafından oluşturulmasına ve kullanımına engel koymayacağını teyit eden Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi ile çelişki yaratacak gibi olduğuna da dikkat edilmelidir.⁶⁷

Heyetimiz ayrıca bilim ve araştırma alanlarında basım yapma özgürlüğü konusunda ciddi soruları gündeme getiren bir durumla karşılaşmıştır. Türk Anayasası'nın 27. maddesi bilim ve sanat özgürlüğünü korumaktadır: "*Herkesin bilim ve sanat konularında özgürce çalışma, öğretim, açıklama ve yayın yapma ve bu alanlarda araştırma yapma hakkı vardır.*" Bu, örneğin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla İlgili Uluslararası Akit'in 15.3. maddesindeki devletlerin bilimsel araştırma özgürlüğüne saygı yükümlülükleri ile ve İnsan Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ile uyumludur. Ne var ki, bu hak şöyle bir kısıtlamaya tabidir: "*Yayın yapma hakkı bu anayasanın 1., 2. ve 3. maddelerini değiştirme amacıyla kullanılmayacaktır.*" 1992 yılında bir Kürt biyolog olan Edip Polat, içinde resmi ideolojiyi biyoloji bağlamında Kürtçe isimler kullanmakta ısrar ettiği için eleştirdiği Bilim Dilinde Kürtler ve Kürdistan başlıklı bir kitap yayınlamıştır. Kitapta, bölgede bulunan bitkilerin ve hayvanların detayları yer almaktadır ve Latince isimler, eğer belli bir tür yalnızca Kürt bölgesinde bulunuyor ise, yanlarına "kurdicum" ibaresi eklenerek verilmiştir. Edip Polat Anti-terör Yasası'nın 8. maddesi bağlamında devletin bütünlüğüne karşı propaganda yapmak ile suçlanmıştır. Bunun yalnızca bilimsel bir

⁶⁵ Bkz. Alpha Connelly, "The European Convention on Human Rights and the Protection of Linguistic Minorities (İnsan Hakları ve Dilsel Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi)" (1993) 2 *Irish Journal of European Law* 277, 284'de. Connelly bu yorumların, Komisyon'un, yayıncılık bağlamında, hiç değilse dilsel azınlıkların özel ihtiyaçlarına duyarlı olduğu ve AİHK'yı yorumlarken, azınlıklar için özel haklar tanıyacak bir rejime epeyce uzak durduğu halde, bu ihtiyaçların karşılanması konusunda bir miktar yol almaya da hazır olduğu anlamına geldiğine işaret etmektedir.

⁶⁶ Bkz. *Case Law Concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights (İnsan Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 10. maddesine İlişkin İçtihatlar)*, Human Rights Files (İnsan Hakları Dosyaları) No. 18, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001), s. 38; bkz. Age'deki davalar: 102 sayılı not, :Başvuru. No. 9297/81, *X. Association v. İsveç*, 1 Mart 1982 tarihli karar, 28 D. & R. 204; Başvuru. No. 12439/86, *Sundberg v. İsveç*, 15 Ekim 1987, yayımlanmamış; Başvuru. No. 23550/94, *Association mondiale pour l'Ecole Instrument de Paix v. İsviçre*, 24 Şubat 1995, yayımlanmamış; Başvuru. No. 25060/94, *J. Haider v. Avusturya*, 18 October 1995, 83 D. & R. 66 ve Başvuru No. 28079/95, *L. De Angelis v. İtalya*, 17 Ocak 1997, yayımlanmamış da dahil.

⁶⁷ Yukarda, Türkiye'nin Uluslararası Yükümlülükleri bölümüne bkz.

çalışma olduğu ve suç unsurunun bulunmadığı doğrultusundaki savunmasını kabul eden Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından iki kere beraat ettirilmiş olduğu halde Polat, sonunda hüküm giymiş ve bir yıl hapis ve para cezası almıştır.

Özet olarak, henüz değiştirilmemiş olan yasalar sayesinde Kürtçe radyo ve TV yayıncılığı hala yasaktır ve heyetimiz, Kürtçe şarkılar yayınlamanın bile soruşturmaya uğrama ve kapatılma riskini taşıdığını saptamıştır. Basılı medya ve yayınlar konusunda ise, Türkiye'nin batısında Kürtçe yayınlar konusunda bir ölçüde özgürlük bulunmakla birlikte ülkenin yoğunlukla Kürt olan güneydoğusunda Kürtçe malzemelerin üretilmesine ve dağıtılmasına ilişkin ciddi kısıtlamalar sürmektedir.

Tavsiyeler: Biz, Türkiye Hükümeti'nin basılı işlerde ve radyo-TV yayıncılığında Kürtçe'ye ilişkin olarak aşağıdaki adımları atmasını tavsiye etmekteyiz:

1. Kürtçe yayıncılık üstündeki kısıtlamaları kaldırılması için 3984 sayılı, 1994 tarihli, Radyo ve Televizyon Kanalları'nın Kurulması ve Yayıncılık Yasası'nın (RTÜK Yasası) 4. maddesinin (f) paragrafını değiştirilmesi. RTÜK Yasası, Kürtçe yayın yapmak isteyen yayıncıların bu tür lisansları alırken tam ve eşit şans sahibi olmalarının ve ülke çapında Kürtçe yayın yapan geniş bir radyo ve televizyonlar yelpazesi olmasının sağlanması için büyük ölçüde değiştirilmelidir.
2. Türk yetkililer, Anti-terör Yasası'nın 8. maddesi ve Ceza Yasası'nın 159. ve 312.2. maddesi gibi hükümlerin herhangi bir ortamda Kürt dilini kullanma, Kürtçe şarkılar çalma veya Kürt kültürünün herhangi bir yönünü dile getirme imkanlarının fiilen bastırılması için kullanılamaması konusunda gerekli bütün adımları atmalıdırlar. Uygulamayı istismara açık hale getiren aşırı genişlikleri gözönüne alınarak bu hükümler, etki alanlarının daraltılacağı ve çeşitli iletişim ortamlarında Kürtçe kullanımının fiilen bastırılması için birer araç olmaktan çıkartılacakları biçimde değiştirilmelidir.

Kültür Hayatı ve Sanat

Azınlık haklarını korumayı amaçlayan uluslararası enstrümanlardan bir kısmı, devletlerin ulusal azınlıkların kültürel ve dilsel kimliklerini korumaya yönelik adımlar atmasını ve bu kimliğin teşvik edilmesi için gerekli koşulları yaratmasını gerektirmektedir.⁶⁸ Bu hakkı koruyan enstrümanlar arasında Kopenhag Belgesi, Birleşmiş Milletler Azınlıklar Bildirgesi ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi de bulunmaktadır. Bu hakkın temeli, azınlıkların, kendi iradeleri dışında asimilasyon çabalarına maruz kalmaksızın kendi kültürlerini bütün açılardan özgürce geliştirme hakkı ile öğretim ve kültür kurumları, dernekleri ve örgütleri kurma ve yaşatma özgürlüğü vardır. Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme, 30. maddesinde, bir azınlık mensubu bir çocuğun, azınlık grubunun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültüründen yararlanma ve kendi dilini kullanma hakkından mahrum edilemeyeceğini teyit etmektedir.

Geleneksel müziğin, şiirin, öykülerin ve diğer kültürel dışavurumların canlı tutulması,

⁶⁸ Yukarıya, Türkiye'nin Uluslararası Yükümlülükleri bölümüne bkz.

herhangi bir dilin muhafaza edilmesi için esastır. Kürtler, kısmen kendilerini bir azınlık olarak kabul etmeyen ve kültürleri ile kimliklerini yüreklendirecek veya kolaylaştıracak herhangi bir adım atmamış olan bir devlet içinde yaşan marjinal bir grup olarak, sayelerinde Kürt kültürünün çeşitli yönlerinin çok daha resmi bir yapılanma içinde korunabileceği, yayılabileceği ve geliştirilebileceği kendi resmi kurumlarını oluşturma şansını hiçbir zaman elde edememiş olduklarından sözelliğe ağırlık vermişlerdir. Türkiye’de Kürt kültürünün dışavurumlarını muhafaza etmek için kurulabilmiş olan kütüphaneler ve din kurumları gibisinden resmi kurumlar da zaman içinde ya ortadan kaldırılmış ya da kapatılmıştır. “Dengbêj” olarak bilinen ve şarkıları ezberleyip yeni kuşaklara aktaran topluluk üyeleri geleneği canlı tutulabilmiştir ama, bu türden gayriresmi, sözel, topluluk temelli kurumların modern dünyanın tehditi altında olması kaçınılmazdır.

Buna rağmen heyetimiz, Kürt kültürünü ve dilini muhafaza etme ya da bunun çağdaş dışavurumlarını üretme konusundaki her girişimin ve özellikle de bunları insanlara erişirme doğrultusundaki her girişim devlet yetkililerince engelleneceğini anlamıştır. Kültür kurumları özel olarak tehdit altındadırlar. Yetkililer Kürtçe veya Kürt kültürüyle ilgili araştırmalara ve yayınlara hoşgörü göstermeye hazır olmakla birlikte, herhangi bir biçimde öğretim amacı güttüğü biçiminde veya topluluk arasında Kürt kültürünü teşvik ettiği biçiminde yorumlanabilecek hiçbir etkinliğe hoşgörü gösterilmeyecek; tam tersine bunlar çabucak ve şiddetle ezilecektir. Heyetimiz, Kürt kültürünün çeşitli yönlerinin muhafaza edilmesi ve nemalandırılmasını amaçlayan kurumlar kurmanın aşırı ölçüde zor olduğunu öğrenmiştir, Örneğin şirketleşmek üzere sicil başvurusu yapan bir kurum, planlanmış etkinliklerinin arasından konferans, seminer ve eğitim çalışmaları organize etmeyi çıkartıncaya kadar reddedilmiştir. Bir başkasına Güneydoğu’da şube kurma izni verilmemiş veya bu tür şubeler açılmış, ama çok kısa bir süre sonra da kapatılmışlardır.

Heyetimiz üç kültür kurumuna, ikisi de İstanbul’da bulunan Kürt Enstitüsü ile Mezopotamya Kültür Merkezi’ne ve Güneydoğu’daki Van Kültür Merkezi’ne yönelik sert tedbirleri birinci elden öğrenmiştir. İstanbul’daki Kürt Enstitüsü Kürt ve Türk entellektüeller tarafından, Kürt dilinin, kültürünün ve edebiyatın incelenmesi amacıyla 1992 yılında kurulmuştur. Uluslararası platformda büyük saygı gördüğü açık bir kurum olarak Kürt Enstitüsü bir düzeye kadar resmen de kabul edilmiş, öyle ki resmi işlemlere davet edilir olmuştur. Seminerler ve yayınlar hazırlamaktadır ve kısa bir süre önce Kürtçe-Türkçe bir sözlük yayınlamıştır. Kürt dilinde yaptığı yayınlara yasak konmamıştır. Ne var ki heyetimizin ziyaretin bir hafta önce, 29 Ocak’ta polis elinde bir kapatma emriyle çıkagelmiştir. Kapatmanın gerekçesi, polisin Enstitü’nün arka odalarından bir tanesinde küçük bir karatahta bulmuş olmasından başka birşey değildir ve bu yetersiz kanıt temel alınarak, Enstitü’nün daha önce izin almaksızın öğretime yönelik kurslar vermekte olduğu yönünde bir suçlama yapılmıştır.⁶⁹ Enstitü’nün Kürtçe dersler için yapılan öğrenci kampanyasıyla hiçbir ilgisi olmadığı halde, kapatma zamanlamasının rastlantısal olmaması ve Enstitü’nün öğrenci kampanyasıyla çığırından çıkan resmi devlet histerisinin bir kurbanı olması olası gibi görünmektedir.

Yine İstanbul’da bulunan Mezopotamya Kültür Merkezi’nin uzmanlık alanı, tiyatro,

⁶⁹ Enstitü, 2001 Aralık ayında yasadışı öğretim kursları vermekle zaten suçlanmış ve beraat etmiştir.

sinema, folklor, müzik, dans ve fotoğraf da dahil çeşitli konularda, çoğunlukla Kürtçe olsa da Mezopotamya'nın diğer kültürlerini de yansıtan kültürel ve sanatsal olaylar ve etkinlikler düzenlemektir. Yayınlarının, müzik kasetlerinin ve CD'lerin üretimini gerçekleştirmekte veya desteklemektedir. Belki de kültürü inlanlara erişirmedeki etkili rolünden ötürü, kurulduğu 1991 yılından beri yetkililerin ciddi müdahaleleriyle yüzyüze kalmıştır. 1998 yılında Merkez'in salonu, lisansı olmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Lisans başvurusu ise, kamuya açık bu tür yerlerin okullardan en az 200 metre uzak olmasını gerektiren bir yasa çerçevesinde, bir liseye bu kadar yakın olan bir yerde böyle etkinliklerin yapılmasının uygun olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Heyetimiz aynı sokakta sözkonusu liseye daha da yakın barlar ve lokantalar olduğunu görmüş olduğundan bu yasanın bazılarında uygulanıp bazılarında uygulanmadığı açıktır. Salonu kapatıldığı için Merkez, gösterileri başka yerlerde gerçekleştirmeye zorlanmış; ancak uygulamada yerel yetkililerin ya başvurularını geri çevirmek için her çareye başvurduklarını ya da cevap bile vermediklerini farketmiştir.⁷⁰ Merkez'in Güneydoğu'daki şubelerinden üçü yerel valinin olağanüstü hal yetkisiyle kapatılmış ve kendilerine "yüzlerce" dava açılmıştır.

Kültür kurumlarına yönelik önlemlerin üçüncü bir örneği yakın zamanda Güneydoğu'daki Van Kültür Merkezi'nin kapatılmasıdır. 2000 gibi yakın bir tarihte kurulmuş olan Merkez'in ana ilgi alanı Kürt müziği olmuş ve Merkez, düğünler gibi toplantılarda amatör gösteriler ve geleneksel müziği korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan etkinlikler düzenlemiştir, Merkez'in kapatma kararı Bölge Valisi tarafından alınmıştır; gerekçe yasadışı kurslar düzenliyor olmasıdır. İzin alınmadan verilen kurslar, bir çeşit müzik aleti olan "saz" kurslarıdır. Merkez, yeniden açılmasına ve diğer etkinliklerini sürdürmesine izin verileceğini umut etmektedir.

Kurumlara karşı alınan önlemlerin yanısıra sanatsal ürünler de yakından izlenmektedir. Olağanüstü Hal Yasası, olağanüstü hal bölgesindeki valiye bölgede basım yapılmasını veya basılı işlerin bölgeye sokulmasını yasaklama erkini vermektedir. Müzik kasetleri üretim aşamasında sıkı denetimlere tabi tutulmaktadır. Kürtçe şarkılar, özellikle eğer herhangi bir siyasi içerikleri varsa yasaklanabilmektedir. Bazen bir tek Kürt kimliğinin dışavurulmuş olması dahi kabul edilemez bulunabilmektedir; bize, bunun başvurunun yapıldığı zaman diliminde geçerli olan siyasi atmosfere bağlı olduğu söylenmiştir. Prodüktörlere belli bir kelimenin ya da deyimini değiştirilmesi talimatı verilebilmektedir. Bazen müzik kasetleri izin alındıktan sonra dahi yasaklanabilmektedir. Güneydoğu'da yasaklanmış olan ama ülkenin geri kalan bölümlerinde izin verilen birçok kaset bulunmaktadır. Heyetimize, 1998 yılına kadar Diyarbakır'da yasaklanmış olan yaklaşık 250 kasetlik bir liste gösterilmiştir.

Yukarda zaten anlatıldığı gibi yetkililerin, anlamı hiç değilse yoruma açık olan tek bir

⁷⁰ 2911 sayılı gösteriler ve kamuya açık koplantılarla ilgili yasa ve 2908 sayılı dernekler yasasının her ikisi de, derneklerden, eğer kendi binaları dışında bir yerde kamuya açık bir toplantı düzenlemeyi arzu etmekte iseler derneklerden, 72 saat öncesinde yetkilileri bilgilendirmelerini talep etmektedirler. Yetkililer, olaydan en geç 24 saat önce bir cevap vermek zorunluğundadırlar. Heyetimize anlatıldığı kadarıyla, gerçek hayatta yetkililer bunu bir izin isteme ve alma süreci olarak görmekte ve çoğunlukla bazı şartlar koşmakta, muhtemel yasa ihlallerine ilişkin uyarılarda bulunmakta veya cevap vermemekle yetinmektedirler. Başka bir deyişle süreç çoğunlukla yasaya uygun gelişmemektedir.

şarkı çalındı diye kapatmış oldukları Diyarbakır'daki Gün Televizyonu deneyimi de, kültür hayatını düzenleyen güçlerin gaddarlığını göstermektedir. Topluluk içinde kültür etkinliklerinin düzenlenmesinde seçilmiş belediye yetkilileri de rol oynayabilmektedirler ancak, Güneydoğu'da olağanüstü hal bölgesi içindeki veya yakınındaki belediyeler, kültürel olayları gerçekleştirmezden evvel bölge valiliğinden izin istemeye zorlanmata ve bu tür izinler verilmeyebilmektedir. Örneğin 2001 yılında Van Belediyesi'ne başlığı "Barış" olan bir tiyatro oyununun sahneye konması için izin verilmemiştir.

Kürtçe ve diğer azınlık dillerine yönelik tutumuyla çok çelişkili olarak Türk Devleti, Türk dilini etkili bir biçimde teşvik etmeye kalkışmaktadır; yasalardan birinin hedefi şudur: "*bTürk dilinin saf güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkartmak, [ve] dünya dilleri arasında yüce bir yer edinmesini sağlamak...*"⁷¹ Türk yasaları, Kürtçe ve diğer azınlık dillerinin ve kültürlerinin medyada dışavurumunu kısıtlamayı hedeflerken aynı zamanda da Türk dilini ve kültürünü etkili bir biçimde teşvik etmeyi ve cesaretlendirmeyi hedeflemektedir. O kadar ki RTÜK Yasası'nın 4. maddesinde yer alan "yayıncılık ilkeleri"nden bir tanesi yayıncılığın, "*Türk öğretim sisteminin genel amaçlarıyla, belli başlı akideleriyle ve ulusal kültürül geliştirilmesi ilkesiyle*" uyumlu olmasını gerektirirken, 31. madde de özel radyo ve televizyon kanallarının öğretim, kültür ve Türk halk müziği ile Türk sanatı konularında belli oranda program yayınlamasını şart koşmaktadır.

Türk Devleti'nin azınlık kültürlerinin dışavurulması ile ayrılıkçılık tehdidi arasında bağlantı kurma konusundaki ısrarı, yasalar kadar devlet yetkililerinin Kürt sanatlarına yönelik uygulamalarından da belli olmaktadır. Sinema, Video ve Müzik Eserlerine İlişkin Yasa'nın 1. maddede açıklanan amaçları arasında ilk başı çeken şudur: "*ulusal birlik, bütünlük ve bunların ebedileştirilmesi bakış açısıyla sinema ve müzik hayatına düzen getirmek...*"⁷² Bir kere de 3. madde Yasa'nın üst denetiminin, hiçbir eserin "*devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğü; ulusal bağımsızlık, cumhuriyet, ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu yararı ile genel ahlak ve sağlık açısından*" bir suç teşkil etmeyeceğini güvence altına alacağını ve eserlerin, "*ulusal kültürümüze ve alışkanlıklarımıza uygunluğu bakımından*" resmi görevlilerce izleneceğini yinelemektedir. Yetmezmiş gibi 9. madde de bu ilkeleri ihlal ettiği belirlenen her eserin yasaklanacağını ve bir kovuşturma yapılacağını teyit etmektedir. Polise, "*devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, anayasal düzene, genel güvenliğe ve ahlaka*" zarar verecek olan oyunların, filmlerin veya videoların gösterildiği yerleri kapatma, olmazsa bu

⁷¹ 2876 sayılı, 11 Ağustos 1983 tarihli Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu'nun Kurulmasıyla İlgili Yasa. Diğer yasalar da benzer hedefler gütmektedirler. Örneğin Kültür Bakanlığı'nın Örgütlenmesi ve Görevlerine İlişkin Kararname, değişik Türkçe lehçelerinin araştırılması ve öğretilmesi ve bu amaçla kurumlar oluşturulması için Hal Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün kurulmasını emretmektedir. KHK/354 sayılı, 2 Mart 1989 tarihli kanun hükmündeki kararname. 2954 sayılı, 11 Kasım 1983 tarihli Türkiye Radyo ve Televizyon Yasası 5. ve 9. maddelerinde Atatürk'ün reformlarını sağlamaştırmanın, ülkenin bölünmez bütünlüğünü korumanın ve ulusal kültürün geliştirilmesini teşvik etmenin ve "anlaşılabilir, doğru ve güzel Türkçe kullanmanın" önemine değinmektedir (5. maddenin (g) fıkrası).

⁷² 3257 sayılı, 23 Ocak 1986 tarihli Yasa.

etkinlikleri durdurma yetkisi verilmiştir.⁷³ Heyetimize, bu geniş çerçeveli erkin sık sık kültürel Kürt dernekleri ile diğer sivil toplum örgütlerine karşı kullanıldığı söylenmiştir. Türk Hükümeti, 1991'den bu yana Kürtler'in kendi evlerinde kendi dillerini kullanmalarını ve kendi kültürlerini sürdürmelerini kabul etmeye hazır olsa dahi, topluluk içinde, kültür dernekleri veya müzik veya yayın prodüktörleri eliyle de olsa farklılığı belirgin bir Kürt kültür hayatının ortaya çıkartılması yakından incelemeye tabi tutulacağı ve şiddetli sınırlandırmalara konu olacağı doğrultusunda bir nihai hükümden kaçınmak zordur. Bu tür sınırlandırmaların Türk yerel hukukunun sınırlarının bile dışına taşılarak gerçekleştirileceği ve Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerinin de kesin bir ihlali olacağı hükümleri de ayrıca kaçınılmazdır.

Kısacası, azınlıkların kültürel kimliğinin korunmasını sağlayan uluslararası enstrümanların, yukarda, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri bölümünde ayrıntısıyla tanımlanmış olan sayısız hükmüne Türkiye'de itibar edilmemektedir. Heyetimiz, Kürtler'in, asgaride, kendi kültürlerini özgürce geliştiremediklerini veya öğretim ve kültür kurumlarını kurup sürdüremediklerini saptamıştır.

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin, kültür hayatında ve sanatta Kürtçe konusunda aşağıdaki adımları atmasını tavsiye etmekteyiz:

1. 2876 sayılı, 11 Ağustos 1983 tarihli Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu'nun Kurulmasıyla İlgili Yasa, Kültür Bakanlığı'nın Örgütlenmesi ve Görevlerine İlişkin Kararname, KHK/354 sayılı, 2 Mart 1989 tarihli kanun hükmündeki kararname gibi, Türk dilini ve kültürünü yüreklendirmek ve teşvik amacıyla çıkartılmış yasalar, Türkçe'ye ilaveten azınlık dillerinin ve özellikle Kürtçe'nin de teşvik edilmesi ve yüreklendirilmesini sağlamak için değiştirilmelidir.
2. Sinema, Video ve Müzik Eserlerine İlişkin Yasa'nın 1. ve 3. maddeleri, bu hükümlerin Kürt dilinin kullanımının veya herhangi bir yaratıcı dışavurum alanında Kürt kültürünün herhangi bir yönünün ifade edilmesinin kısıtlanması için kullanılmamasını güvence altına almak için değiştirilmelidir.
3. Türkiye geri kalan dört ilde de olağanüstü hali kaldırarak bölgedeki olağanüstü hal valilerinin, basılı işlerin, yayınların, müzik kasetlerinin ve diğer malzemenin bölgeye sokulmasını veya dağıtılmasını kısıtlama erklerini ilga etmelidir.

Kamu Kurumlarında ve Adalet Sisteminde Kürtçe'nin Kullanımı

Halihazırda kamu hizmetlerini alırken, kamu kurumlarıyla ilgili işlerde (bu kurumlarla yapılan sözlü ve yazılı iletişim de dahil olmak üzere) Kürtçe kullanmak yasal olarak mümkün değildir; ne de adalet sisteminde genel olarak Kürtçe kullanmak mümkündür. Bu tür uygulamalarda Kürtçe kullanma hakkının bütünüyle inkarınının temelinde, 1982

⁷³ Section 8, 2559 sayılı, 4 Temmuz 1934 tarihli yasanın 3233 sayılı, 16 Temmuz 1985 tarihli Yasa ile değiştirilmiş 8. maddesi. Polis bu erki, en yüksek idari amirin emriyle kullanabilmektedir ki Güneydoğu'nun olağanüstü hal bölgelerinde bu kişi validir.

Türk Anayasası'nın Türk Devleti'nin vatani ve milletiyle bölünmez bir bütün oluşturduğunu ve dilinin Türkçe olduğunu teyit eden 3. maddesinin bulunduğu söylenmektedir.

Türk yetkililer bu hükmü, kamu kurumlarıyla iş yaparken, kamu hizmetleri alırken ve adalet sisteminin işleyişinde Türkçe'den başka bir dilin kullanılmayacağı anlamına gelecek biçimde yorumlamaktadırlar. Bizim görüşümüz ise, Türkçe'nin Türk Devleti'nin resmi dili olarak tasarlanmış olmasının Türk Devleti'nin çeşitli organlarının Türk vatandaşlarıyla ilişkilerinde diğer dilleri kullanma yetisi vermediği anlamına gelmediği ve gelemeyeceğidir; nitekim 3. madde, her şart altında Türkçe'nin kullanılacağı ifade ediyordur.

Heyetimiz, Türkçe dışında herhangi bir dilin kullanılmasına ilişkin yürürlükteki bu yasağın Kürtçe konuşan çok sayıda insan açısından yarattığı zorluklar konusunda dikkate değecek ölçüde kanıt toplamıştır. Özellikle, bütün güvenilir kanıtlar göstermektedir ki, Türkiye'nin Kürt nüfusunun önemli bir kısmı Türkçe'yi hiçbir biçimde ne anlamakta ne konuşmakta ne de bu dilde geçerli bir iletişime izin verecek bir akıcılıkla konuşmakta veya anlamaktadırlar. Bu raporun başka yerlerinde de işaret edildiği gibi bu, özellikle kırsal alanlardan Kürt kadınları ve özellikle kırsal alanlardan gelen yaşlılar için doğrudur; bu tür insanlar genel olarak fazla resmi öğrenim görmemişlerdir ve bunun sonucunda Türk dilini yeterince öğrenmemişlerdir. Heyetimizin yüzyüze kaldığı sorunlardan bir tanesi (ki bu, Kürt halkının sosyal durumuna ilişkin araştırma yürüten herkesin yüzyüze kaldığı bir sorundur), yine bu raporun başka bölümlerinde de değinilmiş olduğu gibi, Türkiye'de Kürt olan kendilerini etnik olarak Kürt diye kabul eden insanların sayısına, Türkiye'de Kürtçe'yi konuşan, anlayan, okuyan ve yazan insanların sayısına ve anadili Kürtçe olup da hem Kürtçe hem Türkçe konuşanların bilgi düzeyine ilişkin güvenilir istatistiklerden tamamen mahrum olunmasıdır. Bu bilgi yoksunluğunun sebeplerinden bir tanesi Türk yetkililerin nüfus sayımlarında veya başka vasıtalarla bu bilgiyi derleme taleplerinin olmamasıdır. Türk yetkililer için bu tür sorular sormak ve bu tür bir araştırma yürütmek, bir Kürt halkının varlığını kabul etmek demektir ve bunu yapmak, Türkiye'de müslüman azınlık bulunmadığını söyleyen resmi ideolojiyi tehdit edecektir. Ne var ki Türkiye'de nüfusun % 20 kadarının etnik olarak Kürt olduğu aşikardır ve etnik Kürtlerin önemli bir kısmı asimile edilmiş olsa dahi hala anadili Kürtçe olan çok sayıda (kesinlikle milyonlarca) insan vardır ve yine çok sayıda insan da Türkçe'yi ya çok az anlayıp konuşmakta ya da hiç anlamamakta ve konuşmamaktadır.

Bu dil gerçeği, Türk yetkililerin Kürtçe kamu hizmeti vermeyi bütünüyle reddetmesiyle katlanarak Türk nüfusunun çok önemli bölümünün yeterli kamu hizmeti almasına çok ciddi bir mania oluşturmaktadır. Heyetimiz İstanbul, Diyarbakır ve Van'daki temaslarında Kürtçe konuşan Türk vatandaşlarının bu gerçeklik dolayısıyla içine düştükleri çeşit çeşit ciddi olumsuzluğa ilişkin sayısız örnek konusunda bilgi sahibi olmuştur. Devlet, yeterli tıbbi hizmeti Kürtçe verebilecek eğitimli tıp personeli bulundurma konusunu güvence altına alacak adımları atmadığından, yalnızca Kürtçe konuşan ve yeterli sağlık hizmeti alamayan kişilere ilişkin çok sayıda örnek olay duyduk. Bu sorun özellikle İstanbul'da akut haldeydi ve Kürtçe konuşulan Güneydoğu'daki çekirdek bölge dışında kalan bölgelerin hepsinde de ciddi bir sorun var gibi

görünmekteydi. Heyetimiz, kendisi Kürtçe konuşmayan ve bir tek Kürtçe konuşabilen kişileri şakacıktan şöyle bir muayene etmekten ötesine heves duymayan ya da beceremeyen doktorlardan haberdar edilmiştir. Bir tek Kürtçe konuşup da hamileliği sırasında, doğum yaparken veya doğum sonrası dönemde, bu dil engeli yüzünden yetersiz tıbbi bakım gören hamile anneler olduğunu öğrendik. Heyetimiz, tıp personelinin kimilerinin Kürtçe konuşması ve karşılıklı çevirmen olarak işlev görmesi daha olası olduğundan, Kürtçe konuşulan bölgelerde bu sorunun o kadar da akut olmadığı izlenimini edinmiştir. Ne var ki bu bölgelerdeki sorun da yine aşırı ölçüde ciddidir; çünkü tıp sistemi ulusal düzeyde yürütülmektedir ve Kürtçe konuşulan bölgelerde bile tıp personelinin birçoğu Kürtçe konuşmayan kişiler olmaktadır. Heyetimiz bazen bir doktorun ya da tıbbi hizmet sağlayıcısının tıp işletmesinde çevirmen olarak çalışabilecek biri istihdam etmeye çalıştığını, ancak bunun kendine özgü bir durum olduğunu ve çoğu durumda çevirmen çevirmen olarak eğitim almamış olduğunu ve dolayısıyla yeterli bir kesinlikle çeviri yapamadığını öğrenmiştir. Bazı durumlarda kadın hastalar için erkeklerin çeviri yapması istenmektedir ve bu, çoğu kere kadınlara özgü duyarlı sağlık sorunlarının yabancı bir erkek tarafından çevrilmesi sözkonusu olduğu içindir ki açıkça bir sıkıntı nedenidir. Şurası açıktır ki yoğun olarak Kürtçe konuşulan bölgelerde dahi sağlık hizmetleri kurumu, yeterli öğrenim görmüş Kürtçe konuşan elemanlar buldurmak için herhangi bir çaba sarfetmemektedir. Bu sorunla başa çıkmak için hazırlanmış bir eğitim programı veya buna ilişkin herhangi bir politika kesin olarak yoktur. Dolayısıyla yalnızca Kürtçe konuşan ve Türk nüfusu içinde bir hayli geniş bir azınlığı oluşturan kişilerin yeterli sağlık hizmeti alma umudu, en iyi ihtimalle eşitlikçi değildir, en kötü ihtimalle de neredeyse olanaksızdır.

Aynı sorun kendisini diğer kamu hizmetlerinde de göstermektedir ve ayrıca adalet sistemi içinde de bu önemli bir sorun teşkil etmektedir. Heyetimiz, Türk adalet sisteminin Türk mahkemelerinde, idari mahkemelerde ve diğer yargısal ya da yarı yarıya yargısal kurumlarda Kürtçe kullanılmasına imkan vermediği konusunda çok sayıda ve tutarlı ifadeler duymuştur.⁷⁴ Anladığımız odur ki, ceza mahkemelerinde çevirmen olmasına ilişkin sınırlı bir yasal hak mevcuttur. Özelinde Türk Ceza Yasası'nın 252. maddesi, bir zanlının Türkçe'yi anlamıyor olması halinde, bir çevirmenin kendisini, ve Cumhuriyet savcısının nihai suçlaması ve savunması ile kendi avukatının savunması konusunda bilgi vereceğini teyit etmektedir. Bu hükümdeki çevirmen edinme hakkının, zanlının yazılı ya da sözlü ifade vermeyi de kapsayıp kapsamadığı belirgin değildir ve sözkonusu hüküm, bir ceza duruşmasının, bir çevirmen yardımıyla katkıda bulunacak tanıkları gibisinden diğer unsurlarının haklarına da hiç değinmemektedir. Sulh mahkemeleri ve cezai olmayan diğer yargı kurumları itibarıyla, heyetimizin anlayabildiği kadarıyla, ister yazılı olsun isterse sözlü ifade verirken veya diğer kanıtlar sunulurken, ifadeyi veren şahıs (ya bir davalı veya süreçteki herhangi bir kişi ya da bir tanık) Türkçe'yi konuşma, anlama, okuma veya yazma konusunda çok yetersiz de olsa, bunları hiç yapamasa da, Kürtçe kullanma hakkı yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla, tıpkı bunun gibi çevirmen kullanma hakkı da yoktur. Daha da ötesi, her nasılsa Türk Ceza Usulleri Yasası bu hakkın ihlalini gerektirmektedir veya en azından kendine özgü ve birbiriyle uyumlu olmayan bir biçimde

⁷⁴ İlginçtir ki *Tepe v. Türkiye ve Tekdağ v. Türkiye*, Ekim 2000, Başvuru. Nos. 27244/95 ve 27699/95 davalarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerçeklerin saptanması duruşmalarını Ankara'da yaptığında tanıkların Kürtçe ifade vermelerine izin verilmiştir.

uygulanmaktadır. Türkçe bilgisi yetersiz olan kişilerce Kürtçe verilen ifadelerin veya diğer kanıtların görmezden gelindiğine dair birçok örnek olay duymuş bulunuyoruz; bu gibi durumlarda mahkeme kayıtları çoğunlukla tanığın mahkeme tarafından anlaşılmayan bir dilde ifade verdiğini kayda geçirmiştir. Heyetimiz ayrıca, özellikle Güneydoğu'daki Kürtçe konuşulan bölgelerde bazı davalarda, yargıcın ya da mahkeme başkanının salonda çevirmenlik yapabilecek birinin olup olmadığını sorabildiğini ve mahkeme katibi gibisinden birilerinin mahkemede çevirmenlik yapabildiğini öğrenmiştir. Ne var ki bu yalnızca kendine özgü bir çözümdür ve tamamen yargıcın ya da mahkeme başkanının böyle bir çözümü destekleyip desteklememe konusundaki iradesine ve Kürtçe konuşan birinin salondaki mevcudiyetine bağlıdır. Öte yandan, bize bu bilgileri verenler, resmi bir eğitim almamış olduklarından böylesi kendine özgü durumlarda ortaya çıkan çevirmenlerin çoğunlukla ifadeleri yanlış çevirdiklerine, sorgularda iletişim sorunları yarattıklarına ve genel olarak güvenilir çeviri yapma görevini tam anlamıyla ifa edemediklerine dikkati çekmişlerdir. Kendine özgü çevirmen devlet görevlisi olduğunda (belki bir mahkeme katibi) ve özellikle de bu kişi bir biçimde adalet sisteminin bir ögesi olduğunda buna ilaveten bir de tarafsızlık konusunda ortaya çıkan endişeler vardır.

Polis ve güvenlik güçleriyle ilgili konularda da aynı koşullar sözkonusudur. Özellikle, polis veya güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındıkları, sorgulandıkları ve çeşitli suçlarla itham edildikleri veya ifadelere imza atmaları istendiğinde Kürtçe konuşan kişilerin, Türkçeyi az bilseler veya hiç bilmeseler dahi Kürtçe konuşma haklarının olmadığına dair çok sayıda ifade duyduk. Muhtemelen bu ifadelere, AİHK'nın, genel olarak adil bir duruşma hakkını somutlayan 6. maddesi 2. paragrafı çerçevesinde, bu tür ifadelerde elde edilen kanıtların yasadışı yollardan temin edildiği gerekçesiyle karşı dava açılabilir. Ara sıra bir polisin ya da güvenlik görevlisinin bile böyle kendine özgü bir çevirmen olabileceğini de öğrenmiş bulunuyoruz; üstelik bu resmen yasaklanmış değildir (aslına bakılırsa olumlu bir biçimde buna pek tevessül edilmediğini duymuş bulunuyoruz) ve her helükadrda bu da doyurucu olmaktan uzak bir çözümdür; yalnızca bu kişiler çevirmen olarak eğitilmemiş olduklarından değil ve fakat üstüne üstlük sücin, çıkarları, gözaltındakilerle, sorgulananlarla, suçlananlarla vesaire çakışmayabilecek katılımcıları oldukları için.

Biz, kamu kurumlarıyla ilişkide veya kamu hizmetlerinin alınmasında Kürtçe kullanma hakkının tamamen inkar edilmesinin Türkiye'nin şu anda yürürlükte olan uluslararası yükümlülüklerinden bir kısmının açık bir şekilde ihlali anlamına geldiği ve Türkiye'nin tarafı haline gelebileceği çeşitli enstrümanlardan bir kısmı açısından da açık bir ihlal oluşturacağı görüşündeyiz. Hassaten, kamu kurumlarıyla ilişkide veya kamu hizmetlerinin, özellikle sağlık hizmetleri ile sosyal hizmetlerin alınmasında Kürtçe kullanma hakkının inkarı, Lozan Antlaşması'nın 38. maddesinin 1. paragrafında yer alan, Türk Hükümeti'nin dil ayırımı yapmaksızın Türkiye'de yaşayan herkesin hayatını ve özgürlüğünü tam olarak ve bütünüyle korunmasını temin etmeyi üstlenmesini sağlayan korunmanın tartışmaya açık bir ihlalidir. Özellikle, Kürtçe konuşan insanlardan önemli bir kısmı için olduğu gibi kişinin tam olarak ve yeterli bir biçimde anlamadığı veya kendini ifade edemediği durumlarda Kürtçe konuşmaktan mahrum edilmek, bu tür kişilerin, sağlıklarıyla uğraşırken, belli sosyal hizmetleri alırken ve yargının cezai

boyutunda bu türden bir dezavantaj insanın hayatına ve özgürlüğüne mal olabileceğinden hayatları ya da kişisel özgürlükleri tehlikede iken ciddi dezavantajlı durumda olmaları demektir. Bunun gibi, bütün Türk vatandaşlarının tam ve eşit olarak yararlanması gereken kamu hizmetleriyle ilgili olarak Kürtçe konuşanların içine sokulduğu açık dezavantajlı durum da, Evrensel Bildirge'nin bütün insanların yasa önünde eşit olduklarını ve hiçbir ayırım güdülmezsizin (ki bu muhtemelen dile dayalı bir ayırımı da içermektedir) yasa tarafından eşit olarak korunacaklarını teyit eden 7. maddesinin ihlali demek olacaktır. Biz ayrıca, kamu yetkilileriyle ilişkide Kürtçe kullanımının fiilen yasaklanmasının, aynı gerekçelerle, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle ilgili bölümde değinildiği gibi ICCPR'nin⁷⁵, bütün kişilerin yasa önünde eşit olduğunu ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit olarak korunacağını ve yasanın dil dahil hangi temele dayanırsa dayansın ayırımcılığa karşı eşit ve fiili korunma sağlayacağını teyit eden 26. maddesinin de ihlali demek olduğu görüşünderiz. Bu bağlamda *Diergaard v. Namibia*⁷⁶ davasıyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun nispeten yeni kararına değinmek istiyoruz. Afrikaans konuşan kişilerin şikayeti bir dizi meseleyi kapsıyordu ama, bunlardan bir tanesi Namibia Hükümeti'nin devlet memurlarına Afrikaans dilindeki yazılı veya sözlü dilekçelere, devlet memurları bunu kusursuzca yapabilecek durumda olsalar dahi cevap verilmemesi talimatını vermiş olmasıydı. İnsan Hakları Komisyonu'nun çoğunluk oyu bunun 26. maddenin ihlali olduğu yönündeydi. Açıkcası, Kürtçe konuşanların dil yüzünden acısı çektikleri önemli dezavantaj, Kopenhag Belgesi ile Çerçeve Sözleşmesi'nin Türkiye'den çözmelerini isteyeceği birşeydir. Örneğin Kopenhag Belgesi'nin 31. paragrafı katılımcı devletlerin, gerekli hallerde, ulusal azınlık üyelerinin insan haklarını ve temel özgürlükleri yazar ve bunlardan yararlanırken tam bir eşitliğin gerçekleşmesi amacıyla özel önlemler almasını istemektedir. Aynı belgenin 34. paragrafı, katılımcı devletlerin, ulusal azınlık mensubu kişilere, *devletin resmi dilini öğrenmeleri de gerekli olmakla birlikte*, kamu yetkilileri karşısında mümkün olduğu zaman ve gereği varsa kendi anadillerini kullanma konusunda fırsat verilmesini güvence altına almak için gayret sarfedeceklerini teyit eder. Çerçeve Sözleşmesi'nin 10. maddesinin 2. paragrafı taraf devletlerin, ulusal azınlık mensubu kişiler ile idari yetkililer arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin, bu durumda Kürtçe'nin, kullanılmasına imkan verecek koşulları güvence altına almak için gayret sarfedeceklerini teyit eder. Bu yükümlülük Kürtler benzeri ulusal azınlık üyelerinin “geleneksel” olarak veya “ağırlıklı olarak” yaşadıkları bölgelerde uygulanır. Açıkcası bu formüllendirme yalnızca Güneydoğu'ya değil ve fakat İstanbul, İzmir, Ankara ve Türkiye'nin Kürtçe konuşan çok sayıda insanın yaşadığı bölgelerine de uygulanacaktır. Sözkonusu yükümlülük yalnızca ulusal azınlıklar bu tür hizmetleri talep ettiklerinde ve bu tür bir talep gerçek bir ihtiyaçtan doğduğunda uygulanacaktır. Bizim görüşümüze göre ve yukarıda değindiğimiz ifadeler veri alındığında Kürtçe dilinde hizmet için “gerçek bir ihtiyaç” bulunmadığını tartışmak olanaksızdır. Türk adalet sisteminin genelinde Kürtçe kullanımı konusundaki imkansızlık bağlamında da, bu, bizim görüşümüze göre Türkiye'nin var olan uluslararası yükümlülüklerinden en temel olanları açısından bir dizi ihlale yol açmaktadır. Özelinde, Lozan Antlaşması'nın 39. maddesinin 5. paragrafı, resmi dilin varlığıyla birlikte, anadili Türkçe olmayan Türk vatandaşlarına

⁷⁵ Aynı gerekçelerle, AİHK'nın 12. sayılı Protokolü'nün 1. maddesinin de ihlal edildiği görüşünderiz.

⁷⁶ CCPR/C/69/D/760/1997, 6 Eylül 2000 tarihli karar.

(örneğin Kürtçe olan), mahkemelerde kendi dillerinin sözlü kullanımı konusunda yeterli imkanın sağlanacağını teyit etmektedir. Bu hakkın yalnızca davalılara yönelik olacak biçimde veya yalnızca ceza mahkemeleri ile sınırlandırılmadığına dikkat edilmelidir. AİHK'nın 5. maddesinin 2. paragrafı, tutuklanan herkesin tutuklanmasının gerekçeleri ve kendisine isnat edilen suçlar konusunda, derhal ve anladığı bir dille bilgilendirileceğini teyit etmektedir. 6. maddesinin 3. paragrafının (e) fıkrası, cezai suç isnat edilmiş bir kişinin, eğer kendisi mahkemede kullanılan dili anlayamıyor veya konuşamıyor ise, bir karşılıklı çevirmenin ücretsiz yardımını alma hakkına sahip olduğunu teyit etmektedir. Anlama ve konuşma yeteneğinin, bir karşılıklı çevirmene hak kazandıracığı düzey bur olgu ve derecelendirme sorunudur ve gerekli olan yardımın derecesiyle bağlantılıdır⁷⁷; öyle ki Avrupa Mahkemesi, kişinin mahkeme dilini konuştuğu ve anladığı durumlarda karşılıklı çevirmen ihtiyacı doğmayacağını netleştirmiştir.⁷⁸ *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Federal Almanya Cumhuriyeti*,⁷⁹ davasında Avrupa Mahkemesi, karşılıklı çevirmen kullanan kişinin, hüküm giymiş olsa dahi bu hizmet için ödeme yapmayacağını netleştirmiştir. Avrupa Mahkemesi ayrıca, karşılıklı çevirmen bulundurma hakkı zanlı için adil bir duruşmayı güvence altına alma anlamına geldiğinden, ücretsiz olarak karşılıklı çevirmen bulundurma hakkının, adil bir duruşma hakkından yararlanabilmesi için anlaması gerekli olduğundan duruşmalarda kendisine karşı yöneltilen bütün o belgelerin ve ifadelerin çevirisinin veya karşılıklı çevirisinin yapılacağı biçimde genişletileceğine de hükmetmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla bu davada sözkonusu hak, bir yargıç önünde bir başlangıç soruşturmasını, hapis cezasının tekrar gözden geçirilmesini ve duruşmanın kendisi gibi suçlamanın da tercüme edilmesini kapsamıştır. *Kamasinski v. Avusturya*⁸¹ davasında Avrupa Mahkemesi, bedava karşılıklı çevirmen yardımı alma hakkının yalnızca duruşmalarda verilen sözlü ifadelerle değil ve fakat aynı zamanda belgesel malzemeyi ve duruşma öncesi gelişmelere de uygulanacağını onaylamış; ancak bu hakkın, prosedürdeki bütün yazılı kanıtların veya resmi belgelerin de tercüme edilmesini gerektirecek kadar geniş olmadığına; karşılıklı çeviri yardımının davalıya kendisine karşı açılan davayı anlaması ve kendini savunması için, özellikle de mahkemeye olayları kendi açısından aktarması için olanak sağlamaktan ibaret olduğuna işaret etmiştir. En önemlisi, Avrupa Mahkemesi 3. paragrafın (e) fıkrasında garanti altına alınan hakkın pratik olması ve fiiliyata geçmesi açısından, uzman yetkililerin yükümlülüğünün yalnızca bir karşılıklı çevirmen atanmasıyla sınırlı olmadığına ve fakat özel koşullar altında uyarıldıkları zaman, bunu müteakiben bir ölçüde sağlanan çevirinin yeterliliğine ilişkin bir denetimin yapılacağı biçimde genişletilebileceğine işaret etmiştir.⁸² Suçlamanın içeriğine ilişkin sözlü bir açıklama yeterli olabilecekken, suçlamanın yazılı bir çevirisini görmeyen bir davalı, bazı koşullarda dezavantajlı duruma

⁷⁷ *K. v. F.A.C.*, Başvuru. No. 2465/65, 24 CD 50 (1967); *X v. B.K.*, Başvuru. No. 8124/77, 2 Özet 916 (1978).

⁷⁸ *K. v. Fransa*, Başvuru. No. 10210/82, 35 DR 203 (1983); *Bideault v. Fransa*, Başvuru. No. 11261/84, 48 DR 232 (1986). Her iki davada da, kusursuz Fransızca konuştukları halde Brötancayı mahkemede kullanma peşinde olan ve bunu yapabilmek için karşılıklı çevirmen kullanan Brötanlar ile ilgilidir.

⁷⁹ Seri A, No. 29, 28 Kasım 1978, 2 E.H.R.R. 149'da rapor edilmiştir.

⁸⁰ *Age*, para. 48, s. 65.

⁸¹ Seri A, No. 168, Başvuru. No. 9783/82, 19 Aralık 1989, 13 E.H.R.R. 36'da rapor edilmiştir.

⁸² *Age*, para. 74, ss. 64-65.

düşebilecektir ve bu tür davalarda yazılı bir çeviri gereklidir.⁸³ Duruşmada yapılan çevirinin mutlaka simültane olması gerekmemektedir ve sonuçları özetleyebilir⁸⁴; öte yandan hükmün tam bir yazılı çevirisi gerekme de, kişinin hükmedilen cezayı temyiz edebilmesi için, hükmü ve gerekçesini anlamasına yetecek sözlü açıklamalar yapılması gereklidir.⁸⁵

Daha önce işaret edildiği gibi Türk Ceza Usûlleri Yasası'nda Türkçe dışındaki dillerin kullanımına ilişkin bir hüküm bulunmakla birlikte, bu hakkın, sözkonusu uluslararası yükümlülükler çerçevesinde, özellikle duruşma öncesi dönem için gerekli olduğu kadar geniş olup olmadığı belli değildir; her halükarda da heyetimize aktarılmış olan sözlü kanıtlara bakılırsa bu yerel hükme de genel olarak uyulmamaktadır ve çok çok kendine özgü ve tutarsız bir biçimde uygulanmaktadır. Bunun neticesinde Türkiye'de gözaltına alınan, suçlanan veya yargılanan kişinin yetersiz bir Türkçe bilgisine sahip olduğu çok sayıda yeni davada ceza mahkemelerinde bile genel olarak Kürtçe kullanılmaması uluslararası enstrümanlardaki hükümlerin açık bir ihlalidir.

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin, kamu kurumları ve adalet sistemi ile ilişkilerde Kürtçe kullanılması konusunda aşağıdaki adımları atmasını öneriyoruz:

1. Anayasa'nın 3. maddesinin Türk devletinin organlarında Türkçe dışında bir dil kullanımını yasaklamakta ise, 3. madde böyle bir yasaklamanın giderileceği şekilde değiştirilmeli. Hassaten 3. madde, Türkçe'nin devletin resmi dili olduğunu ve fakat diğer dillerin de, yasa hükmüne bağlı olarak kullanılabileceğini netleştirebilir. Bu arada biz, Türkiye'nin var olan ve olası uluslararası yükümlüklerini gözönünde tutarak, Anaya'nın değiştirilmesini ve Kürtçe konuşanların diğer türk vatandaşlarıyla aynı nitelikte kamu hizmeti alabilmelerinin güvence altına alınması ve Kürtçe konuşanların, arzu ettikleri takdirde, diğer kamu kurumlarının yanısıra devlet kurumlarıyla da her düzeyde Kürt dilinde etkileşmelerini güvence altına alınması için yeni yasalar çıkartılmasını öneriyoruz.
2. 252 Sayılı Türk Ceza Usûlleri Yasası'nın 52. maddesi, AİHK'nın ilgili hükümleriyle uyumlu olacak biçimde bir çevirmen sağlanacak gibi değiştirilmeli. Dahası, sulh mahkemelerinde ve diğer yargısal ya da yarı yargısal kurumlarda, yine Türkiye'nin var olan ve olası uluslararası yükümlülüklerine paralel olarak, Kürtçe kullanılmasına izin verecek yeni yasalar yapılmalı. Son olarak, Türk yetkililer, Kürtçe konuşanlara (ve Türkiye'ye özgü diğer azınlık dillerini konuşanlara), bundan yararlanmak isteyenler için bedava karşılıklı çevirmenlik hizmeti sağlayacak bir sistem geliştirmelidirler; buna, bu amaçla karşılıklı çeviri yapacak kişilerin eğitimini ve hatta akredite edilmelerini sağlayacak bir sistem kurulması da dahil edilmelidir.

⁸³ Age, para. 79, s. 66.

⁸⁴ Age, para. 83, s. 67

⁸⁵ Age, para. 85, s. 68. Karşılıklı çevirmen hakkı konusunda ayrıca bkz, *Brozicek v. İtalya*, Seri A, No. 167, Başvuru. No. 10964/84, 19 Aralık 1989, 12 E.H.R.R. 371.

Özel Hayat ve Ticaret

1983'ten 1991'e kadar Kürtçe'nin gündelik hayatta kullanılması 2932 Sayılı Türkçe Dışındaki Dillerde Yayıncılıkla İlgili Yasa ile sıkı bir biçimde yasaktı. Bu yasanın 3. maddesi Türk vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğunu ve Türkçe dışındaki dillerden herhangi birinin anadil olarak kullanılması veya yayılması için herhangi bir etkinlik yapılmasının yasak olduğunu teyit ediyordu. Bu yasanın 2. maddesi fikirlerin ifade edilmesi, yayılması ve yayınlanması için Türk Devleti tarafından kabul edilmiş devletlerin birinci resmi dilleri dışında herhangi bir dilin kullanılmasının yasak olduğunu teyit ediyordu. Neticesi olarak bu, Kürtçe herhangi bir devletin birinci resmi dili olmadığından Kürt dilini yok saymış oluyordu;⁸⁶ nitekim gerek KHRP gerekse diğer insan hakları örgütleri, daha önce, bu yasa sayesinde yalnızca kendi dillerini konuşmuş olan, birçoğu bir tek Kürtçe bilen çok sayıda Kürt ile ilgili yargılamaları belgelendirmişlerdir. 2932 sayılı yasa 1991 yılında yürürlükten kaldırılmıştır ama, yasadaki bu değişim ve dolayısıyla Kürtçe'nin özel küredeki kesin statüsü hala belirsizdir.

Bu belirsizliğin nedeni kısmen, bu raporun her yerinde gösterilmiş olduğu gibi Türk Devleti ve kamusal etkinliklerin, öğretim sisteminin zımnen tamamında Kürtçe'nin kullanımına getirilmiş yasaklamalar ve kısıtlamalar; Kürtçe'nin radyo-TV yayıncılığında tamamen yasaklanmış olması ve ayrıca özel hayat ve ticaret küresinde Kürtçe'nin kullanımı üstünde etkili olmayı sürdüren bir dizi farklı yasadır. Örneğin işletmelere ve gönüllülük bazındaki kurumlara da uygulanan 2908 Sayılı Dernekler Yasası'nın 5. maddesi, hiçbir derneğin anayasanın giriş bölümündeki temel ilkelerle ters düşecek biçimde kurulamayacağını ve hassaten de Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikleri Anayasa'da ifade edilmiş olan varlığını, dil, ırk, sınıf, din veya mezhep farklılıklarına dayalı farklılıklarla tehlikeye atma veya ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılıklarından yola çıkarak azınlıkların var olduğunu iddia etmek veya Türk dili ve kültüründen farklı dilleri ve kültürleri korumak, geliştirmek ve yaymak suretiyle azınlık oluşturmak veya bir bölgeye, ırka, sınıfa veya özgül bir dine veya mezhebe mensup kişilerin diğerleri üstünde egemenlik veya ayrıcalık tesis etmesi amacıyla dernek kurulamayacağını teyit etmektedir. 5. madde 26 Mart 2002 tarihinde 4748 sayılı yasa'nın 5. maddesinin B paragrafıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklarına dayalı bir azınlık oluşturmak veya bir bölgeden, ırktan, sınıftan veya özgül bir dinden veya mezhepten olanların diğerleri üstünde egemenlik veya ayrıcalık tesis etmesi amacıyla dernek kurmanın da ayrıca yasaklandığını teyit etmek üzere değiştirilmiştir. Açıkçası bu hüküm pratikte açık uçlu bir hükümdür ve Kürt dilinin veya kültürünün geliştirilmesi amacıyla örgüt kurulamamasını güvence altına almak amacıyla kullanılabilir ve kullanılmıştır. Kürtçe'nin korunması veya teşvik edilmesiyle ilgilenecek kurumlar oluşturulmasını kısıtlamakta kullanılan bir başka hüküm de, Medeni Hukuk'u değiştiren 903 sayılı Yasa'nın 74. maddesidir ki bu da yasaya karşı olan veya ahlaki ve ulusal değerlere karşı olan siyasi görüşlere destek vermeyi amaçlayan veya belli bir ırka veya topluluğa mensup

⁸⁶ KHRP, *Cultural and Language Rights of the Kurd (Kürtler'in Kültür ve Dil Hakları)s*, (KHRP: Londra, Şubat, 1997), s.9. Bu raporda Diyarbakır'ın eski belediye başkanlarından birinin, sırf ekibiyle Kürtçe konuştu diye ceza aldığına değinilmiştir.

üyeleri destekleyen vakıfların sicil kaydının yapılmayacağını teyit etmektedir. Yine kapsamı öylesine geniş ki bu madde de Kürt dilinin ve kültürünün korunmasına ve teşvik edilmesine yönelik vakıfların sicile kaydedilmelerinin reddi için bir temel olarak kullanılabilir. 2908 Sayılı Yasa'nın 6. maddesi, herhangi bir derneğin kuruluş senedinde veya sirkülerlerinin veya yayınlarının yazılmasında, genel kurul toplantısında veya özel veya resmi, açık ya da kapalı toplantılarında ve yasayla yasaklanmış dillerin kullanılmasını veya dernek tarafından organize edilen veya derneğin katıldığı herhangi bir toplantıda yasayla yasaklanmış bir dilde yazılmış banner, işaret, levha, görsel ve audio-video teyp, broşür, föy, bildiri veya benzeri bir belgenin kullanılmasını yasaklamaktadır. Değinilmiş olduğu gibi 1991 yılında 2932 Sayılı Yasa'nın yürürlükten kaldırılmasıyla Kürtçe kesin olarak "yasayla yasaklanmış bir dil" olmaktan çıkmıştır ama, Dernekler Yasası'ndaki bu hüküm de, 26 Mart 2002 tarihli 4748 Sayılı yasanın 5. maddesinin C paragrafıyla daha yakın bir zamanda değiştirilmiştir. Öte yandan değişmiş hüküm derneklerin hala resmi işlerinde Türkçe kullanacaklarını teyit etmektedir ki bu, gerçekte, daha önceki yasa hükmünde var olmayan bir hükümdür.

Ekonomik İşletmelerde/Şirketlerde Türk Dilinin Zorunlu Kullanımına İlişkin 805 Sayılı, 10 Nisan 1926 tarihli Yasa'nın 1. maddesi (ki hala yürürlükte olduğunu anlıyoruz), Türkiye'nin sınırları içinde Türk milletinden olan bütün kurumların ve girişimlerin, bütün anlaşmalarını, sözleşmelerini, haberleşmelerini, kitaplarını ve hesaplarını Türkçe yapmaya zorunlu tutmaktadır. Söz konusu yasanın 3. maddesiyle, yabancı şirketler ve girişimler kırtasiye işlerinde ve belgelerinde Türkçe dışında bir dil kullanabilmektedirler ama, bu tür kırtasiye işlerinin ve belgelerin ekinde Türkçe birer kopya olmak zorundadır ve imzalanacak olan bu kopyadır ve orijinal belge olarak kabul edilen de ve yasal olarak geçerli kabul edilen de bu kopyadır.

Kürtçe'nin kullanılmasıyla ilgili olarak, 1353 Sayılı Türk Alfabesinin Kabul Edilmesine ve Uygulanmasına İlişkin Yasa'nın 2. maddesi, bütün devlet dairelerinde ve kurumlarında ve bütün şirketlerde, derneklerde ve özel topluluklarda bilumum haberleşmenin Türkçe harflerle yapılmasının zorunlu olduğunun kabul edilmesini gerektirmektedir. Söz konusu yasanın 4. maddesi, bütün özel ve resmi haberlerin, duyuruların, ilanların, sinema ilanlarının ve bütün gazetelerin, yayınların ve dergilerin Türkçe yazılıp basılmasını gerektirmektedir. 5. maddesi, kitapların Türkçe hazırlanıp Türkçe harflerle yayınlanmasını zorunlu kılmaktadır. Kürt dili Türkiye'de genel olarak Latin harfleriyle yazılsa da, Kürtçe'de olup da Türk alfabesinde bulunmayan birkaç tane harf de vardır. Dolayısıyla bu yasa Kürtçe yazının kullanımını yasaklamasa da, açıkçası bu etkiyi yapabilir veya bu etkinin yaratılmasında kullanılabilir. 1353 Sayılı Yasa'nın 7 Kasım 1982 tarihli Anayasa'nın 174. maddesinde zikredilip de anayasaya aykırılığı tartışılmayacak veya bu şekilde yorumlanamayacak yasalardan biri olduğuna da işaret etmek gereklidir. Son olarak 2911 Sayılı, Kamuya Açık Toplantılara ve Gösterilere İlişkin Yasa da fiilen, konserler, toplantılar vesaire de dahil olmak üzere geniş bir yelpazede kamuya açık Kürtçe olayları yasaklamak için kullanılmaktadır. Söz konusu yasanın 10. maddesi, derneklerin kamuya açık bir toplantı yapılmazdan en az 72 saat önce valiye veya bölge valisine haber verilmesinin zorunluğu olduğunu teyit etmektedir. Yasa bir sertifika veya izin belgesi almaktan ziyade yalnızca haber verme politikalarına ilişkin bir göreve değindiği halde, heyetimiz, Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul

Şubesi'nden bir yetkilinin ağzından, bu yasanın bir izin belgesi gerektirdiği şeklinde yorumlandığına ve Kürtler'in bir olayı sözkonusu olduğunda sertifika verilmesinin çoğunlukla reddedildiğini öğrenmiştir. Az önce değindiğimiz yasanın 17. maddesiyle vali ya da bölge valisi, kamu düzenini ciddi anlamda bozabilecek olayların vuku bulacağı konusunda güçlü bir ihtimal veya ulusal güvenlik gereklerinin ihlali sözkonusu ise veya edimler cumhuriyetin temel ilkelerini ortadan kaldırma amacına yönelik ise veya devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün ve genel ahlakın ve sağlığın korunması amacıyla kamuya açık bir toplantıyı yasaklayabilmekte veya erteleyebilmektedir. Yine bu, neredeyse açık uçlu formüllendirme yetkililere Kürt diliyle ilgili olayları kısıtlama konusunda geniş bir erim kazandırmaktadır. Bu hüküm 26 Mart 2002 tarihli 47748 sayılı yasanın 6. maddesiyle değiştirilmiştir ve şimdi artık valinin veya bölge valisinin, kamuya açık bir toplantıyı, ulusal güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesini önlemek, genel sağlığın ve ahlakın veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yasaklamasına veya ertelemesine izin vermektedir. 17. maddenin geniş kapsamını bir biçimde daraltan bu değişikliğin bu nedenle memnuniyetle karşılanması gerekir ama, yasanın yetkililer tarafından yine de Kürt diline ilişkin olayları fiilen kısıtlamakta kullanılıp kullanılmayacağı açık değildir.

Birarada ele alındıklarında bu çeşitli yasaların hem Kürt dilinin ve kültürünün korunması ve teşvik edilmesi niyetinde olan örgütlerin, özellikle de gönüllü örgütlerin ve özel sektör şirketlerinin kurulması ve hem de Kürtçe'nin özel ve gönüllü sektörlerde bir iletişim, özellikle de yazılı iletişim aracı olarak kullanılması üstünde ölümcül bir etkisi olmuştur. Örgütlerle ilgili olarak Dernekler Yasası öyle bir tavırla uygulanmıştır ki bu tavır, en iyi ihtimalle kaprisli olarak tanımlanabilir. Heyetimiz İstanbul'da 1992 yılında kurulmuş ve bir süre önce kapatılmış olan ve bir yığın suçlamayla karşı karşıya bulunan yöneticiyle biraraya gelmiştir. Enstitü, Türkiye'de Kürt dili ve kültürü üstüne yapılacak akademik çalışmaları destekleyecek hiçbir kurum bulunmaması gerçeğine bir yanıt olarak kurulmuştur. Birçok ülkede bir dilin standartlaştırılması, sözlüklerin ve gramerlerin oluşturulması, akademik tezlerin yayınlanması vesaire, üniversitelerin bünyesinde bulunan akademik bölümler veya enstitülerle, dil planlama kurumları, devlet daireleri veya benzeri kurumlar vasıtasıyla yürütülür. Türkiye'de Kürt dili konusunda faaliyet gösteren böyle bir kurum bulunmamaktadır; aslına bakılırsa Kürtçe öğrenime, kürtçenin kamu sektöründe kullanıma ilişkin olarak bu raporun her yerinde çerçevesi çizilmiş olan yasaklamalar bunun Türkiye'de gerçekleşmemesini teminat altına almıştır. Enstitü bu durumu düzeltmek için oluşturulmuş ve 1992 yılından bu yana bir dizi etkileyici çalışma yayınlamıştır ki bunların arasında ilk ayrıntılı Kürtçe-Türkçe sözlük de bulunmaktadır. Dernekler Yasası'nın 5. maddesiyle uyumsuz addedilebilecek niyet ve hedeflerinden ötürü Enstitü özel bir şirket olarak kurulmuştur ve çalışmalarını, iki olay dışında müdahale görmeksizin sürdürmüştür: bir defasında Kürt kültürüne ilişkin olarak yaptıkları bir konferanstan ötürü ve bir keresinde de yetkililerin Kürt dili öğretimi olarak tanımlayıp yasakladıkları, Enstitü tarafından açılmış bir kurstan ötürü.

Yukarda, kültür hayatı ve sanatla ilgili bölümde ayrıntısıyla tartışılmış olan Mezopotamya Kültür Merkezi 1991 yılında kurulmuştur ama, diğer Mezopotamya halklarının kültürleriyle ilgili etkinlikleri de olduğundan etkinlikleri yalnızca Kürt kültürüne yönelik değildir. Ne var ki pratik olarak şubelerinin hemen hemen tamamı

kapatılmış durumdadır ve gerçekleştirebildikleri etkinliklerin türü ile ilgili olarak fevkalade düzenli kısıtlamalarla yüzyüzedirler ve etkinlik yapmak istediklerinde çoğunlukla, daha önce açıklaması yapılmış olan 2911 sayılı yasa çerçevesinde izin alamamaktadırlar. Bunlar gibi Van'da da Van Kültür Merkezi'nin bir temsilcisiyle görüşmüş bulunuyoruz ki bu da 2000 yılının Kasım ayında şirket statüsüyle kurulmuştur. Şirketin temel amacı Kürt kültürü ile diğer kültürlerle ilişkin kayıt ve araştırma yapmaktır. Temsilci bize, şirketleşme istemlerinin Ankara'daki Ticaret Bakanlığı tarafından artarda refüze edildiğini; ancak şirket senetlerinden Kürtçe ile ilgili bütün değinmeleri çıkarttıktan ve bunları Anadolu kültürüyle ilgili genel araştırmalarla değiştirdikten sonradır ki sicil kayıdı yaptırımlarının mümkün olabildiğini anlatmıştır. Bu örgüt kısa bir süre önce kapatılmıştır.

Heyetimiz, ister tek tek ister bütün olarak ele alınsın yürürlükteki mevzuatın Türkiye'nin var olan uluslararası yükümlülüklerinden bir kısmını açıkça ihlal ettiği ve diğer bazı bağlayıcı olmayan yükümlülükler ile Türkiye'nin de taraf olabileceği yükümlülükleri de kesinlikle ihlal edeceği görüşündedir. Türkiye'nin bağlayıcı uluslararası yükümlülükleri bağlamında Lozan Antlaşması'nın 39. maddesinin 4. paragrafı, hiçbir Türk vatandaşına herhangi bir dilin özel görüşmelerde, ticarete, dinde, basında veya herhangi bir basılı işte ve kamuya açık toplantılarda özgürce kullanılmasına hiçbir kısıtlama getirilmeyeceğini teyit etmektedir. Yukarıda tanımlanan çeşitli kısıtlamalar, bizim görüşümüzce, bu hükmün açık bir ihlalidir. Yine bunlar, bizim görüşümüzce, Evrensel Bildirge'nin 19. ve 20. maddeleri, AİHK'nın 10. ve 11. maddeleri ve ICCPR'nın 19., 21. ve 22. maddeleri ile korunan ifade özgürlüğü ve dernekleşme özgürlüğü haklarının açık birer ihlalini oluşturacaklardır. AİHK ve ICCPR hükümleri bir dizi sınırlamaya tabi olsalar dahi bunlardan hiçbiri, halihazırdaki Türk hukukunda var olan Kürtçe'nin kullanımına ilişkin çok geniş kısıtlamaları haklı çıkartacak biçimde uygulanamazlar. Özelinde Kürtçe'ye büyük birdüzenlemeler yelpazesinde uygulanan geniş çaplı kısıtlamaların nasıl olup da ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, düzensizliğin veya suçun önlenmesi vesaire gibi şeylerin yararına olduğu açık olmadığı gibi, demokratik bir toplumda bu kadar geniş kısıtlamaların gerekli olup olmadığı da açık değildir.

Türkiye'nin bağlayıcı olmayan yükümlülükleri bağlamında, Kürtçe kullanımına ilişkin bu geniş ve geniş erimli kısıtlamalar, Kopenhag Belgesi, UNGA Azınlıklar Bildirgesi ve Çerçeve Sözleşmesi gibisinden belgelerin hem hedefleri hem beklentileri açısından kesinlikle ve kökten uyumsuzdurlar. Örneğin bu tür kısıtlamaların, Türkiye'nin Kürtçe konuşan nüfusunun etnik, kültürel veya dilsel kimliğinin korunması için tasarlanmış veya böyle bir etki gücüne sahip veya Kopenhag Belgesi'nin 33. paragrafına paralel olarak bu kimliği teşvik edici önlemler oldukları uzaktan bile söylenemez; üstüne üstlük bunlar Kürtçe konuşanların anadillerini özel hayatlarında olduğu kadar toplum içinde de özgürce kullanma (32.1. paragrafta gerektiği gibi), kendi anadillerinde bilgiyi yayma, bilgiye erişme ve bilgi alışverişinde bulunma (32.5. paragrafta gerektiği gibi) haklarına, kendi öğretim ve kültür enstitülerine, örgütlerini veya derneklerini kurma ve sürdürme haklarına (32.2. paragrafta gerektiği gibi) ve kendi ülkelerinde örgüt veya dernek kurma ve sürdürme haklarına (32.6. paragrafta gerektiği gibi) açıkça tecavüz etmektedirler

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin, Kürtçe'nin özel hayat ve ticaretle, iş hayatında ve gündelik hayatın başka yönlerinde kullanımına ilişkin olarak aşağıdaki adımları atmasını tavsiye ediyoruz:

1. 2908 Sayılı Yasa'nın 5. ve 6. maddeleri ya kaldırılmalı ya da öylesine ağırlıklı bir biçimde değiştirilmelidir ki Kürt kültürünün, dilinin ve kimliğinin korunması ve teşvik edilmesi için dernek kurulmasına yönelik doğrudan ya da dolaylı bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ile bütün derneklerin her türlü girişimlerinde Kürt dilinin kullanımına yönelik bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ortadan kalksın.
2. 805 Sayılı Yasa'nın 1. ve 3. maddeleri ya kaldırılmalı ya da öylesine ağırlıklı bir biçimde değiştirilmelidir ki Türkçe dışındaki dillerin ve hatta Kürtçe'nin yerli ve yabancı ekonomik girişimler ve şirketler tarafından kullanılmasına yönelik doğrudan ya da dolaylı bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ortadan kalksın.
3. Türkiye Anayasası'nın 174. maddesi, 1353 sayılı yasada değişiklik yapılmasına izin verecek biçimde; bunun ardından da 1353 sayılı Yasa'nın 2.,4. ve 5. maddeleri yalnızca Türkçe harfler kullanılması gerekliliğini ortadan kaldıracak biçimde veya eğer böyle bir gerekliliğin devamında yarar görülüyor ise, kullanıcılar öylesini tercih ettiklerinde veya arzu ettiklerinde Türkçe olmayan harflerin ve karakterlerin de kullanılmasına izin verecek biçimde değiştirilmelidir.
4. 2911 Sayılı Yasanın 17. maddesi, kamu yetkililerinin ve hatta valilerin ve vali yardımcılarının Kürt dilinde yapılan kamuya açık toplantıları ve Kürt diline, kültürüne ve Kürt kimliğinin bütün öteki yönlerine ilişkin kamuya açık toplantıları fiilen sınırlandırma erklerini daha da azaltmak üzere daha da değiştirilmelidir.

Siyasi Söylem ve Etkinlikler

Kamuya açık olanları kadar iç toplantılar ve belgeler de dahil olmak üzere bütün siyasi söylemde ve etkinliklerde Kürt dilinin kullanımı resmen yasaktır. Bu yasağın yasal temeli, Türkçe kullanımını zorunlu hale getiren çok sayıda kanun hükmüdür. Örneğin Siyasi Partiler Yasası'nın 43. maddesi, adayların seçimi sürecinde ister sözlü ister yazılı anlamda olsun Türkçe dışında herhangi bir dilin kullanılmasını yasaklarken,⁸⁷ aynı yasanın 81. maddesinin (c) fıkrası da parti kurallarının, sirkülerlerinin ve programlarının, bannerlarının, levhalarının, kayıtlarının, audio ve vizüel kayıtlarının, broşürlerinin ve bültenlerinin Türkçe olmasını ve bütün kongrelerde, kamuya açık toplantılarda, yürüyüşlerde ve propaganda çalışmalarında yalnızca Türkçe'nin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Seçimler ve Seçim Kayıtlarına İlişkin Genel Hükümlere İlişkin Yasa'nın 58.

⁸⁷ 2820 sayılı, 23 Nisan 1983 tarihli Yasa, 43. madde, 3. paragraf.

maddesi, radyo ve televizyon yayınları da dahil olmak üzere bütün seçim propagandasının Türkçe olmasının gerektiğini teyit etmektedir.⁸⁸ Parti kuralları ve düzenlemeleri ve siyasi programları yabancı bir dile tercüme edilebilmekle birlikte, bütün bunlar ancak yasayla yasaklanmamış dillere çevrilebilmektedirler.⁸⁹ Daha önce değinilmiş olduğu gibi 2932 Sayılı Yasa'nın 1991 yılında ilga edilmesinden bu yana, kesin olarak söylemek gerekirse Kürtçe artık yasayla yasaklanmış bir dil değildir.

Siyasi söylemde Kürt dilinin kullanımına getirilen kısıtlamalar, Türkiye'nin, Avrupa İnsan hakları Konvansiyonu'nun ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesi çerçevesindeki yükümlülükleriyle açıkça uyumsuzdur. Düşünce ve fikir sahibi olma ve bunları yayma hakkı, "siyasi" konuşmaları da içerecek biçimde yorumlanmaktadır ve Avrupa Mahkemesi, siyasi ifadenin korunmasına en yüksek önemi atfetmektedir.⁹⁰ Konvansiyon'un 1. numaralı Protokolü'nün 3. maddesi ile korunan, seçimlerde ifade özgürlüğü hakkı da ayrıca büyük ölçüde günceldir. 1. numaralı Protokol'un 3. maddesi şunu teyit eder: "Sözleşmeli yüksek taraflar, halkın yaşamayı seçerken düşüncesini özgürce ifade etmesini güvence altına alacak koşullar altında, mantıklı aralarla, gizli oyla serbest seçim yapmayı taahhüt ederler." Yakın geçmişteki *Podkolzina v. Litvanya* davasında, Litvanya'da Rusça konuşan azınlığın bir üyesi parlamento seçimlerine aday olarak katılmışsa da Litvanya diline hakkıyla vakıf olmadığının saptanması üzerine Merkez Seçim Komitesi tarafından aday listesinden çıkartılmıştır.⁹¹ Avrupa Mahkemesi, adayların resmi dili biliyor olmalarının, Litvanya'nın parlamenter sisteminin doğru düzgün işlemesini güvence altına almak gibi meşru bir amacı olmakla birlikte, adaylıktan çıkartılmanın bu amaçla orantılı kabul edilemeyeceğini ve dolayısıyla 1 numaralı Protokol'un 3. maddesi çerçevesinde bir ihlalin meydana geldiğini belirlemiştir. Sorun, adayın keyfi olarak, sürecin olağan standartlarına uymayan bir ikinci dil testine tabi tutulmuş olmasıdır. Türkiye, Konvansiyon'un 1 numaralı Protokolü'nu onamıştır ve Türkiye'yle ilgili olarak sorun, adayların seçimi sürecinde, özellikle önemli sayıda insanın pek iyi Türkçe konuşmadığı bölgelerde Kürt dilinin kullanımına ilişkin kısıtlamaların "halkın yaşamayı seçerken düşüncesini özgürce ifade etme" hakkını ihlal edip etmeyebileceği üstünde yoğunlaşacaktır. Son olarak Kürt anadilinin siyasi hayatta kullanılmasına ilişkin kısıtlamalar, tartışmalı olarak eşitlik ve ayrımcılıktan uzaklık ilkelerini de ihlal edeceklerdir. Örneğin 1 numaralı Protokol'un 3. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 14. maddesiyle (ayrımcılığın önlenmesi) birarada, başvuru sahiplerine daha da öte bir zemin oluşturabilecektir.⁹²

⁸⁸ 298 sayılı, 26 Nisan 1961 tarihli Yasa, 58. madde, 2234 sayılı, 17 Mayıs 1979 tarihli Yasa ile değişmiş hali.

⁸⁹ 81. maddenin (c) fıkrası, Siyasi Partiler Yasası.

⁹⁰ *Lingens v. Avusturya*, A 103, 42. para. (1986), *Barthold v. FAC*, A 90, paras. 42., 58 (1985).

⁹¹ Başvuru No. 00046726/99, 9 Nisan 2002 tarihli yargı.

⁹² Yukarıda, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle ilgili bölümde AİHK ile ilgili tartışmada değinildiği gibi Komisyon *Fryske Nasjonale Partij ve diğerleri v. Hollanda*, Başvuru. No. 11100/84, 9 E.H.R.R. 261'de rapor edilmiş olan davada, AİHK'nın 10. maddesinin "böyle bir dil özgürlüğünü" veya adayların belli siyasi ve idari düzenlemelerde Frizya dili kullanma özgürlüğünü garanti etmediği hükmüne varmıştır. Başvuru sahipleri adaylıklarını Frizya dilinde kayıt ettirmekten men edildiklerinden şikayetçi olmuşlardır ve bu, 1 numaralı Protokol'ün 3. maddesinin ihlalini oluşturmuştur. Komisyon, sözkonusu maddenin ilke olarak oy kullanma hakkını ve seçime katılma hakkını garanti ettiğini ve başvuru sahipleri böylelikle adaylıktan men edilmedikleri için ve kendilerini, partinin adının ve aday listesinin resmi dil olan Hollandaca bir çevirisini sunmaktan alıkoyan herhangi birşey bulunmadığından sözkonusu maddenin ihlal

Heyetimiz, Türkiye'nin siyasi partilerinden iki tanesinin temsilcileriyle biraraya gelmiştir: Kürt yanlısı HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) ve CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ve kendileriyle, üyelerinin ve seçmelerinin büyük bir kısmının Kürtçe konuşması, bunlardan bir kısmının iki dilli olması, diğerlerinin hiç Türkçe bilmemesi, yine de Kürtçe'yi kullanmalarının yasaklanmış olması bağlamında iş görme kabiliyetlerini tartışmıştır. Ülke çapındaki seçmen tam sayısının % 10'unu geçmek gibi bir eşik bulunduğundan her iki partinin de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsilcileri bulunmuyor olsa da HADEP Kürt nüfus içinde büyük farkla en popüler partidir.⁹³ Söz konusu yasayı delme girişimleri, ne kadar küçük olursa olsun sert bir biçimde cezalandırılmaktadır. Heyetimiz, geçtiğimiz yıl HADEP'in Nevruz (Kürt yeni yılı; başlıca Kürt bayramı) için hazırladığı posterlerden bir tanesine, Türkçe "nevruz" yerine Kürtçe "newroz" kelimesi kullanıldığı için nasıl el konmuş olduğunu öğrenmiştir. Heyetimiz ayrıca, 2000 yılında HADEP'in, üstünde Kürtçe dahil 3 dilden "barış" kelimesi de yazılı bir takvimi nasıl bastırıldığını ve bu unsurun nasıl bütün takvimlere el konmasına yol açtığını ve partinin yerel liderlerine nasıl dava açıldığını da öğrenmiştir. Heyetimize, Hakkari'de, üstünde üç dilden Türkçe, Kürtçe ve İngilizce ay adları bir takvim bastırılmasının ardından açılan buna benzer bir davayla ilgili bilgi de verilmiştir. Kürtler'in kendi dillerini kullanma hakkını açıkça desteklemeyi de içeren bir platformun benimsenmesi, siyasi partiler için geçmişte tehlikeli olmuştur. DEP Partisi (Demokrasi Partisi) Kürt sorununa, Kürtler'in kendi dillerine kullanma hakkını da kapsayan bir "kültürel özerklik" üstüne oturan demokratik bir çözüm çağrısı yapmıştır. DEP, 1994 yılında Ankara'daki Anayasa Mahkemesi'nin bir kararıyla kapatmış ve 19 meclis üyesinin hepsi de dokunulmazlıklarından arındırılarak ceza mahkemesine sevk edilmişlerdir. DEP'in eski milletvekillerinden olup da halen Türkiye'de hapis bulunan Leyla Zana'ya yönelik suçlamalara, 1991 yılında Millet Meclisi'nin genel kurulunda yeminini Kürtçe etmekte ısrar etmesi suçlaması da dahildir.⁹⁴ *Inter alia* Kürt dil haklarını ve siyasi tartışmalar bağlamında Kürtçe'nin kullanılmasını talep eden siyasi partilere yönelik önlemler, ifade özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü haklarının kullanılmasına açıkça müdahaledir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin DEP milletvekilleriniyle ilgili davada verdiği 11 Haziran 2002 tarihli yargı kararı, Türkiye'nin

edilmediğini hatırlatmıştır. Komisyon, 1 numaralı Protokol'ün 1. maddesinin de, AİHK'nın herhangi bir hükmünün de seçim amacıyla belli bir dilin kullanılması hakkını garanti etmediğini de eklemiştir. Kanımızca bu dava, Kürtçe'nin şimdi olduğu gibi siyasi etkinliklerden tamamen men edilmesini haklı çıkartmak için kullanılamaz. Biz, ifade özgürlüğü hakkının kesin olarak ifadenin dilini seçme konusuna da uygulanması gerektiği görüşündeyiz(bunun tersini iddia etmek garip olacaktır) ve Avrupa Mahkemesi'nin arkadan gelen içtihatında siyasi konuşmaya verdiği önem veri olduğundan, Avrupa Mahkemesi'nin, seçim politikaları bağlamında ya da daha da genel olarak bir azınlık diliyle siyasi görüşlerin ifade edilmesi hakkını korumayı reddetmesi neredeyse tahayyül edilebilir gibi değildir. Frizyaca bağlamında, anlıyoruz ki Frizyaca konuşanlar ayrıca Hollandaca'ya da tam anlamıyla vakıftırlar ve dolayısıyla Hollanda yetkililerinin Frizya dili kullanımına getirdikleri kısıtlamalarla dezavantajlı duruma düşüyor değillerdir ama, nüfusun önemli bir oranının resmi dili konuşmadığı bir yerde bu insanların kendi anadillerini kullanmaktan men edilmeleri siyasi süreçte katılma hakları üstünde açık ve belirgin bir etki yaratacaktır ve biz bunun, hem AİHK'nın 10. maddesinin hem de 1 numaralı Prokotol'un 3. maddesinin açık bir ihlalini oluşturacağına inanıyoruz.

⁹³ HADEP son seçimde Kürt kentleri Diyarbakır ile Van'da oyların % 65'ini almıştır.

⁹⁴ Summary of the files of indictment prepared by the Chief Prosecutor of the Ankara State Security Court in the case of Remzi Kartal and seven other DEP MPs, on file at KHRP.

İHAK'nın 1 numaralı Protokolü'nün 3. maddesini ihlal etmiş olduğudur.⁹⁵ Mahkeme, bu hükmün bütün bireylerin seçime katılma haklarını ve seçildikten sonra da temsil haklarını kullanmalarını garanti ettiğini onaylamıştır. Mahkeme ayrıca bunun, başvuru sahiplerini [DEP milletvekilleri] seçmiş olan seçmenin bağımsız kararına” bir müdahale olduğuna da hükmetmiştir.⁹⁶

Heyetimiz, Kürt topluluğu içinde Türkçe konuşmayan kişilerin, özellikle Güneydoğu'nun kırsal kesimlerindeki kadınların ve yaşlıların bu şartlar altında siyasi hayata nasıl katılacağı konusunda bilgi edinmek istemektedir. Örneğin insanlar, kullanmaya zorlandıkları dili anlayamıyor veya bu dille kendilerini ifade edemiyorlar ise parti etkinliklerine nasıl katılacaklardır? Bu durum özellikle, bizzat parti yetkililerinin ve üyelerden çoğunun Kürtçe bildiği ve dolayısıyla bu dilde iletişim kurabileceği Güneydoğu için adaletsizliktir. Bu dil meselesinin seçimlerde de etkili olduğuna dair bazı kanıtlar vardır. HADEP, Türkçe konuşamayanlar oy pusulalarını okuyamadıkları için oy kaybettiğine inanmaktadır. Siyasi tartışmalarda ve etkinliklerde Kürtçe kullanılmasına yönelik kısıtlamalar Türkçe konuşamayan insanların siyasi hayatta fiilen rol almalarına engel olduğu sürece, bu durum bu insanların, Türkiye'nin de imzalayanlarından biri olduğu, Sivil ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. maddesiyle ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21. maddesiyle korunmakta olan kamu meselelerinin hallinde rol alma, seçme ve seçilme haklarına da bir müdahale oluşturacaktır.⁹⁷ Yukarıda değinildiği gibi ayrıca serbest seçim hakkı ile ayrımcılık karşıtı yaklaşım da ihlal ediliyor olabilir.

Heyetimiz, Türkiye'nin, siyasi hayat alanında da yine, Kürtçe'ye herhangi bir biçimde değinilmesini veya Kürtçe'nin kullanılmasını devlet bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak gördüğünü saptamıştır. Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesi şunu teyit etmektedir: “*Siyasi partiler Türk Devleti'nin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürecek, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak, dil, ırk, renk, din ve dini mezhep temelinde farklılık yaratan veya bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir devlet kurma doğrultusunda bir amacı benimseyemez ve bu niyetlere yönelik etkinliklerde bulunamazlar ve başkalarını böyle davranmaya yöreklendiremezler.*” Ayrıca belli bir bölge, topluluk, grup ya da din temelinde de parti kurulamaz ve hatta yalnızca “*Türkiye Cumhuriyeti topraklarında ulusal ya da dini kültürlere veya dini mezheplere veya ırka veya dil farklılıklarına dayalı azınlıklar bulunduğunu*” iddia etmek de yasaktır (81. maddenin (a) fıkrası). Partiler, Türk dili ve kültürü dışında dilleri ve kültürleri korumayı ve geliştirmeyi “*böylece azınlıklar yaratıp Türkiye Cumhuriyeti halkının bütünlüğünü ortadan kaldırmayı*” amaç edinemezler (81. maddenin (b) fıkrası). Dahası, devletin laik yapısını değiştirmeyi amaç edinemez veya “*Atatürk'ün kişiliği, etkinlikleri veya anısını aşağılayamaz veya bu konuda kötü konuşamazlar*” (85-88. maddeler).

Tavsiyeler: Türk Hükümeti'nin siyasi tartışmalarda ve etkinliklerde Kürtçe'nin

⁹⁵ Başvuru nos: 25144/94, 26149/95 – 26154/95, 27100/95 ve 27101/95, *Sadak ve Diğerleri V. Türkiye*, 11 Haziran 2002 tarihli yargı.

⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yayını, “Chamber Judgment in the Case of Sadak and Others v. Turkey (Sadak ve diğerleri v. Türkiye Davasında Daire Yargısı,” 11 Haziran 2002.

⁹⁷ *Lingens v. Avusturya*, A 103 para 42 (1986), *Barthold v. FAC*, A 90 paras 42, 58 (1985).

kullanılmasıyla ilgili olarak aşağıdaki adımları atmasını tavsiye ediyoruz:

Siyasi hayatta, parti kuralları ve düzenlemeleri, programlar, kampanya malzemeleri ve kamuya açık toplantılar da dahil olmak üzere Türkçe dışındaki dillerin kullanımına yönelik yasakların kalkması için 2820 sayılı ve 1983 tarihli Siyasi Partiler yasası'nın 43., 78. ve 81. maddeleri ile 298 sayılı, 1961 tarihli Seçimler ve Seçim Kayıtlarına İlişkin Yasa'nın 58. maddesi değişmelidir.

Özel İsimler ve Yer İsimleri

Kürtçe özel isimlerin ve yer isimlerinin kullanılması Türkiye'de şiddetle yasaklanmıştır. Özel isimler bağlamında, geçmişte, 1934 tarihli 2/1759 sayılı Soyadı Düzenlemeleri ile anababalar, eğer belirgin Kürt isimleri vermişlerse çocuklarını nüfusa geçirtemiyorlardı. Bu hükmün yerini Nüfus Sicil Yasası'nın 16. maddesinin 4. paragrafı almıştır ki bu da "ulusal kültürümüze, ahlak değerlerimize, kullanımımıza ve adetlerimize" uymayan isimlerin veya "kamuoyu düşüncesine ters düşen isimlerin" verilemeyeceğini teyit etmektedir. 1990'lı yıllara kadar Türk yetkililer, bu hükmü, belirgin Kürt isimleri verilmiş çocukların kaydını yapmayı reddetmelerinin haklı gerekçesi olarak kullanmışlardır; mamafih birkaç olayda bu kısıtlayıcı yoruma, Türkiye'nin en yüksek mahkemesi de dahil olmak üzere çeşitli mahkemelerde dava açılmıştır ve şimdi artık belirgin Kürt isimleri verilmiş çocukların kaydettirilmesi mümkün olabilmektedir. Heyetimizin öğrendiğine göre, 1992 yılının Mart ayında bir Türk temyiz mahkemesi, çocuklarına Kürt ismi verdiler diye bir Kürt çiftin 16. maddenin 4. paragrafı çerçevesinde dava edilemeyeceğine hükmetmiş ve 1993 yılında da Hükümet, anababaların bundan böyle çocuklarına Kürt isimleri vermekte özgür olduklarını onaylamıştır. Bu davalarda, anlaşılan odur ki mahkemeler, Kürt isimlerini "yabancı" isim olarak kabul etmekte ve fakat bu tür isimlerin sırf bu yüzden ulusal kültüre, kullanıma veya adetler ters düştüğü kavramını reddetmektedirler. Örneğin 2000 yılında Temyiz Mahkemesi'ndeki bir davada mahkeme, 16. maddenin 4. paragrafının, yabancı kökenli bütün isimlerin dilden temizlenmesi için oraya konmadığına işaret ederek Doğu ve Güney Anadolu'nun "vatanın, tek bir etnik kökenli değil ve fakat değişik etnik kökenli insanların yaşadığı bir parçası" olduğunu ve "bu parçalı durumun, ulusal kültürümüzün ve adetlerimizin bir kısmını oluşturduğuna kuşku" bulunmadığını ve "Türkçe özel isimlere ilaveten Arapça ve Farsça gibi kökleri ulusal kültürümüzün ve geleneklerimizin içinde olan yabancı dillerdeki kelimelerden türetilmiş isimlerin de var" olduğunu kabul etmiştir.⁹⁸ Öte yandan heyetimiz, bu tür yasal zaferlere rağmen, birçok yerel nüfus müdürlüğünün Kürt isimleri taşıyan çocukların kaydedilmesi doğrultusundaki talepleri benimsemeyi reddederek, bundan etkilenen anababaları yasal çözümler aramaya sevkettiklerine dair çok sayıda ifade dinlemiştir ki bu ifadeler, anladığımız kadarıyla, Helsinki Watch tarafından belgelenmiş olan davalarla ve dolayısıyla Helsinki Watch'ın yasal ve hükümet politikalarındaki değişikliklerin yürürlüğe girmesinin çok büyük ölçüde yerel memurların iradesine bağlı olacak gibi görüldüğü yollu nihai hükmüyle de uyumludur. Heyetimizin geri dönüşünü izleyen günlerde, 4 Mart 2002 tarihinde Türk basınında çıkan, yedi tane ailenin, anababaların çocuklarına "ulusal kültürümüze, etik kurallarımıza, normlarımıza

⁹⁸ Temyiz Mahkemesi, Hakimler Genel Kurulu, E: 2000/18-127, K: 2000/154, T: 1.3.2000.

ve geleneklerimize uymayan isimler” veremeyeceklerini teyit eden bir Türk yasasını (muhtemelen daha önce alıntı yaptığımız Nüfus Yasası’nın bir hükmü) çiğnemekle suçlandıkları yolundaki haberler dikkatimizi çekmiştir. Haberlerde, 2001 yılının Aralık ayında hazırlanıp kısa bir süre önce kamuoyuna açıklanmış olan ve PKK’nın bu yedi aile tarafından kullanılan Serhat, Baran, Rojda ve Zelal gibi isimleri üyelerine kod adı olarak kullandığını ve sözkonusu ailelerden çocuklarına yeni isimler takmalarının talep edildiğini ve eğer aileler bunu reddederlerse para cezasına çarptırılacaklarını söyleyen bir iddianameyi zikredilmiştir. Haberlerde ayrıca Türk Hükümeti’nin yasaklanmış Kürt isimlerinden oluşan bir liste hazırladığı ve yerel görevlilere Kürt yer isimlerinin kullanılması konusunda dikkatli olmalarını emrettiği belirtilmiştir. Haberlerde son olarak, az önce değinildiği gibi Kürtler’in çoğunlukla Güneydoğu’daki Türk yetkililerin Kürt bebekler için doğum belgesi verirken Kürt özel isimleri Türk özel isimlerle değiştirdiklerinden şikayet ettiklerine dikkat çekilmiştir.

Yer isimleriyle ilgili olarak ise, Türkiye’de uzun zamandır uygulanan politika, Kürtçe yer isimlerini Türkçe olanlarla değiştirmek ve Kürtçe yer isimleri kullanılmasını fiilen yasaklamaktır. 5442 sayılı, 1949 tarihli İl İdaresi Yasası’nın 2. maddesi ile Türkçe olmayan veya anlamı muğlak olan köy isimleri Türkçe isimlerle değiştirilmiş ve böylelikle Kürt köylerinin isimleri, fiilen, tınsı Türkçe olan isimler haline gelmiştir. 1991 yılında İçişleri Bakanı, kasaba ve köylerin Kürtçe isimlerinin iade edileceğini açıklamışsa da bu açıklama yürürlüğe girmemiştir.

Kürtçe özel isim kullanımına yönelik kısıtlamalar için, biz bunun Türkiye’nin var olan birçok uluslararası yükümlülüğü açısından bir ihlal olduğunu söylüyoruz. Hassaten diyoruz ki, isim insanın şahsi kimliğinin önemli bir yönü olduğundan, nasıl arzu ediyor ise öyle adlandırılması kişinin kendini ifadesinin köklü bir parçası olması hasebiyle bu bir ifade özgürlüğü hakkı ihlalidir. Bu ayrıca açıkça, hiçbir yasal ilkeyle bağdaşmayan, kişinin özel ya da aile yaşantısına yönelik bir sınırlandırmadır. Dolayısıyla bu kısıtlamalar, Evrensel Bildirge’nin ve İHAK’nın (hassaten 8. ve 10. maddelerinin) ilgili hükümleri kadar, Lozan Antlaşması’nın 39. maddesinin hiçbir Türk vatandaşının özel ilişkilerinde herhangi bir dili özgürce kullanmasına kısıtlama uygulanamayacağını teyit eden 4. paragrafı ile de uyumsuzdur. Özellikle *Stjerna v. Finlandiya*,⁹⁹ davasında Avrupa Mahkemesi, İHAK’nın 8. maddesinin isimlere ilişkin olarak açık bir gönderme içermediğine ve fakat bir isim şahsın kimlik kazanmasının bir aracı olduğu ve bir aileyle bağlantıyı ortaya koyduğu içindir ki bir bireyin isminin, kendi özel ve aile hayatının meselesi olduğuna işaret etmiştir. Üstüne üstlük, isimlerin kullanımının düzenlenmesinde bir kamu yararı olabileceği olgusu, bir insanın, belli bir dereceye kadar diğerleriyle ilişki kurma hakkının yorumu olan isim sorununun, özel ve aile yaşantısının alanından çıkartılmasına yeterli değildir.¹⁰⁰ Bu olayda Avrupa Mahkemesi, kişinin ismini değiştirme hakkı üstündeki yasal kısıtlamaların kamu yararıyla haklı çıkartılabileceğini (örneğin, nüfus kayıtlarının kesin olmasını güvence altına almak veya şahsi kimlik araçlarını muhafaza etmek gibi)¹⁰¹ kabul etmiştir; ne var ki biz, kişinin anadilinde var olan bir ismin kullanımının yasaklanmasının kamu yararıyla haklı çıkartılabilmesi için bir

⁹⁹ Seri A, No. 299-B, Başvuru. No. 18131/91, 25 Kasım 1994; 24 E.H.R.R. 195’de rapor edilmiştir.

¹⁰⁰ *Age*, para. 37, s. 214.

¹⁰¹ *Age*, para. 39, s. 214.

neden görmüyoruz. Biz ayrıca, bu kısıtlamaların bir de üstelik bu raporda daha önce alıntı yapılmış, bağlayıcı olmayan çeşitli yükümlülüklerde yer alan hükümleri ihlal ettiğini söylüyoruz; örneğin Çerçeve Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 1. paragrafı, Sözleşme taraflarının, ulusal azınlık mensubu her kişinin kendi azınlık dilindeki kendi adını ve soyadını (aile adı) kullanma hakkına ve kendi hukuk sistemi içinde oluşturulacak modaliteler çerçevesinde bunların resmen tanınması hakkına sahip olduğunu kabul etmekle yükümlü olduklarını teyit etmektedir.

OSCE süreci ayrıca, OSCE'nin Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği himayesinde uluslararası uzmanlar toplantısı sonucu ortaya çıkan Ulusal Azınlıkların Kamu Yaşantısına Fiilen Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri'ni¹⁰² üretmiştir. Lund Tavsiyeleri'nin amacı, azınlık haklarının Yüksek Komiserlik'in ilgi alanına giren durumlara uygun standartların içeriğini berraklaştırmaktır.¹⁰³ Azınlıklarla ilgili olarak toprağa bağlı olmayan düzenlemeleri gündeme getiren 18. tavsiye şunu belirler: "Bireylerin ve grupların isimlerini azınlık dilinden seçme ve isimlerinin resmen tanınması hakları vardır" ve toprağa bağlı olmayan düzenlemeler çerçevesinde yaşayan azınlık kurumlarının azınlık dillerinin, kültürlerinin veya herikisinin öğretilmesi için müfredat belirleyebilmesini ister.

Kürt yer isimlerinin kullanımına ilişkin yasaklar, Türkiye'nin halihazırdaki bağlayıcı yükümlülüklerinden herhangi birini ihlal ediyor olmasa da, bağlayıcı olmayan yükümlülüklerinden bir kısmı gibi nihai olarak Türkiye açısından bağlayıcı hale gelebilecek olan Çerçeve Sözleşmesi gibi enstrümanlardaki hükümleri de ihlal etmektedir. Örneğin Çerçeve Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 3. paragrafı, bir ulusal azınlığın geleneksel olarak ve kalabalık bir nüfusla yerleşik olduğu bölgelerde, taraf devletlerin, geleneksel yerel isimleri, sokak isimlerini ve diğer kamuoyuna yönelik diğer topografik işaretleri, bunun için gerekli talep var ise, azınlık dilinde de yazmak için çaba göstermelerini gerektirmektedir. Açıkçası eskiden beri Kürt olan Güneydoğu Anadolu böyle bir bölge olacaktır ama, Türkiye'nin kentleşmiş yörelerinde Kürtler'in büyük sayıları veri olduğuna göre tartışmalı olarak bu kentler de bu paragrafın uygulanacağı yerler olacaktır.

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin Kürtçe özel isimler ve yer isimleriyle ilgili olarak aşağıdaki adımları atmasını tavsiye ediyoruz:

1. 16. maddenin 4. paragrafı, anababaların, çocuklarına Türkçe olmayan isimler, özellikle de Kürtçe isimler koyma hakkı olduğunu mutlak bir biçimde berraklaştıracak gibi değiştirilmelidir. Bunun da ötesinde mevzuat, insanların Kürtçe soyadlarını kullanma ve kaydettirme bir haklarının olduğunu berraklaştırmalı ve isimlerinin Kürtçe versiyonlarını kullanmalarına ve kaydettirmelerine izin verilmemiş kişilerin kayıtları değiştirmeleri için bir hak tanınmalı ve onların sözkonusu Kürtçe versiyonları kullanmalarına ve kaydettirmelerine izin vermek için gerekli diğer adımlar atılmalıdır.

¹⁰² OSCE tarafından 30 Haziran 1999 tarihinde dağıtılmıştır, HCNM.GAL/4/99 belg.

¹⁰³ Age, s.3.

2. 5442 sayılı yasanın 2. maddesi ilga edilmeli ve mevzuat, kamu yetkilerinin Kürtçe yer isimleri, sokak isimleri ve öteki kamu tasarımlarını kullanma ve bu tür Kürtçe isimleri gösterir işaret levhaları dikme haklarının bulunduğunu berraklaştırmalıdır. Mevzuat, kamu yetkililerinin Kürtçe'nin tarih boyunca kullanıldığı veya çok sayıda Kürt'ün yaşadığı bölgelerde Kürtçe işaretler kullanmalarını gerektirmelidir.

Sınırötesi İletişim

Görüştüğümüz kişilerden pekçoğu, diğer ülkelerdeki (ya Türkiye'yle sınırı olan içinde önemli bir Kürt nüfus barındıran İran, Irak, Suriye gibi ülkeler veyahut da İsveç, Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere gibi içinde önemli Kürt topluluklarını barındıran ülkeler) Kürt topluluklarıyla iletişim konularını gündeme getirmemiş olmakla birlikte, heyetimiz, Türk Devleti'nin bu türden temasları sınırlandırma etkisi olan bazı uygulamalarını farketmiştir. Örneğin Kürt öğrencilerin yurtdışında, Irak ve Fransa gibi Kürtler konusunda çalışma yapan bölümleri veya buna benzer kursları bulunan diğer ülkelerde bulunan yüksek öğretim kurumlarında, Kürt dili ve kültürü konusunda çalışma imkanlarının sert bir biçimde engellendiğine dair tanık ifadeleri dinlemiş bulunuyoruz. Yurtdışında okumak için bütün Türk öğrencilerin vize almak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurmaları gerekmektedir ve Kürt öğrenciler bu türden bir öğretim görmek üzere başvuru yaptıklarında vize talepleri rutin bir biçimde reddedilmektedir. Bu tür kısıtlamalar, hepsi de bu türden sınırötesi iletişime ve değiştokuşa imkan sağlayan Kopenhag belgesi, BMGK Azınlıklar Bildirgesi ve Çerçeve Sözleşmesi gibi Türkiye için bağlayıcı olmayan yükümlülükler doğuran bir dizi enstrümanın hükümleriyle çelişmektedir. Biz ayrıca, Basın Yasası'nın, yabancı ülkelerde basılıp da devletin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, Cumhuriyet'in varlığını, ulusal güvenliği, kamu düzenini, genel ahlak ve sağlığı ihlal eden çalışmaların Türkiye'ye sokulmasının veya Türkiye'de dağıtılmasının, Bakanlar Kurulu'nun bir kararıyla engellenebilir olmasını sağlayan 31. maddesinin sınır ötesi iletişime etkileri konusunda da endişe duymaktayız. Söz konusu madde ayrıca, bu tür basılı işlerin, Bakanlar Kurulu kararından önce İçişleri Bakanlığı tarafından da yasaklanabileceğini ve dağıtılmış olanlara da el konabileceğini teyit etmektedir. Son olarak aynı madde, yasaklanmış oldukları halde bunları bilerek Türkiye'ye getirenlerin ve bunları dağıtanların veya kısmen ya da tamamen tercüme edenlerin veya basanların hapis veya para cezasıyla cezalandırılmalarını sağlamaktadır. Bu mevzuat, az önce değinilen, bağlayıcı olmayan çeşitli hükümlerle uyumsuz olmasının yanısıra ayrıca, bilgi alışverişini de içeren ifare özgürlüğü hakkıyla da temelden uyumsuz gibi görünmektedir.

Tavsiyeler: Türkiye Hükümeti'nin sınır ötesi iletişimle ilgili olarak aşağıdaki adımları atmasını tavsiye ediyoruz::

1. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yurtdışında öğrenim görmek isteyen Kürt öğrencilere, özellikle Kürt dili veya kültürüyle ilgili inceleme yapmak isteyenlere uygulanan kısıtlamalar kaldırılmalı.
2. Basın Yasası'nın 31. maddesi değiştirilmeli veya en azından Kürtçe yayınların ve

diğer malzemenin sınırötesi hareketlerinin kısıtlanmamasını güvence altına alacak biçimde uygulanmalı.

V. NİHAİ HÜKÜMLER

1990'lı yılların başında belli mevzuatta yapılan değişikliklere ve çok daha yakın tarihlerde AB'ye giriş sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan anayasal ve mevzuat değişikliklerine rağmen Türkiye'de Kürtçe'nin kullanımı hala geniş çaplı ve önemli kısıtlamalara tabidir ki bu kısıtlamalar, bizim görüşümüze göre bir dilin neredeyse bütünüyle inkarına yol açmıştır. Bu rapor, Türk Devleti'nin çeşitli yetkililerinin, Türk üniversitelerinde, kendi anadillerini tercihli bir ders ile öğrenmek için son derece sınırlı taleplerde bulunan öğrencilerine yönelik, haklı görülmesi imkansız olan sert tepkilerine bir yanıt olarak hazırlanmıştır. Çalışma grubumuz, Kürtçe konuşanların kendi anadillerini günlük hayatın çeşitli boyutlarında, özellikle kamu hizmetleri ve toplu yaşantıya katılma bağlamında kullanmalarının kısaca imkansız olduğunu belirlemiştir. Türkçe'yi tam olarak bilmeyen Kürtler'in önemli sayısı gözönüne alınırsa, bu engeller yalnızca gündelik bir aşığılamanın kaynağı olmakla kalmaz; aynı zamanda Türk nüfusunun önemli bir oranının, diğer vatandaşlarının yararlandığı, hizmeti aynı düzeyde ve nitelikte almadığı anlamına gelir. Bunun ötesinde Kürtçe'nin öğretim sisteminden tamamen dışlanmış olması ve Kürtçe'nin medyadan hemen hemen tamamen dışlanmış olması Türkiye'de Kürtçe'nin yaşatılması açısından çok önemli zorluklar yaratmaktadır ve bu, Türk Devleti'nin kültür zenginliği ve çeşitliliği açısından önemli bir tehlikedir.

Biz, bu halin, Türkiye tarafından yapılmış geniş ölçekli uluslararası taahhütleri ihlal ettiği ve geniş ölçekli uluslararası insan hakları ve azınlık hakları standartlarını da ihlal ettiği görüşündeyiz. Kürt dilinin inkarı, bütün Türk vatandaşlarının eşitliğini teşvik etmemekte ve fakat gerçekte bundan ödün vermektedir. Kürtçe'nin inkarı, ulusal birliği teşvik etmemekte ve fakat tehlikeye düşürmektedir. Bu raporda getirilen tavsiyelerin yürürlüğe sokulması, bizim görüşümüze göre, Türkiye'nin var olan ve potansiyel uluslararası taahhütleri gözönüne alındığında, hem gereklidir ve hem de Türkiye içinde barışı, anlaşmayı ve uyuyu teşvik edici, fazlasıyla arzulanır bir sürecin de bir parçasıdır. Vatandaşlarımızla birlikte barış içinde yaşayabilmemiz için önce onları anlamalı ve kim olduklarına saygı göstermeliyiz. Onların, gündelik hayatın bütün boyutlarında, resmi bir dil vasıtasıyla olduğu kadar kendi dilleriyle ve kültürleriyle kendi kimliklerini ifade etmelerine izin vermeliyiz. Son noktada Türkiye'nin sorunu, temel insan onuru sorunlarından biridir.

VI. TAVSİYELERİN ÖZETİ

1. Türkiye, aşağıdakiler de dahil anayasasında daha da değişiklik yapmalıdır:
 - 1.1. 3. madde Türkiye'de yalnızca Türkçe değil ve fakat başka resmi dillerin de var olabileceğini berraklaştıracak biçimde değiştirilmelidir
 - 1.2. 42. madde Türkçe dışındaki dillerde öğretime ilişkin kısıtlamanın ve uluslararası antlaşmalara konan sakıncaların kaldırılması için değiştirilmelidir.
2. Türkiye, aşağıdakiler de dahil mevzuatında değişiklik yapmalıdır:

- 2.1. 2923 Sayılı Yabancı Dilde Öğretim ve Eğitim yasının 2. maddesi; 2923 sayılı yasa, Türk vatandaşlarına Türkçe dışında herhangi bir anadilin öğretilmesiyle ilgili (a) paragrafındaki yasaklama ve yabancı bir dilde öğretilcek konularla ve araştırma ödevlerinin ve ev ödevlerinin Türkçe dışında herhangi bir dilde olmamasıyla ilgili (b) paragrafındaki kısıtlama ortadan kaldırılacak biçimde değiştirilmeli. Ayrıca ya bu yasa değiştirilerek veya dile ilişkin bir başka yasa kabul edilerek Kürtler'in, Türk öğretim sisteminin her düzeyinde Kürtçe'yi öğrenme ve Kürtçe öğrenim görme hakları, ayrıca arzu ettikleri takdirde kendi okullarını, kolejlerini ve üniversitelerini kurma hakkına güvence altına alınmalıdır.
- 2.2. Eğer Anayasa'nın 3. maddesi, Türk Devleti'nin çeşitli organlarının Türkçe dışında bir dil kullanmasını yasaklıyor ise, bu madde de bu yasağın ortadan kaldırılmasını sağlayacak biçimde değişmelidir. 3. madde hâssaten, Türkçe'nin Türk Devleti'nin resmi dili olduğunu berraklaştırabilir ama, belki mevzuatta değişiklik yapılarak diğer diller de kullanılabilir. Ne var ki biz, Türkiye'nin var olan ve gelecekte üsteleneceği uluslararası yükümlülükleriyle koşut olması için Kürtçe konuşanların diğer Türk vatandaşlarıyla eşit nitelikte Kürtçe kamu hizmeti almasının güvence altına alınması ve Kürtçe konuşanların, eğer arzu ediyorlarsa diğer kamu kurumlarının yanısıra devletle de her düzeyde Kürtçe etkileşimlerinin güvence altına alınması amacıyla Anayasa'nın değişmesini ve yeni mevzuatın kabul edilmesini öneriyoruz.
- 2.3. Türkiye Anayasası'nın 174. maddesi, 1353 sayılı yasadaki değişiklik yapılmasına izin verecek biçimde; bunun ardından da 1353 sayılı Yasa'nın 2.,4. ve 5. maddeleri yalnızca Türkçe harfler kullanılması gerekliliğini ortadan kaldıracak biçimde veya eğer böyle bir gerekliliğin devamında yarar görülüyor ise, kullanıcılar öylesini tercih ettiklerinde veya arzu ettiklerinde Türkçe olmayan harflerin ve karakterlerin de kullanılmasına izin verecek biçimde.
- 2.4. Kürtçe yayıncılık üstündeki kısıtlamaları kaldırılması için 3984 sayılı, 1994 tarihli, Radyo ve Televizyon Kanalları'nın Kurulması ve Yayıncılık Yasası'nın (RTÜK Yasası) 4. maddesinin (f) paragrafını değiştirilmesi. RTÜK Yasası, Kürtçe yayın yapmak isteyen yayıncıların bu tür lisansları alırken tam ve eşit şans sahibi olmalarının ve ülke çapında Kürtçe yayın yapan geniş bir radyo ve televizyonlar yelpazesi olmasının sağlanması için büyük ölçüde değiştirilmelidir.
- 2.5. 2876 sayılı, 11 Ağustos 1983 tarihli Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu'nun Kurulmasıyla İlgili Yasa, Kültür Bakanlığı'nın Örgütlenmesi ve Görevlerine İlişkin Kararname, KHK/354 sayılı, 2 Mart 1989 tarihli kanun hükmündeki kararname gibi, Türk dilini ve kültürünü yüreklendirmek ve teşvik amacıyla çıkartılmış yasalar, Türkçe'ye ilâveten azınlık dillerinin ve özellikle Kürtçe'nin de teşvik edilmesi ve yüreklendirilmesini sağlamak için değiştirilmelidir.
- 2.6. Sinema, Video ve Müzik Eserlerine İlişkin Yasa'nın 1. ve 3. maddeleri, bu hükümlerin Kürt dilinin kullanımının veya herhangi bir yaratıcı dışavurum

alanında Kürt kültürünün herhangi bir yönünün ifade edilmesinin kısıtlanması için kullanılmamasını güvence altına almak için değiştirilmelidir.

- 2.7. 252 Sayılı Türk Ceza Usûlleri Yasası'nın 52. maddesi, İHAK'nın ilgili hükümleriyle uyumlu olacak biçimde bir tercüme hizmeti sağlanacak gibi değiştirilmelidir. Dahası, sulh mahkemelerinde ve diğer yargısal ya da yarı yargısal kurumlarda, yine Türkiye'nin var olan ve olası uluslararası yükümlülüklerine paralel olarak, Kürtçe kullanılmasına izin verecek yeni yasalar yapılmalıdır. Son olarak, Türk yetkililer, Kürtçe konuşanlara (ve Türkiye'ye özgü diğer azınlık dillerini konuşanlara), bundan yararlanmak isteyenler için bedava karşılıklı tercüme hizmeti sağlayacak bir sistem geliştirmelidirler; buna, bu amaçla karşılıklı çeviri yapacak kişilerin eğitimini ve hatta akredite edilmelerini sağlayacak bir sistem kurulması da dahil edilmelidir.
- 2.8. 2908 Sayılı Yasa'nın 5. ve 6. maddeleri ya kaldırılmalı ya da öylesine ağırlıklı bir biçimde değiştirilmelidir ki Kürt kültürünün, dilinin ve kimliğinin korunması ve teşvik edilmesi için dernek kurulmasına yönelik doğrudan ya da dolaylı bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ile bütün derneklerin her türlü girişimlerinde Kürt dilinin kullanımına yönelik bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ortadan kalksın.
- 2.9. 805 Sayılı Yasa'nın 1. ve 3. maddeleri ya kaldırılmalı ya da öylesine ağırlıklı bir biçimde değiştirilmelidir ki Türkçe dışındaki dillerin ve hassaten Kürtçe'nin yerli ve yabancı ekonomik girişimler ve şirketler tarafından kullanılmasına yönelik doğrudan ya da dolaylı bütün yasaklamalar ve kısıtlamalar ortadan kalksın.
- 2.10. 2911 Sayılı Yasanın 17. maddesi, kamu yetkililerinin ve hassaten valilerin ve vali yardımcılarının Kürt dilinde yapılan kamuya açık toplantıları ve Kürt diline, kültürüne ve Kürt kimliğinin bütün öteki yönlerine ilişkin kamuya açık toplantıları fiilen sınırlandırma erklerini daha da azaltmak üzere daha da değiştirilmelidir.
- 2.11. Siyasi hayatta, parti kuralları ve düzenlemeleri, programlar, kampanya malzemeleri ve kamuya açık toplantılar da dahil olmak üzere Türkçe dışındaki dillerin kullanımına yönelik yasakların kalkması için 2820 sayılı ve 1983 tarihli Siyasi Partiler yasası'nın 43., 78. ve 81. maddeleri ile 298 sayılı, 1961 tarihli Seçimler ve Seçim Kayıtlarına İlişkin Yasa'nın 58. maddesi değiştirilmelidir.
- 2.12. 16. maddenin 4. paragrafı, anababaların, çocuklarına Türkçe olmayan isimler, özellikle de Kürtçe isimler koyma hakkı olduğunu mutlak bir biçimde berraklaştıracak gibi değiştirilmelidir. Bunun da ötesinde mevzuat, insanların Kürtçe soyadlarını kullanma ve kaydettirme bir haklarının olduğunu berraklaştırmalı ve isimlerinin Kürtçe versiyonlarını kullanmalarına ve kaydettirmelerine izin verilmemiş kişilerin kayıtları değiştirmeleri için için bir hak tanınmalı ve onların sözkonusu Kürtçe versiyonları kullanmalarına ve kaydettirmelerine izin vermek için gerekli diğer adımlar atılmalıdır.

- 2.13. 5442 sayılı yasanın 2. maddesi ilga edilmeli ve mevzuat, kamu yetkilerinin Kürtçe yer isimleri, sokak isimleri ve öteki kamu tasarımlarını kullanma ve bu tür Kürtçe isimleri gösterir işaret levhaları dikme haklarının bulunduğunu berraklaştırmalıdır. Mevzuat, kamu yetkililerinin Kürtçe'nin tarih boyunca kullanıldığı veya çok sayıda Kürt'ün yaşadığı bölgelerde Kürtçe işaretler kullanmalarını gerektirmelidir.
- 2.14. Basın Yasası'nın 31. maddesi değiştirilmeli veya en azından Kürtçe yayınların ve diğer malzemenin sınırötesi hareketlerinin kısıtlanmayacağını güvence altına alacak biçimde uygulanmalıdır.
3. Kürt dilinin statüsünü, hassaten Kürt dilinin devletin bölünmesine yol açacak bir amaç çerçevesinde değerlendirilmesi ya da kullanılmasına ilişkin her alandaki mevzuatın yürürlüğe sokulmasında politika değişikliği. Bu değişiklikler şunları kapsamalıdır:
 - 3.1. Savcılara, Kürtçe kullanımı veya Kürtçe müzik çalınması veya Kürt kültürünün herhangi bir biçimde ifade edilmesi için dava açmamaları talimatı verilmelidir..
 - 3.2. Savcılara, Kürt dil haklarını destekleyen ifadeler için dava açmamaları talimatı verilmelidir.
 - 3.3. Nüfus kayıtlarını yapmakla sorumlu kişilere, yeni doğumlarda Kürt isimlerini kabul etmeleri için talimat verilmelidir.
 - 3.4. Milli Eğitim Bakanlığı görevlilerine, yurtdışında öğrenim görmek isteyen Kürt öğrencilerin, özellikle de Kürt dili ve kültürü üstüne inceleme yapmak isteyen öğrencilerin müdahale görmeksizin bunu yapabilecekleri konusunda talimat verilmelidir.
4. Türkiye, geri kalan dört ilde de olağanüstü hali kaldırarak, bölgedeki olağanüstü hal valilerinin, basılı işlerin, yayınların, müzik kasetlerinin ve diğer malzemenin bölgeye sokulmasını veya dağıtılmasını kısıtlama erklerini ilga etmelidir.
5. Türkiye Sivil ve Siyasi Haklarla İlgili Uluslararası Sözleşme'nin ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla İlgili Uluslararası Sözleşme'nin tarafı haline gelmek için gerekli adımları atmalıdır. Türkiye ayrıca Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Şartı'nın tarafı olmak için de hızlı adımlar atmalı ve Kürtçe'yi Şart'ın III. Bölümü'nde çerçevesi çizilmiş olan bölgesel bir dil veya bir azınlık dili olarak tasavvur etmelidir.

EKLER

BİRİNCİ UYUM YASALARI PAKETİ

Anayasa'da Ekim-2001'de yapılan değişikliklere paralel olarak hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca 15 Ocak 2002'de TBMM Başkanlığı'na sunulan "Uyum Yasaları" ile ilgili tasarı, 6 Şubat 2002'de, TBMM Genel Kurulu'nda, üzerinde önemli değişiklikler yapılarak kabul edildi.

Yasa, 19 Şubat 2002'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Uyum Yasa Tasarısı'nın TCK'nın 159 ve 312. maddelerini düzenleyen hükümleri, 57. Hükümet'te koalisyon ortağı partilerden ANAP ile MHP arasında tartışmalara neden oldu.

"Mini demokrasi paketi" olarak adlandırılan tasarinın Genel Kurul'daki görüşmeleri sırasında koalisyon ortakları, hükümetin kurulmasından bu yana ilk kez kendi hazırladıkları düzenleme konusunda görüş ayrılığına düştüler ve farklı yönde oy kullandılar.

DSP tarafından verilen TCK'nın 159 ve 312. maddeleriyle ilgili özgürlükleri genişletici önergeler, MHP'nin ret oyuna rağmen DSP, ANAP, DYP, AKP ve SP'nin oylarıyla kabul edildi.

Önergelerin kabul edilmesiyle TCK'nın 159. maddesindeki değişiklikten kısmen vazgeçilerek, devlete ve kurumlarına hakaret suçunun kapsamının genişletilmesi önleildi. Devlet ve kurumlarına hakaret suçunun cezasının üst sınırı 6 yıldan 3 yıla indirildi. Bu maddedeki para cezaları da kaldırıldı. TCK'nın 312. maddesinde en çok eleştirilen "olasılık" kelimesi DSP'nin önergesiyle "tehlike", "kişiler" tanımı "halk" olarak değiştirildi.

Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Kanun No : 4744

Kabul Tarihi : 6.2.2002

Resmi Gazete Tarihi : 19.2.2002

Resmi Gazete Sayısı: 24676

MADDE 1.- 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 159 uncu maddesinin birinci fıkrasında yer alan “bir seneden altı seneye kadar ağır hapis” ibaresi “bir seneden üç seneye kadar hapis” olarak, üçüncü fıkrasında yer alan “15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para” ibaresi “15 günden 6 aya kadar hapis” olarak değiştirilmiştir.

MADDE 2.- Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 312. – Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen araçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı oranında artırılır.

MADDE 3.– 12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7 nci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Yukarıdaki fıkra uyarınca meydana getirilen örgüt mensuplarına yardım edenlere veya terör yöntemlerine başvurmaya özendirerek şekilde örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyüzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir.

MADDE 4. – Terörle Mücadele Kanununun 8 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 8. – Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar hakkında, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmedikçe bir yıldan üç yıla kadar hapis ve birmilyar liradan üçmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur. Bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirerek şekilde işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılır; mükerreren işlenmesi halinde ise, verilecek hapis cezaları paraya çevrilemez.

Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen bir mevkiye vasıtasıyla işlenmesi halinde, ayrıca bunların sahiplerine ilgili mevkenin varsa bir önceki ay ortalama satış bedelinin dörtte üçü kadar ağır para cezası verilir. Ancak verilecek para cezası hiçbir halde üçmilyar liradan az olamaz. Bu mevketelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun ikinci fıkrada yazılı mevketeler dışındaki basılı eser ve sair kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde, sorumluları ve kitle iletişim araçları sahipleri hakkında altı aydan iki yıla kadar hapis ve birmilyar liradan üçmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur. Ayrıca mahkeme, ilgili radyo ve televizyon kuruluşunun bir günden yedi güne kadar yayından men'ine karar verir.

Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun ikinci ve üçüncü fıkralarda yazılı kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.

MADDE 5.- 16.6.1983 tarihli ve 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16 ncı maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılmış, üçüncü ve dördüncü fıkraları ise aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Anayasanın 120 nci maddesi gereğince olağanüstü hâl ilân edilen bölgelerde yakalanan veya tutuklanan kişiler hakkında ikinci fıkrada dört gün olarak belirlenen süre, Cumhuriyet savcısının talebi ve hâkim kararıyla yedi güne kadar uzatılabilir. Hâkim, karar vermeden önce yakalanan veya tutuklanan kişiyi dinler.

Tutuklu bulunan sanık, müdafii ile her zaman görüşebilir. Cumhuriyet savcısı tarafından gözaltı süresinin uzatılmasına yazılı olarak emir verilmesinden sonra gözaltında bulunan kişi hakkında da aynı hüküm uygulanır.

MADDE 6. – 4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 107 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 107. – Tutuklamadan ve tutuklamanın uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği bir kişiye, hâkimin kararıyla gecikmeksizin haber verilir.

Ayrıca, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürmemek kaydıyla, tutuklunun tutuklamayı bir yakınına veya belirlediği bir kişiye bizzat bildirmesine de izin verilir.

MADDE 7. - Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 128 inci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılmış ve üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Yakalamadan ve yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden yakalananın bir yakınına veya belirlediği bir kişiye, Cumhuriyet savcısının kararıyla gecikmeksizin haber verilir.

MADDE 8. - Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 9. - Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

İKİNCİ UYUM YASALARI PAKETİ

Anayasa'da Ekim-2001'de, Türk Medeni Kanunu'nda da Kasım-2001'de yapılan değişikliklere paralel olarak hazırlanan 2. "Uyum Yasaları" paketi, Bakanlar Kurulu'nca 15 Mart 2002'de TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Tasarı, 19 Mart 2002'de Anayasa ve İçişleri Komisyonları, 20 Mart'ta da Adalet Komisyonu'nda görüşülerek benimsendi. Tasarı, 26 Mart 2002'de TBMM Genel Kurulu'nda üzerinde iki değişiklik yapılarak kabul edildi.

Yasa, 9 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Yasa, Anayasa'da yapılan değişiklikler ile Türk Medeni Kanununda yer alan hükümlere uyum sağlanması ve Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde kısa vadede alınması gerekli tedbirlerle ilgili olarak çeşitli yasalarda değişiklik öngörüyor.

Bu çerçevede,

1. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda, (m. 1)
2. 5680 sayılı Basın Kanunu'nda, (m. 2, m. 7)
3. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda, (m. 3)
4. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda, (m. 4)
5. 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nda, (m. 5, m.7)
6. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda, (m. 6, m.7)
7. 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda, (m. 7)
8. 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da, (m. 7) değişiklik yapıldı.

TBMM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde, tasarının çerçeve 2 ve 5. maddelerinde değişiklik yapıldı.

Basın Yasası'nın, her türlü basılmış eserin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına ilişkin Ek 1. maddesinde düzenleme yapan maddeye, "Atatürk ve inkılap kanunları aleyhine işlenen suçlar" da eklendi.

Dernekler Kanunu'nun 4. maddesinde değişiklik öngören Çerçeve 5. maddede yapılan değişiklikle, dernek kurmak için 18 yaş sınırı konuldu.

İkinci uyum yasa paketi şu yenilikleri getiriyor:

18 yaşında ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanındı. Affa uğramış olsalar bile, bazı suçlardan daha önce hüküm giyenlerin ise dernek kurması yasaklandı. 312. maddeden hüküm giyenler de 5 yıl süreyle bu haktan mahrum edildi.

Dernek, sendika ve meslek kuruluşları amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilecekler. Bu toplantıları düzenleme yaşı da 21'den 18'e indirildi.

İşkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminat, bu suçları işleyen görevlilere ödettilerilecek.

Parti kapatmalarda "odak olma" tanımında partiler lehinde düzenleme yapıldı. Ayrıca partilere kapatma yerine Hazine yardımından men cezası verilebilecek.

Basın Kanunu'nda yer alan "yasaklanmış dil" kavramı kaldırılıyor. Suç işleyen basın kuruluşlarının kapatılma süresi de 30 günden 15 güne indiriliyor. Basılı eserlerin toplatılması, basım makinaları ve aletlerine el konulması ise mahkeme kararı ile olabilecek.

Sanık ile avukatının görüşmelerini sınırlandıran madde kaldırıldı.
Kaymakamlara sadece mülki idare amirliği sınıfından olanlar vekalet edebilecek.
Jandarma komutanları bundan böyle kaymakamlara vekalet edemeyecek.

BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA İLİŞKİN KANUN

Kanun No : 4748

Kabul Tarihi : 26.3.2002

Resmi Gazete Tarihi: 9.4.2002

Resmi Gazete Sayısı: 24712

MADDE 1. - 10.6.1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 29 uncu maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Kaymakamlığa sadece mülki idare amirliği hizmetleri sınıfından olanlar vekalet edebilir.”

MADDE 2. - A) 15.7.1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanununun Ek 1 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ile Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ve Anayasanın 174 üncü maddesinin kapsamında yer alan inkılap kanunları aleyhine işlenen suçlar için, tedbir yoluyla soruşturma safhasında cumhuriyet savcılığının talebi üzerine sulh ceza hakimince, kovuşturma safhasında görevli mahkemece her türlü basılmış eserin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına karar verilebilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde bu eserlerin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına doğrudan doğruya Cumhuriyet savcılığınca yazılı olarak karar verilebilir. Bu halde Cumhuriyet savcısı kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili sulh ceza hakiminin onayına sunar. Sulh ceza hakimi kırksekiz saat içinde kararını açıklar; aksi halde Cumhuriyet savcılığının kararı kendiliğinden hükümsüz sayılır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkumiyet halinde, faillerden bir veya birkaçına ait olmaları şartıyla suçu ihtiva eden mevkute veya mevkute sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsaderesine de karar verilir.

B) Basın Kanununun Ek 2 nci maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Basın yoluyla işlenen ve Ek 1 inci maddede yazılı suçlardan mahkumiyet hallerinde, suç teşkil eden yazının yayımlandığı mevkutenin bir günden onbeş güne kadar kapatılmasına da mahkemece karar verilebilir.”

“Birinci fıkraya göre kapatılmasına karar verilen mevkutenin yayınına kapatılma suresinde devam edenler veya o mevkutenin açıkça devamı niteliğini taşıyan yeni mevkute çıkarılanlar bir aydan üç aya kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.”

MADDE 3. - 14.7.1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 13 üncü maddesine birinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“İşkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlar sonucunda Devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu edilmesi hakkında da yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.”

MADDE 4. - **A)** 22.4.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarı Hazineye iadesine karar verebilir.”

B) Siyasi Partiler Kanununun 102 nci maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde; ikinci fıkrasında geçen “Cumhuriyet Başsavcılığı” ibareleri, “Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı” olarak değiştirilmiştir.

“Siyasi partilerin faaliyetlerinin izlenmesi amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi ve belgeleri bildirilen süre içinde vermeyen siyasi partiye Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, bildirilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği taktirde o siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılacağı de belirtilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesinde re’sen dava açabilir.”

“Siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmediği taktirde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianamenin tebliğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasi parti tarafından söz konusu parti organı, merci veya kurulun işten el çektirilmesi ve parti üyesi veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için açılan dava düşer. Aksi taktirde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.”

C) Siyasi Partiler Kanununun 103 üncü maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Bir siyasi parti, bu nitelikteki filler o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zimnen veya açıkça benimsendiği yahut bu filler doğrudan doğruya anılan

parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.”

MADDE 5. - A) 6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanununun 4 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 4. - Fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş olan herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Ancak:

1. Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlileri,

2. Affa uğramış olsalar bile;

a) Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan biriyle mahkum olanlar,

b) Basit ve nitelikli zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar, istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları ve resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarından biriyle mahkum olanlar,

c) Türk Ceza Kanununun 316, 317 ve 318 inci maddelerinde yazılı suçlardan biriyle mahkum olanlar,

sürekli olarak,

3. a) Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı suçtan mahkum olanlar hükmün kesinleştiği,

b) Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen demeklerin yöneticileri kapatma kararının kesinleştiği tarihten itibaren beş yıl süre ile demek kuramazlar.”

B) Dernekler Kanununun 5 inci maddesinin (6) numaralı bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“6. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ya da herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak,”

C) Dernekler Kanununun 6 ncı maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağı

Madde 6. - Derneklerin, mevcut veya kapatılmış bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşun, bu Kanun hükümlerine göre mahkemece kapatılmasına karar verilen bir demek veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ve benzeri işaretleri ya da daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamaları kullanmaları yasaktır.

Dernekler, resmi işlemlerinde Türkçe kullanırlar.”

D) Dernekler Kanununun 34 üncü maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Federasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin; konfederasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle kurulur.

Federasyon ve konfederasyonlara ilişkin diğer hususlar hakkında bu Kanun hükümleri uygulanır.

Federasyonların üye sayısının beşten ve konfederasyonların üye sayısının üçten aşağı düştüğü ve bu durum üç ay içinde giderilmediği takdirde haklarında 51 inci maddede yazılı kendiliğinden dağılma hükümleri uygulanır.

E) Dernekler Kanununun 38 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 38. - Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler, ancak eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum idaresi veya diğer kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi amaçlarıyla öğrenci derneği kurabilirler.”

F) Dernekler Kanununun 43 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 43. - Dernekler, en az yedi gün önceden merkezlerinin bulunduğu ve faaliyetin düzenleneceği illerin valiliklerine bildirimde bulunmak şartıyla yabancı ülkelerdeki dernek veya kuruluşların üyelerini Türkiye’ye davet edebilir ya da yabancı dernek veya kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini veya demek üyesi olma hakkına sahip üçüncü kişileri yurt dışına gönderebilirler. Bildirimde, davetin amacı, tarihi, yeri, ilgili demek veya kuruluşun adı ve adresi ile katılacak üyelere veya temsilcilere ait bilgiler bulunur.”

MADDE 6. - A) 6.10.1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 9 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 9. - Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar.

Tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlıdır.”

B) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 17 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 17. - Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir.”

C) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 19 uncu maddenin birinci fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Bölge valisi, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında ya da bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere erteleyebilir.”

MADDE 7. - Aşağıdaki kanun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

A) Basın Kanununun 16 ncı maddesinin beşinci fıkrası,

B) Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 9 uncu maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi,

C) 16.6.1983 tarihli ve 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16 ncı maddesinin son fıkrası,

D) Dernekler Kanununun 7, 11 ve 12 nci maddeleri,

E) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 21 inci maddesi.

MADDE 8.- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 9.- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

ÜÇÜNCÜ UYUM YASALARI PAKETİ

Avrupa Birliği (AB) Genel Sekreterliği'nce hazırlanan, Adalet Bakanlığı'nca son şekli verilen AB'ye uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan teklif, 3 Ağustos 2002'de TBMM'de kabul edildi. Yasa, 9 Ağustos 2002'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Teklif, 25 Temmuz'da, TBMM Başkanlığına sunuldu. TBMM Başkanlığı, teklifi, 29 Temmuz'da Tali Komisyon olarak "Anayasa", "Milli Eğitim, Kültür,Gençlik ve Spor", "İçişleri", "Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler" Komisyonlarına, Esas Komisyon olarak da Adalet Komisyonu'na sevketti. Teklif metni 30 Temmuz 2002'de komisyonlarda ele alındı.

Adalet Komisyonu'nda son şekli verilen teklif, 1-2 Ağustos tarihlerinde TBMM Genel Kurulu'nun Olağanüstü Toplantısı'nda görüşüldü.

"Avrupa Birliği'ne Uyum Yasaları" olarak adlandırılan "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun", 3 Ağustos 2002 tarihinde sabaha karşı kabul edildi. Yasa, 9 Ağustos 2002 tarihli 24841 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, yasanın 9. maddesinin iptali için 14 Ağustos 2002'de, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) de, yasanın 6 maddesinin iptali için, 9 Eylül 2002'de Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu.

Yasalaşma süreci ve Anayasa Mahkemesine başvurular ile ilgili bilgiler, "Yasalaşma Süreci"nde yer almaktadır.

**AB düzenlemeleri çerçevesinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan yasa:
(3 Ağustos 2002)**

ÇEŞİTLİ KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA İLİŞKİN KANUN

Kanun No: 4771

Kabul Tarihi : 3.8.2002

Resmi Gazete Tarihi: 9.8.2002

Resmi Gazete Sayısı: 24841

MADDE 1. – A) Savaş ve çok yakın savaş tehdidi hâllerinde işlenmiş suçlar için öngörülen idam cezaları hariç olmak üzere, 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 7.1.1932 tarihli ve 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile 31.8.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanununda yer alan idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür.

Şu kadar ki,

a) Türk Ceza Kanununun 47, 50, 51, 55, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 102, 112, 451, 452, 462 ve 463 üncü maddeleri ile 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 12 nci maddesinin idam cezasına ilişkin hükümleri,

b) Türk Ceza Kanununun 17 nci maddesi ile 13.7.1965 tarihli ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 19 ve Ek 2 nci maddelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilenlere ilişkin hükümleri, Saklıdır.

B) Bu Kanun hükümlerine göre idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülenler hakkında Türk Ceza Kanununun 70, 73 ve 82 nci maddelerinde öngörülen süreler iki kat, terör suçluları hakkında üç kat olarak uygulanır.

Bu Kanun hükümlerine göre idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçluları hakkında Cezaların İnfazı Hakkında Kanun ile 12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun şartla salıverilmeye ilişkin hükümleri uygulanmaz. Bunlar hakkında müebbet ağır hapis cezası ölünceye kadar devam eder.

MADDE 2. – A) Türk Ceza Kanununun 159 uncu maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Birinci fıkrada sayılan organları veya kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.

B) Türk Ceza Kanununun 201 inci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 201/a ve 201/b maddeleri eklenmiştir.

MADDE 201/a. – Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddî menfaat elde etmek maksadıyla, yabancı bir devlet tâbiyetinde bulunan veya vatansız olan veya Türkiye’de sürekli olarak oturmasına yetkili mercilerce izin verilmemiş bulunan kimselerin Türkiye’ye yasal olmayan yollardan girmelerini veya ülkede kalmalarını, bu kişilerin veya Türk vatandaşlarının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkmalarını sağlamaya göçmen kaçakçılığı denilir.

Göçmen kaçakçılığı suçunun faillerine veya böyle bir suça iştirak etmeksizin, daha önce ülkeye sokulmuş veya girmiş kaçak göçmenleri, maddî menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollarla ülkeden çıkaranlara, yasal koşullara uymaksızın ülkede kalmalarını olanaklı kılanlara, bu maksatla sahte kimlik veya seyahat belgelerini hazırlayanlara veya temin edenlere ya da bu suçlara teşebbüs edenlere, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve bir milyar liradan az olmamak üzere ağır para cezası verilir; suçun işlenmesinde kullanılan taşıtlar ve bu fiil nedeniyle elde edilen maddî menfaatler müsadere edilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı olan suçlar, kaçak göçmenlerin yaşamlarını veya vücut bütünlüklerini tehlikeye soktuğu veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamele biçimlerine tâbi kılınmalarına neden olduğu hâllerde faillere verilecek cezalar, yarısı oranında; ölüm meydana gelmiş ise bir kat artırılarak hükmolunur.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar örgütlü olarak işlendiğinde faillere verilecek cezalar bir kat artırılarak hükmolunur.

MADDE 201/b. – Zorla çalıştırmak veya hizmet ettirmek, esarete veya benzeri uygulamalara tâbi kılmak, vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla, tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak, nüfuzu kötüye kullanmak, kandırmak veya kişiler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizliklerinden yararlanarak rızalarını elde etmek suretiyle kişileri tedarik eden, kaçırarak, bir yerden başka bir yere götüren veya sevk eden, barındıran kimseye beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve bir milyar liradan az olmamak üzere ağır para cezası verilir.

Birinci fıkrada belirtilen amaçlarla girişilen ve suçu oluşturan eylemler var olduğu takdirde, mağdurun rızası yok sayılır.

Onsekiz yaşını doldurmamış çocukların birinci fıkrada belirtilen maksatlarla tedarik edilmeleri, kaçırılmaları, bir yerden diğer bir yere götürülmeleri veya sevk edilmeleri veya barındırılmaları hâllerinde suça ait araç fiillerden hiçbirisine başvurulmuş olmasa da faile birinci fıkrada belirtilen cezalar verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar örgütlü olarak işlendiği takdirde faillere verilecek cezalar bir kat artırılarak hükmolunur.

MADDE 3.- A) 6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanununun yürürlükten kaldırılmış olan 11 inci maddesi, kenar başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Türkiye’de kurulan derneklerin yurt dışındaki faaliyetleri

Madde 11.- Uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde; uluslararası faaliyette bulunma amacını güden derneklerin kurulması, bu derneklerin yurt dışında şube açması, yurt dışındaki benzer amaçlı dernek veya kuruluşlara üye olması veya bunlarla işbirliği yapması veya yurt dışında faaliyette bulunması, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır.

Yurt dışındaki bir dernek ve kuruluşa üye olmak ya da bunlarla işbirliğinde bulunmak isteyen dernek veya üst kuruluş, bu dernek veya kuruluşun statüsünün Türkçeye çevrilmiş noterden onaylı iki örneğini İçişleri Bakanlığına vermekle yükümlüdür.

Türkiye'deki derneklerin üye olduğu veya işbirliği yaptığı yabancı dernek veya kuruluşların kanunlarımıza ve millî menfaatlerimize aykırı faaliyetlerde bulunması hâlinde, Türkiye'de kurulmuş derneğin, bu yabancı dernek veya kuruluşlarla olan ilişkilerine Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla son verilir.

B) Dernekler Kanununun yürürlükten kaldırılmış olan 12 nci maddesi, kenar başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri

Madde 12.- Yurt dışında kurulan derneklerin, uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde ve karşılıklı olmak koşuluyla, kültürel, ekonomik, teknik, sportif ve bilimsel konularda bilgi veya teknolojilerinden yararlanılmak üzere; Türkiye'de şube açmalarına, Türkiye'de kurulmuş bulunan derneklere üye olmalarına veya bunlarla işbirliği yapmalarına, Türkiye'de faaliyette bulunmalarına, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca izin verilebilir.

Yukarıdaki fıkrada sözü edilen derneklerin, kanunlarımıza veya millî menfaatlerimize aykırı faaliyetlerde bulunması hâlinde, verilen iznin geri alınmasına Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca karar verilir.

C) Dernekler Kanununun 15 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

İçişleri Bakanlığınca Dernekler Daire Başkanlığında ve illerde valilikler bünyesinde derneklerin kaydolunacağı Dernekler Kütüğü tesis olunur.

Dernekler Daire Başkanlığındaki Dernekler Kütüğüne bütün konfederasyon, federasyon ve dernekler ile şubeleri ve merkezleri yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de açılmış şubeleri kaydolunur.

D) Dernekler Kanununun 40 ıncı maddesinin kenar başlığı ve birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Millî Savunma ve kolluk hizmetlerine hazırlayıcı faaliyette bulunma yasağı

Dernekler, askerliğe, millî savunma ve kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunamazlar. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere kamp veya talim yerleri açamazlar.

E) Dernekler Kanununun 45 inci maddesi, kenar başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Beyanname verme yükümlülüğü ve denetim

Madde 45.- Dernekler, faaliyetleri ile gelir ve gider işlemlerinin sonuçları konusunda, İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikte belirtilen şekle uygun olarak düzenleyecekleri beyannameyi yıl sonu itibarıyla mahallin en büyük mülkî amirine verirler.

Gerek görülen hâllerde derneklerin yönetim yerleri, müesseseleri ve her çeşit eklentileri, defterleri, hesap ve işlemleri, İçişleri Bakanlığı veya buldukları yerin en büyük mülkî amiri tarafından her zaman denetlenebilir. İçişleri Bakanlığı, bu denetlemeyi Dernekler

Daire Başkanlığı Personeli veya Bakanlık Teftiş Kurulu aracılığıyla; en büyük mülkî amirler, bizzat veya görevlendirecekleri memur veya memurlar aracılığıyla yaptırırlar. Dernekler, amaç ve faaliyetleriyle ilgili olan bakanlıklarca da denetlenebilir. Denetleme sonuçları, bilgi için İçişleri Bakanlığına bildirilir.

Denetleme sırasında görevli memurlar tarafından istenecek her türlü bilgi, belge ve kayıtların, dernek yetkilileri tarafından gösterilmesi veya verilmesi, yönetim yerleri, müesseseler ve eklentilerine girme isteğinin yerine getirilmesi zorunludur.

Denetim sırasında, suç teşkil eden fiillerin tespit edilmesi hâlinde, ilgili mülkî amirlik durumu derhal Cumhuriyet savcılığına bildirir.

F) Dernekler Kanununun 46 ncı maddesi, kenar başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Dernekler Daire Başkanlığı

Madde 46.- Dernekler ile ilgili hizmetleri yürütmek, tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacın gerçekleştirilmesi için sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermediklerini, defterlerini ve hesaplarını mevzuata ve tüzüklerine uygun olarak yürütüp yürütmediklerini denetlemek üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde Dernekler Daire Başkanlığı kurulur. Bu birimin kuruluş, çalışma şekli ve denetleme esas ve usulleri, İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

G) Dernekler Kanununun 62 ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 62.- Dernekler tarafından tutulacak defterler ile ilgili usul ve esaslar İçişleri ve Maliye Bakanlıklarınca birlikte çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Bu defterlerin noterden onaylı olması zorunludur.

H) Dernekler Kanununun 73 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 73.- İçişleri Bakanlığınca, derneklere ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, hizmetleri görmek üzere illerde valilikler, ilçelerde de kaymakamlıklar bünyesinde derneklerle ilgili bir birim oluşturulur.

Bu birimin illerdeki teşkilâtlanması, kuruluş, görev ve yetkileri ile 15 inci maddeye göre oluşturulacak Dernekler Kütüğünün şekli, düzenleme ve kayıt esasları, İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

MADDE 4. – A) 5.6.1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 1 inci maddesinin sonuna aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulunun izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler.

Bu vakıfların dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne suretle olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurulması hâlinde vakıf adına tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.

B) 8.6.1984 tarihli ve 227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye aşağıdaki Ek Madde eklenmiştir.

EK MADDE 3. – Türkiye’de kurulan vakıflar, amaçları doğrultusunda uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın

önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izniyle yurt dışında kurulmuş vakıf veya kuruluşlara üye olabilirler.

Türkiye’de kurulan vakıfların vakıf senedinde belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunması ve yurt dışında şube açması ile yurt dışındaki benzer amaçlı vakıf veya kuruluşlarla işbirliği yapması, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır.

Yabancı ülkelerde kurulmuş vakıflar, uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde, karşılıklı olmak koşuluyla, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izniyle Türkiye’de faaliyette bulunabilirler, şube açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler, kurulmuş üst kuruluşlara katılabilirler veya kurulmuş vakıflarla işbirliği yapabilirler.

Bu vakıflar, Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar hakkında uygulanan mevzuata tâbidir.

MADDE 5. – A) 6.10.1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Yabancıların bu Kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülkî idare amirliğine toplantıdan en az kırksekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.

B) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 10 uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırksekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir.

MADDE 6. – A) 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 445 inci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 445/A maddesi eklenmiştir.

MADDE 445/A. – Kesin olarak verilmiş veya kesinleşmiş olan bir kararın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlâli suretiyle verildiği saptandığında, ihlâlin niteliği ve ağırlığı bakımından Sözleşmenin 41 inci maddesine göre hükmedilmiş olan tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğurduğu anlaşılırsa; Adalet Bakanı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunan veya yasal temsilcisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Yargıtay Birinci Başkanlığından muhakemenin iadesi isteminde bulunabilirler.

Bu istem, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca incelenir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince saptanan ihlâlin sonuçları tazminatla giderilmiş veya istem süresi içinde yapılmamış ise reddine; aksi hâlde, dosyanın davaya bakması için kararı veren mahkemeye gönderilmesine duruşma yapmaksızın kesin olarak karar verir.

B) Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 448 inci maddesine son fıkra olarak aşağıdaki hüküm eklenmiştir.

445/A maddesi hükümleri saklıdır.

MADDE 7. – A) 4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 327 nci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 327/a maddesi eklenmiştir.

MADDE 327/a. – Kesinleşmiş bir ceza hükmünün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlâli suretiyle verildiği saptandığında ihlâlin niteliği ve ağırlığı bakımından Sözleşmenin 41 inci maddesine göre hükmedilmiş olan tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğurduğu anlaşılırsa; Adalet Bakanı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunan veya yasal temsilcisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Yargıtay Birinci Başkanlığından muhakemenin iadesi isteminde bulunabilirler.

Bu istem, Yargıtay Ceza Genel Kurulunca incelenir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince saptanan ihlâlin sonuçları tazminatla giderilmiş veya istem süresi içinde yapılmamış ise reddine; aksi hâlde, dosyanın davaya bakması için kararı veren mahkemeye gönderilmesine duruşma yapmaksızın kesin olarak karar verir.

B) Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 335 inci maddesine son fıkra olarak aşağıdaki hüküm eklenmiştir.

327/a maddesi hükümleri saklıdır.

MADDE 8.- A) 13.4.1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki hükümler eklenmiştir.

Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

B) Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4 üncü maddesinin ikinci fıkrasının (f) ve (v) bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

f) Özel hayatın gizliliğine saygılı olunması.

v) Yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması.

C) Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 26 ncı maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Bu Kanuna aykırı olmamak kaydıyla, yayınların yeniden iletimi serbesttir. Yeniden iletime ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

MADDE 9. – A) 15.7.1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanununun 5 inci maddesinin üçüncü fıkrasının (6) numaralı bendinde geçen “bu Kanunun ek birinci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan suçlar” ibaresi, “bu Kanunun ek 1 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan suçlar” şeklinde değiştirilmiştir.

B) Basın Kanununun 21 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 21. – 9 uncu maddenin birinci fıkrası ile 11 inci madde hükümlerine aykırı hareket edenler, onmilyar liradan otuzmilyar liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilirler.

9 uncu maddenin son fıkrasına göre yayımı durdurulan mevkutenin yayınına beyanname vermeden devam edenler, yirmimilyar liradan altmışmilyar liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

- C)** Basın Kanununun 22 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 22. – Hakikate aykırı beyanname veren kimse, fiil başka bir suç oluştursa bile yirmimilyar liradan yüzmilyar liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir.
- D)** Basın Kanununun 24 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 24. - 12 nci maddenin birinci fıkrası hükmünü yerine getirmeyenler hakkında otuzmilyar liradan yüzmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur.
- E)** Basın Kanununun 25 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 25. - 13 üncü maddede yazılı şart ve vasıfları haiz olmayan kimseleri çalıştıranlar, onbeşmilyar liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.
- F)** Basın Kanununun 30 uncu maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Yukarıdaki fıkralar hükümlerine aykırı hareket edenler, yirmimilyar liradan yüzmilyar liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.
- G)** Basın Kanununun 33 üncü maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Bu yasağa aykırı hareket edenler, onmilyar liradan otuzmilyar liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.
- H)** Basın Kanununun 34 üncü maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Bu defter tutulmadığı veya deftere noksan ve yanlış malûmat geçirildiği veyahut savcılıkça talep vukuunda defter ve ihtiva etmesi gereken hususlar gizlendiği takdirde mevketenin sahibi veya onun mümessili, birmilyar liradan onmilyar liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir.
- MADDE 10. - A)** 4.7.1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 8 inci maddesinin (D) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
- D)** Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine, genel güvenliğe ve genel ahlâka zararı dokunacak oyun oynatılan, temsil verilen, film veya video bant gösterilen yerler ile internet üzerinden yapılan yayınlara izin verilen yerler,
- B)** Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 9 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
- Madde 9. -** Polis, millî güvenlik ve kamu düzeninin, genel sağlık ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, taşınması veya bulundurulması yasak olan her türlü silâh, patlayıcı madde veya eşyanın tespiti amacıyla usulüne göre verilmiş hâkim kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde mahallin en büyük mülkî amirinin vereceği yazılı emirle;
- A)** 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerde veya yakın çevresinde,
- B)** Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sendikaların genel kurul toplantılarının yapıldığı yerin yakın çevresinde,
- C)** Halkın topluca bulunduğu veya toplanabileceği yerlerde,
- D)** Öğretim ve eğitim özgürlüğünün sağlanması için her derecede öğretim ve eğitim kurumlarının ve 20 nci maddenin ikinci fıkrasının (A) bendindeki koşula uygun olarak girilecek üniversite, bağımsız fakülte veya bağlı kurumların içinde, bunların yakın çevreleri ile giriş ve çıkış yerlerinde,
- E)** Umumî veya umuma açık yerlerde veya öğrenci yurtlarında veya eklentilerinde,
- F)** Yerleşim yerlerinin giriş ve çıkışlarında,
- G)** Her türlü toplu taşıma veya seyreden taşıt araçlarında,

Suçun önlenmesi amacıyla kişilerin üstlerini, araçlarını, özel kâğıtlarını ve eşyasını arar; suç unsurlarına el koyar ve evrakı ile birlikte Cumhuriyet savcılığına tevdi eder.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlara göre suç iz, eser, emare veya delillerinin tespiti veya faillerinin yakalanması amacıyla polis tarafından yapılacak aramalar için de usulüne göre verilmiş hâkim kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, diğer kanunlarda yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmalıdır.

5680 sayılı Basın Kanunu kapsamına giren basılı eserlerin arama ve zaptı, genel hükümlere tâbidir.

C) Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 11 inci maddesinin (C) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

C) Genel ahlâk ve edebe aykırı mahiyette her türlü sesli ve görüntülü eserleri, kaydedildiği materyale bakılmaksızın üreten ve satanları,

D) Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 12 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 12. - Kanunî istisnalar saklı kalmak üzere, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde onsekiz yaşından küçükler çalıştırılmaz. Polis bar, pavyon, gazino, meyhane gibi içkili yerler ile kiraathane ve oyun oynatılan benzeri yerlere yanlarında veli ve vasileri olsa bile onsekiz yaşını doldurmamış küçüklerin girmesini meneder.

Bu madde hükümlerine aykırı hareket edenler hakkında 17 nci, işyerleri hakkında da 8 inci madde hükümlerine göre işlem yapılır.

E) Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 13 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 13. - Polis,

A) Suçüstü hâlinde veya gecikmesinde sakınca bulunan diğer hâllerde suç işlendiğine veya suça teşebbüs edildiğine dair haklarında kuvvetli iz, eser, emare veya delil bulunan şüphelileri,

B) Haklarında yetkili mercilerce verilen yakalama veya tutuklama kararı bulunanları,

C) Halkın rahatını bozacak veya rezalet çıkaracak derecede sarhoş olanları veya sarhoşluk hâlinde başkalarına saldıranları, yapılan uyarılara rağmen bu hareketlerine devam edenler ile başkalarına saldırmaya yeltenenleri ve kavga edenleri,

D) Usulüne aykırı şekilde ülkeye giren ya da haklarında sınır dışı etme veya geri verme kararı alınanları,

E) Polisin kanunlara uygun olarak aldığı tedbirlere karşı gelenleri, direnenleri ve görev yapmasını engelleyenleri,

F) Bir kurumda tedavi, eğitim ve ıslahı için kanunlarla ve bu Kanunun uygulanmasını gösteren tüzükte belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirlerin yerine getirilmesi amacıyla, toplum için tehlike teşkil eden akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol bağımlısı serseri veya hastalık bulaştırabilecek kişileri,

G) Haklarında gözetim altında ıslahına veya yetkili merci önüne çıkarılmasına karar verilen küçükleri,

Yakalar ve gerekli kanunî işlemleri yapar.

Yakalanması belirli bir usule bağlanmış kişilerle ilgili kanun hükümleri saklıdır.

Yakalanan kişilerin kaçması veya saldırıda bulunmasının önlenmesi bakımından kişinin sağlığına zarar vermeyecek şekilde her türlü tedbir alınabilir.

Yakalanan kişilere, yakalama sebebi herhalde yazılı ve bunun mümkün olmaması hâlinde sözlü olarak derhal; toplu suçlarda ise en geç bu kişiler hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Kişinin yakalandığı, istediği kanunî yakınlarına derhal bildirilir.

Yakalananlardan,

A) Uyuşturucu madde kullanmış olanlar ile sarhoş olanların,

B) Zor kullanılarak yakalananların,

C) Haklarında suç soruşturması yapılacak olan şüpheli ve sanıkların,

Yakalanma anındaki sağlık durumları tabip raporuyla tespit edilir.

Yakalanan kişilerden suç işlediği şüphesi altında olanlar adlî mercilere sevk edilir.

Haklarında ıslah veya tedavi tedbiri alınması gerekenler, ilgili kurum yetkilileri tarafından teslim alınır. Yakalama sebebi ortadan kalkanlar derhal serbest bırakılır.

F) Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun ek 1 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Ek Madde 1. - Umumî veya umuma açık yerler ile umuma açık yer niteliğindeki ulaşım araçlarında, gerçek kişi veya topluluklar, mahallin en büyük mülkî amirine, en az kırk sekiz saat önceden yazılı bildirimde bulunmak suretiyle, oyun ve temsil verebilir veya çeşitli şekillerde gösteri düzenleyebilir.

Bunlardan, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, Anayasal düzene veya genel ahlâka aykırı olduğu tespit edilenler hakkında mahallin en büyük mülkî amiri tarafından derhal Cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunulur.

Birinci fıkra uyarınca yapılacak bildirimde oyun veya temsile katılan yönetici ve diğer kişilerin kimlik, ikametgâh ve tâbiyetleri belirtilir.

MADDE 11. - A) 14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun adı “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun” şeklinde değiştirilmiştir.

B) Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun 1 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 1. - Bu Kanunun amacı, eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller, yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okullar ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminin tâbi olacağı esasları düzenlemektir.

C) Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine aşağıdaki hükümler eklenmiştir.

Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılabilir. Bu kurslar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu kursların açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

MADDE 12. - Aşağıdaki kanun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

A) Dernekler Kanununun 39, 47 ve 56 ncı maddeleri,

B) Basın Kanununun 31 ve ek 3 üncü maddeleri,

C) Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 11 inci maddesinin son fıkrası,

D) 6.6.1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun Geçici 1 inci maddesi.

GEÇİCİ MADDE 1. - Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce 1 inci maddenin (A) fıkrası kapsamına giren suçlardan dolayı haklarında idam cezası verilen hükümlülerin dosyalarından;

a) Henüz Yargıtaya gönderilmemiş veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığında bulunanlar ile daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilmiş olanlar hükmü veren mahkemece,

b) Yargıtayda bulunanlar ilgili ceza dairesince, Acele işlerden sayılmak ve Türk Ceza Kanununun 2 nci maddesi dikkate alınmak suretiyle karara bağlanır.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığında veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunan dosyalar, gelişlerindeki usule uygun olarak Kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir ay içinde hükmü veren mahkemeye geri gönderilir.

Askerî mahkemeler, Askerî Yargıtay Başsavcılığı ve Askerî Yargıtayda bulunan dosyalar hakkında da bu madde hükümleri kıyas yoluyla uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 2. - Bu Kanunun 6 ve 7 nci maddeleri, bu maddelerin yürürlüğe girdiği tarihten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 3. - Bu Kanunda öngörülen yönetmelikler, Kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulur.

Yürürlük

MADDE 13. - Bu Kanunun 6 ve 7 nci maddeleri, bu Kanunun yayımı tarihinden bir yıl sonra, diğer hükümleri yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 14. - Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

"Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik"

Milli Eğitim Bakanlığı

Resmi Gazete Tarihi: 20 Eylül 2002

Resmi Gazete Sayısı: 24882

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Hükümler

Amaç

Madde 1 - Bu Yönetmeliğin amacı, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin 8/6/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununa göre açılacak özel kursların açılış, işleyiş ve denetim esaslarını düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2 - Bu Yönetmelik, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi amacıyla, 8/6/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununa göre açılacak özel kurslara ilişkin iş ve işlemleri kapsar.

Dayanak

Madde 3 - Bu Yönetmelik, 14/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, 8/6/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ve 3/8/2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanunla değiştirilen 14/10/1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanuna dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 - Bu Yönetmelikte geçen;

a) Bakanlık: Millî Eğitim Bakanlığını,

b) Kurs: Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi amacıyla açılan özel kursu,

c) Kursiyer: Kuruma kayıt olan kursiyerleri,

d) Program: Bakanlıkça onaylı; adı, düzeyi ve süresi belirtilmiş olan öğretim programlarını,

e) Dönem: Öğretim programında belirtilen toplam öğretim süresini,

f) Dönem Plânı: Bir dönemdeki ders konularının haftalara dağılımını gösteren çizelgeyi ifade eder.

Kursun amacı

Madde 5 - Kursun amacı, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, arzu eden Türk vatandaşlarının, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için faaliyette bulunmaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

Kurum Açma ve Öğretime Başlama

Kurum açma ve öğretime başlama

Madde 6 - Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinin "Kurum Açma" ve "Öğretime Başlama" izinlerinin verilmesine ilişkin koşulların yerine getirilmesi durumunda, Bakanlıkça kursa, "Kurum Açma" ve "Öğretime Başlama" izinleri verilir.

Görevlendirme

Madde 7 - Açılmasına izin verilen kursta; müdür, müdür yardımcısı, öğretmen ve usta öğretici ile diğer personel görevlendirilir.

Çalışma izni verilecek personelin, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinde belirtilen nitelik ve koşulları taşıması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması, Talim ve Terbiye Kurulunca belirlenen nitelik ve koşullara sahip olması gerekir.

Görevlendirilecek personele 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 23 üncü maddesi ve Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinin ilgili madde hükümlerine göre çalışma izni verilir.

Yönetici, öğretmen ve usta öğreticiler dışındaki diğer personelde;

- a) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak,
 - b) En az ilköğretim okulu mezunu (16/8/1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanunun uygulamasından önce mezun olanların ilkokul mezunu) olmak,
 - c) Taksirli suçlar hariç mahkumiyeti bulunmamak, yüz kızartıcı suçlar ve Devlete karşı işlenen suçlardan mahkumiyeti olmamak ve kamu haklarından yoksun bulunmamak,
 - d) Görevini sürekli yapmasına engel olabilecek beden ve ruhsal hastalığı bulunmadığına ilişkin sağlık raporu almak,
- koşulları aranır.

Kayıt kabul esasları

Madde 8 - Kurslara; Türk vatandaşı ve en az ilköğretim okulu mezunu olanlar alınır. 18 yaşından küçüklerin kursa kabulü, anne ve babasının veya kanunen belirlenmiş olan velisinin yazılı iznine bağlıdır.

İlköğretim okulu 6 ncı, 7 nci ve 8 inci sınıf öğrencileri de anne ve babasının veya kanunen belirlenmiş olan velisinin yazılı izniyle hafta sonu ve yaz tatillerinde kurslara kaydolabilirler.

Kurslar arasında kursiyer nakli yapılmaz.

Kayıt kabulde istenecek belgeler

Madde 9 - Kursa kaydı yapılacak kursiyerlerden istenen belgeler:

a) Nüfus cüzdanı örneği.

b) Öğrenim belgesi veya örneği.

(Bu belgelerin aslı görülerek kurs müdürlüğüne onaylanabilir.)

c) Dört adet vesikalık fotoğraf.

Öğretim programı, dönemler, günlük çalışma saatleri

Madde 10 - Kursta uygulanacak öğretim programı Bakanlıkça onaylanır.

Kursta sadece Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin öğretim programı uygulanır.

Kaydedilen kursiyerlere ait liste, her dönemin başladığı gün, kursun doğrudan bağlı bulunduğu millî eğitim müdürlüğüne verilir.

Kursta, 08.00 ile 22.00 saatleri arasında faaliyet yapılabilir. Bir ders süresi 45 dakikadır.

18 yaşından küçüklerin öğrenimi mesai saatleri içinde yapılır.

Kurslar resmî bayram günlerinde faaliyette bulunamazlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Denetim

Madde 11 - Kursların denetimi Millî Eğitim Bakanlığınca yapılır. Denetim elemanlarıyla birlikte gerektiğinde valiliklerce uzmanlar da görevlendirilir.

Kılık-kıyafet

Madde 12 - Kurslarda; kurucu, kurucu temsilcisi, yönetici, öğretmen ve diğer personel hakkında; 22/7/1981 tarihli ve 8/3349 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulan "Millî Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık-Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik" hükümleri, kursa devam eden kursiyerler hakkında ise resmî yaygın eğitim kurumlarında uygulanan hükümler uygulanır.

Karma öğrenim

Madde 13 - Kurslarda, 14/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 15 inci maddesi ile Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinin 5 inci maddesine uygun olarak karma öğrenim yapılır.

Diğer hususlar

Madde 14 - Bu Yönetmelikte yer almayan hususlarda, özel öğretim kurumlarına ilişkin mevzuat hükümleri uygulanır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yürürlük ve Yürütme

Yürürlük

Madde 15 - Bu Yönetmelik, yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 16 - Bu Yönetmelik hükümlerini Millî Eğitim Bakanı yürütür.

Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik

RTÜK Başkanlığı

Resmi Gazete Tarihi: 18 Aralık 2002

Resmi Gazete Sayısı: 24967

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı; radyo, televizyon ve veri yayınlarının Türkçe yapılması esası yanında, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Dayanak

Madde 2 — Bu Yönetmelik, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4771 sayılı Kanunla değişik 4 üncü maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 3 — Bu Yönetmelikte geçen;

a) Üst Kurul: Radyo ve Televizyon Üst Kurulunu,

b) TRT: Türkiye Radyo –Televizyon Kurumunu,

c) Kanun: 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu,

d) Veri yayını: Radyo ve televizyon yayını ile birlikte, radyo ve televizyon programlarıyla ilintili veya radyo ve televizyon programlarından bağımsız verilen, elektromanyetik dalgalar, veri şebekeleri ve diğer yollarla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan yayınları, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Yayınlamın Dili

Yayınlamın Dili

Madde 4 — Yayınlamın Türkçe yapılması esastır. Yayınlamda Türkçe'nin özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması, çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili olarak gelişmesi sağlanmalıdır.

Türk Vatandaşlarının Kullandıkları Geleneksel Dil ve Lehçelerde Yayın

Madde 5 — Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir.

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerdeki yayın, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu tarafından yapılır.

Bu dil ve lehçelerde yetişkinler için haber, müzik ve kültürel alanda bir veya birkaç dil veya lehçede yayın yapılabilir. Bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamaz.

Üst Kurul ile TRT arasında düzenlenecek bir protokolle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun maddi katkıları ve TRT'nin olanakları ölçüsünde, mülki amirlerin görüş ve talepleri de dikkate alınarak, bu dil ve lehçelerde yayın yapılması ve bu yayınlamın izleyici-dinleyici profiline belirlenmesine yönelik çalışma yapılması sağlanır.

TRT tarafından bu dil ve lehçelerde yapılan yayınlam hakkında bu Yönetmelik ile protokol hükümleri uygulanır.

Bu dil ve lehçelerde yapılacak radyo yayınlamı günde kırkbeş dakikayı ve haftada toplam dört saati, televizyon yayınlamı günde otuz dakikayı ve haftada toplam iki saati aşamaz. Televizyon yayınlamında içerik ve süre açısından bire bir olmak kaydıyla, programlar Türkçe alt yazıyla, radyo yayınlamında ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesi verilmek suretiyle yapılır.

Başvuru

Madde 6 — Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu; izleyici-dinleyici profiline göre yapılacak olan televizyon ve radyo programlarının yayın alanı, dil ve lehçeleri bu dil ve lehçelerde yayınlamacak haber, müzik, kültür yayın türlerini, haftanın hangi gün ve/veya günlerinde yayınlamacağını, günlük yayın akışı içindeki yerleşimini, aylık ve yıllık yayın planlarını belirleyen yönetim kurulu kararı ile münhasıran bu yayınlamla ilgili denetleme

kurulu, sorumlu müdür, haber biriminde çalışanlar ve spikerlerin 3984 sayılı Kanun ve yönetmeliklerde aranan vasıfları taşıdıklarına dair belgeleri eklemek sureti ile Üst Kurul'a başvurur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Değerlendirme, İzin ve Yükümlülükler **Değerlendirme ve İzin**

Madde 7 — Hangi dil ve lehçe ve/veya dil ve lehçelerde yayın yapılacağı, yayın alanı, izleyici-dinleyici profiline göre Üst Kurul tarafından değerlendirilir.

Üst Kurul, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapacak TRT Kurumu'nun başvurusundaki bilgi ve belgelere bağlı kalmaksızın ilgili resmi mercilerden resen bilgi ve belge temin etmek suretiyle izin koşullarını değerlendirir.

Yükümlülükler

Madde 8 — Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerdeki yayınlar; hukukun üstünlüğüne, Anayasa'nın genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, milli güvenliğe, genel ahlaka, Cumhuriyet'in Anayasa'da belirtilen temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, 3984 sayılı Kanun ve bu Kanuna dayanılarak çıkartılan yönetmeliklerle düzenlenen esas ve ilkelere, Üst Kurul'un öngördüğü yükümlülüklerle, izin şartları ve taahhütlerine uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılmak zorundadır.

Bu yayınlar süresince, diğer yayınlar için kullanılan stüdyo düzeni değiştirilemez. Program sunucu ve spikerleri çağdaş kıyafetler içinde olmak zorundadırlar.

Cezalar

Madde 9 — Bu Yönetmelik hükümlerine aykırı olarak yapılan yayınlar; 3984 sayılı Kanunun 33 üncü maddesi hükmü çerçevesinde değerlendirilir.

Üst Kurul'un kararlarına karşı yargı yolu açıktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yürürlük ve Yürütme **Yürürlük**

Madde 10 — Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 11 — Bu Yönetmelik hükümlerini Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yürütür.
